

VIGILIA

2013 / 10

Rónay György születésének centenáriuma

POSZLER GYÖRGY: Az ítélet nyomában. Rónay György hatvanöt éve

SEBŐK MELINDA: Klasszicizmus és modernség szintézise

HERNÁDI MÁRIA: Rónay György és az Újhold

CZIGÁNY GYÖRGY: Asztal az égben

ERDÉLYI GYÖRGY: Emlékeim Rónay Györgyről

Halmai Tamás és Végh Balázs Béla esszéje

Kakuk Tamás, Posgay Eszter és Simek Valéria versei

Beszélgetés Jelenits Istvánnal és Rónay Lászlóval
Rónay Györgyről

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Példa és mérték	721

RÓNAY GYÖRGY SZÜLETÉSÉNEK CENTENÁRIUMA

POSZLER GYÖRGY:	Az ítélet nyomában. Rónay György hatvanöt éve	722
SEBŐK MELINDA:	Klasszicizmus és modernség szintézise Rónay György élményvilágában	728
HERNÁDI MÁRIA:	Rónay György és az Újhold	735
CZIGÁNY GYÖRGY:	Asztal az égben	743
ERDÉLYI GYÖRGY:	Emlékeim Rónay Györgyről	750

SZÉP/ÍRÁS

POSGAY ESZTER:	Az utolsó repülés; El van pakolva (<i>versek</i>)	755
VÉGH BALÁZS BÉLA:	„...be szép a könnyű, halk beszéd!” Dsida Jenő verseinek értékközpontú olvasata (<i>tanulmány</i>)	756
KAKUK TAMÁS:	Engednek utadra; Ha felizzik mégis; Ablakból láthatod (<i>versek</i>)	760
SIMEK VALÉRIA:	Lerakja köveit; Egymásnak suttogva (<i>versek</i>)	762
HALMAI TAMÁS:	A Dömdödöm-paradigma. Történeti-poétikai penge- és horizontváltások Lázár Ervin <i>Négyszögletű Kerek</i> <i>Erdőjében (esszé)</i>	763
KISSLAKE LÁSZLÓ:	Bödön bácsi birkával (<i>novella</i>)	766

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

SIPOS LAJOS:	Jelenits Istvánnal és Rónay Lászlóval Rónay Györgyről	770

DOKUMENTUM

BARNA GÁBOR:	Egy levelezés hozadéka. Adatok Rónay György írói indulásához és szerkesztői munkájához	782

KRITIKA

KOCSIS IMRE:	Joseph Ratzinger / XI. Benedek: <i>A Názáreti Jézus</i> . Harmadik rész: <i>A gyermekségtörténet</i>	785
SZŰK BALÁZS:	A szeretet ikonja. Andrej Tarkovszkij <i>Solaris</i> című filmjéről	787

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	791

Példa és mérték

Az elmúlt hónapban múlt ötven éve, hogy Sík Sándor meghalt, ebben a hónapban pedig Rónay György születésének századik évfordulójára emlékezünk. A két évforduló ismét alkalmat ad arra, hogy a Vigilia életének immár közel nyolc évtizede zajló folyamában megállva önmagunkra tekintsünk, hiszen a lap mindmáig az általuk kijelölt úton igyekszik járni, igazodva a változó idők változó körülményeihez és elvárásaihoz. S ebben nem csupán a Vigilia szerkesztésében eltöltött éveik (Sík Sándor: 1946–1963; Rónay György: 1969–1977) a fontosak. Meghatározó örökséget: példát és mértéket jelent a lapnak egész életművük, egyéniségük és szellemiségük, felfogásuk az irodalomról és a kultúráról, a kereszténységről és korunk egyházáról.

Ők alakították ki azt a sajátos világot, amit a magyar szellemi életben a Vigilia ma is jelent. Ha kettejüket egymás mellé állítjuk — Rónay György atyai jó barátként tekintett Sík Sándorra —, akkor minden egyéni különbségük ellenére határozottan kirajzolódik néhány közös vonás, amelyek aztán meghatározóvá lettek a lap számára is.

Mindkettejük életműve jóval tágasabb, mint az általuk szerkesztett folyóirat. Sík Sándor piarista tanár, majd professzor és irodalomtudós, cserkészpedagógus és költő, végül a szerzetesrendek számára sorsdöntő időkben rendfőnök. Szerteágazó tevékenysége meghatározó volt a két világháború közti években, majd a háború után is, de irodalmi munkásságát is számos kötet őrzi, versek, esszék, monográfiák. Rónay György költő és műfordító, irodalomtörténész és korának talán legjobb kritikusa, a Nyugat negyedik nemzedékének meghatározó egyénisége. Ugyanakkor pedig kora teológiai életével szoros kapcsolatban álló hívő értelmiségi, aki így az ötvenes években kétszeresen is szemben állt a hatalommal: nemcsak annak kultúrpolitikájával, de egyházpolitikájával is.

Kettejük közös világnézetének foglalata talán ez lehet: egyetemes látásmód és keresztény humanizmus. A szó babitsi értelmében „katolikusnak, azaz egyetemesnek” vallották magukat, ez határozta meg életüket és munkásságukat. A „teljes létezést” vállalták, életükben és hitükben, de irodalomszemléletükben és művészetükben is. Hitükből természetesen következett keresztény humanizmusuk, amely „humanitása minőségével tanúskodik Isten szeretetéről”, bár helyzetüknél fogva másként jelent ez meg Sík Sándor és másként Rónay György életében és művészetében.

Mindkettőjükre jellemző az, ahogyan Sík Sándorról ír Rónay György: „...egy a korábbihoz képest gyökeresen új, személyesen elkötelezett, Isten iránt is, társadalom iránt is felelős, a természetet és a 'mai világot' nem megtagadó, hanem megszentelni törekvő, tőle nem elforduló, hanem bizalommal és munkásan beleálló 'lelkiségnek', egy modern fogalmazású keresztény humanizmusnak a kialakítását kezdte el”. — Amit ők elkezdtek, ma is folytatásra és folytatókra vár.

POSZLER GYÖRGY

Az ítélet nyomában

Rónay György hatvanöt éve

1931-ben született Kolozsváron. Irodalomtörténész, esztéta, az ELTE BTK professor emeritusa.

Asztalomon, a számítógép mellett a könyvei. Verseskötet, regény, távlatos esszégyűjtemény, irodalomtörténeti monográfia. Műfaji és tematikai sokféleség. Az egységet keresem a sokféleségben. A közös nevezőt. Ami mindezeket összefogja. Úgy vélem, az ítélkezés lehet. Ám miféle ítélkezés jöhet szóba? Természetesen művészeti, esztétikai ítélkezés. Csakhogy, pontosan tudja, a művészeti, esztétikai ítélet nem áll meg önmagában. Mögötte vagy inkább benne etikai ítélet, világnézeti állásfoglalás, ízlésbeli nézet- vagy érzetrendszer húzódik meg. A művészeti vagy esztétikai ítélet ezek összege, egysége vagy leginkább szintézise lehet. És nem csak egyszerűen ítélet a külvilágról. Hanem bonyolultan ítélet önmagáról is. Arról, hogy mit jelenthet benne a világ és ő a világban. A világhoz való viszonyáról. Belső nézetből és külső nézetből egyszerre. Mindez kiolvasható a versből, regényből, esszéből, irodalomtörténetből is. Persze vádlóként és vádlottként egyszerre teszi. Érzékenysége szinte kínzó önvizsgálattá fokozódhat. Erről tanúskodik jelentős regénye, az *Esti gyors* mottója, egy Juhász Gyula-idézet. „Minden vád ellen lehet védekezni / csak az önvád ellen nem.”

Nem volt könnyű élete. Átélt a második világéget. Előtte a nehéz éveket. Utána a gyötrelmes helyzeteket. Ítélt. De őt is ítélték. Mindig súlyos etikai tartalommal ítélt. Nem mindig súlyos etikai tartalommal ítélték. Kritikus volt, szerkesztő, tudós. Maga választotta, testhez álló szerepek. Csak egyszer osztott rá végigcsinálhatatlan szerepet a történelem. 1947 és '49 között. Országgyűlési képviselőként — a készülődő könyörtelen diktatúrában. Erkölcsileg épen került ki belőle. De a tapasztalatot érezhetően magával vitte. Későbbi írásaiban gyümölcsöztette. A verseiben. De érdemleges monográfiájában is. *A Petőfi és Ady között* súlyos elemzéseiben.

Harminchat éves volt, amikor megállta a történelmi-morális próbát. Húsz éves volt, amikor elindította a költői-tudományos pályát. Igencsak jellemző. *A Könyvtárban* című vers a teljesen egyértelmű indítás. Megpendíti az egész életmű alaphangjait. Azaz megadja annyira egyéni hangulatát. „Most fordul a télből tavaszba / odakint a világ. / Idebent csönd, sok régi könyv, és / halvány lámpavilág.” Megfogalmazza az egész életmű alapgondolatait. Azaz megadja annyira egyéni belvilágát. „Mi közöd a külső tavaszhoz? / Tiéd csak az lehet, / ami benned van. Nem érdekelnek / A külső fellegek.” Meg össze is foglal. Szinte didaktikusan. De mégis költői erővel: „...tenmagad légy, / s egészen légy; galád, / ki külső fényért, árulóként / eladja önmagát”. A befe-

lé fordulás az alapige. Az önmagából való építkezés. És az önmagából és önmagának felépített én végső lényegként való megőrzése.

Ez a kiindulópont. A költői-gondolati nyitány. Ám ahogy távol az életmű, beépül az énbe a külvilág is. Létrejön belső és külső termékeny egysége. A beépülő külvilág szerencsés pillanatokban tovább építhető valóság. Szerencsétlen pillanatokban megtagadandó ellenvalóság. A 20. század sűrűjében él. A szerencsétlen pillanatok megtagadandó ellenvilágában. E tagadásból csinál mélyen humanista, modern módon konzervatív költészetet és tudományt.

Megkísért a gondolat. Verseit követve rekonstruálni az egész életmű belső szerkezetét, önmagát építő spontán logikáját. Az egész életműben a költészet csupán egyik összetevő. Talán nem is a legfontosabb. De biztosan a legérzékenyebb. A világ sorsformáló változásaira a legközvetlenebbül reagál. Mutatja a belső építkezést. Az önmagából és önmagának való építkezés lehetőségét vagy lehetetlenségét. A század szerencsétlen pillanataiban létrejövő ellenvilágra adott költői reakciók a legbeszédesebbek. Lehet, az elméleti életmű, az esszék és monográfiák világa is ezekhez a reakciókhoz igazodik. A bennük megpendített kérdésekre ad vagy megkísérel adni egy más irodalmi közegben érvényes válaszokat. A háború utáni nagy sorsforduló lírai lecsapódásai a legbeszédesebbek. Egy tépelődő költői kérdés — '45 februárjából: „Költő, hova lettek a jelzők? A metaforák / elvesztették értelmüket. / A képek fellázadtak, minden a visszájára fordult, / és a világ süket. (...) Egy korty valót! Annyit csupán, amennyit / a kisfiam karja átfog... (...) ébredj, ember! ébredj, szív! új fogalmak / hajnala, derengj!” (*Romok helyett palotát*).

Furcsa sorok. A veszteség kétségbeesése indít. Apokaliptikus vízió teóriába transzformálva? Valami olyasmi. A költészet a létet értelmező fogalmi a végítélet poklában. Halomba dobálva a világ megsüketült romjain. Csakhogy a vers íve folyamatosan megemelkedik. Az apokaliptikus vízióból euforikus konfesszió lesz. Ami észnek és szívnek a halott fogalmak helyébe új fogalmak születését ígéri. Talán nem is az elpusztult régi világ helyébe lépő új világ születéséről van szó. Hanem „csupán” a régi fogalmak összeomlás okozta érvénytelenné válásáról. És a megváltozott világrend értelmezésére alkalmas új fogalomrendszer megteremtésének szükségességéről. Azaz egy új költészet és új költészetértelmezés új eszköztáráról. Ez pedig nem az országgyűlési képviselőnek, hanem a költőnek, kritikusnak és irodalomtörténésznek jelent munkaprogramot. Esetleg érdemes lesz későbbi költészetének és elméleti tevékenységének ilyen szempontú értelmezésére tenni kísérletet.

'60 áprilisában műfordítói eredményeit idézi. Michelangelót, Rilket, Ronsard-t. Akiket megszólaltatott magyarul. Furcsa, fordított pelikánként — nem fiainak adta, de apáinak szentelte szíve vérének. Negyvenhét éves. Gondterhelten veszi számba, mit tett önmaga életművének felépítéséért. Pedig el kell számolni a húsz évesen, a könyvtárban tett fogadalommal. Önmaga önmagából való felépítésének kötelességéről. Erről az egyik legfontosabb vers. A *Mérleg*. „Nem érzi,

mit veszít, míg erővel tele / a szív, és csupa kedv a lélek. / De már ötven körül valóban ideje / megnézni, mit mutat a mérleg.”

Megalapozta a halhatatlanok öröklétét. De mi lesz saját üdvösségével, múlandóságával vagy maradandóságával a rohanó időben? Nem erőszakolom az ötletet, hogy versek sorozatából magyarázzam az életmű alakulását. Ám mégis megkísérlem. Háttha a fontos kritikai és tudományos művek teljesíteni akarják az összeomlás utáni vers adta feladatot. A fogalom- és eszközrendszer újjáteremtését.

Hogy mi lesz életműve sorsa a változó időben? Érdeklí minden valamirevaló és őszinte alkotót. Nyilván őt is. Érdekes tanúság erről a *Dalaim*. A konkrétan Petőfiből kiinduló kesernyés vallomás. „Dalaim, boldog s szomorú dalok, / elnémultok-e majd, ha meghalok, / vagy tovább zengtek, elszakadva tőlem, / diadalmas torokkal az időben? (...) Egy hang sikolt. Megrebbenti a csöndet, / s elhal. Nem hallja senki soha többet.”

A vers '54-ből való. '58-ban publikálja legfontosabb elméleti munkáját. *Petőfi és Ady között*. Pontosan ötven év irodalomtörténete. Méghozzá nem szokványos vagy szabályos irodalomtörténete. Legalábbis eltér az adott kor egy-egy szerző életművére koncentráló monográfiáitól vagy némely korszak életműveit a középpontba állító korszak-monográfiáitól. Egyértelműen különböző. Mert nem az egyes írók, hanem az irodalmi élet irodalomtörténete. Kiindulva a kor történelméből — a világsi tragédiától a kiegyezés idilljéig. A kiegyezés idilljétől a századforduló biztonság-illúziójáig. A történelemre építve a történelmi tudat története. Ideológiatörténet, mentalitástörténet, világnézet-történet — és így hosszasan tovább.

Igaz, az adott korszakban szokatlan műfaj. De van igazán nemes hagyománya. Méghozzá Horváth János életművében. Az irodalmi műveltség háromkötetes történetében a kezdetektől a reformációig. Ám ez évtizedekkel korábban van. És most, vagyis akkor az ötvenes évek végén vagyunk. A hazai irodalomtörténet-írás marxista tanulóéveiben. Vagy éppen nem sokkal utána. Ezért szokatlan ez a kötet. Amely elemzi ugyan a Jókai-életművet, de csupán az ábrándok elosztatásának jegyében teszi. Elemzi ugyan *Az ember tragédiáját*, de csupán a gondolkodástörténet egy jellemző mozzanatának értelmezése jegyében teszi. Elemzi ugyan Reviczky pályáját, de csupán egy új, városias életérzés jellemzéseként teszi. És ami igazán fontos. Bemutatja a populáris irodalmat. A folyóiratok, hetilapok, képes újságok, családi magazinok világát. Ezek tükrében az olvasók igényeit, a közönség elvárásait, a szórakoztatás orgánumait. A kor magas műveltsége mellett és mögött az átlagos műveltség rétegeit és kulturálódásának, tájékozódásának lehetőségeit. Vagyis a hagyományos irodalomtörténetet nem hagyományos művelődéstörténetté szélesíti. Talán túlzás lenne azt mondani, hogy megalapoz egy új diszciplinát. De bizvást megfogalmazható, hogy utat tör egy új diszciplína, a művelődéstörténet-írás megalapozása felé. Teszi ezt ráadásul egy igencsak izgalmas korszak történetének tükrében.

Egy korszakforduló ábrázolásában. Amikor a falusi országból városi ország formálódik. Amikor egy nemesi-paraszti társadalomból kinő egy iparosodott-polgári társadalom. E szempontok összegeként tekinthető ez a monográfia iskolateremtő kísérletnek. Akkor is, ha megjelenését követően nem is nő ki belőle egy új iskola. De ez nem magának a műnek a következménye, hanem az adott kor elvárásainak. Amelyek még nem voltak érettek a komplex művelődéstörténet-írás kialakítására. A mű azonban ott van. És az utókor bármikor felveheti az elejtett fonalat.

És talán e feladat, az értelmezés új fogalom- és eszközrendszere megteremtésének a jegyében születik a '71-ben publikált jelentős munka is. *A nagy nemzedék*. A feladat lehet hasonló. De maga a munka egészen más. Nem egységes irodalom- és művelődéstörténeti monográfia. Hanem irodalmi kritikák és kritikai esszék gyűjteménye. A '47 és '71 között születetteké. Közöttük korábbi írások későbbi átdolgozásai, felújításai is szerepelnek. Az egységet nem műfaji sajátosságok, de tematikai azonosságok adják. A nagy nemzedék a *Nyugat első nemzedéke*. Amely megújítja a magyar irodalmat. Az új irodalomtörténeti időszámítás kezdete. A korábbi monográfia folytatása. De más műfajban és stílusban. Azonos szinten, csak merőben másképpen. Igazán kötelező az értelmező számbavétel. *A Dalaim* adta kérdéskör és érzelemtörvényében.

A kötet — természetesen — Ady-értelmezésekkel indul. Ezekből két szempont emelkedik ki. A fiatal költő pályakezdésének, érzelmvilágának és összetéveszthetetlenül egyéni hangvételének az elemzése. És a Léda-szerelem megjelenítése. Ahogy lehántja a közhelyek ráakódott elemeit erről az irodalomtörténeti tényre emelkedett kapcsolatról. Megmutatván, hogy Léda nem párizsi „végzet asszonya”. Hanem kicsit váradi vendég az idegen metropoliszban. Ady nem fölényes szerelmi hódító. Hanem inkább alkalmazkodó kezdő a tapasztaltabb asszonyszerető szoknyája mellett. Ady mellett és után ott az egész hódító csapat. Babitstól Kassáig. Kaffka Margit nem méltatott modernsége. Krúdy Gyula a bűvös postakocsival. Móricz Zsigmond a magyar „emberi színjátékkal”. Juhász Gyula a szakolcai féllegendával. Szabó Dezső a félrecsúszott prófétaságával. Füst Milán a félig megcsinált költői-bölcséleti külön világával. És így, hosszasan tovább. Az egész irodalmi forradalom szubjektív megjelenítéséig. Úgy vélem, ez a legigazibb, legsajátabb műfaja. Nem az irodalomtörténeti monográfia. Inkább a kritikai esszé. Nem a folyamatok újratemtése. De az alkotói portrék felvillantása. Nem a tökéletes objektivitás nosztalgiája. Ám a szubjektív ítékezés vállalása. Amelyben a tudós szigora mellett a költő szabadsága jobban érvényesül.

Ám az életmű még közelebb lép az ítékezés kényszeréhez. Az esztétikai ítéletben rejlő etikai mozzanattól a közvetlen, a tiszta etikai ítélet felé. Ez nem szólalhat meg irodalomtörténetben vagy irodalomkritikában. Szépirodalmat igényel — az én önvallomásával. Lírát, közvetlen önvallomást. Vagy epikát, közvetett önvallomást.

ÍTÉLET

*Az ügyész megszökött.
A bíróság lemondott.
Kihaltak a tanúk.*

Se közönség, se teremőrök.

Ülsz a vádlottak padján.

Bilincsek nélkül.

Életfogytáig otffelejtve.

A vers '67-ből való. A regény, az *Esti gyors* '63-ból.

Az *Esti gyors* jelentős epikai teljesítmény. Regény. De tartalmának és főképpen befejezésének jellege morális drámává avatja. Kerekes Kálmán gyógyszerész erkölcsi pokoljárásának históriája. A történelmi idő a legsúlyosabb. A második világháború végnapjai. Belezuhanva a nyilasuralom végső morális-históriai szakadékába. Ekkor követi el a pompásan megjelenített főhős végzetes, feloldhatatlan, számára legalábbis feloldhatatlan bűnét. Az alaphelyzetben néhány mesterien megkomponált vonás. Maga a történelmi helyzet, a „világállapot” bűnös. Amiben nem bűnbe esni, hanem tisztának maradni nehéz. Osztozni a közös bűnben természetes. Kimaradni a közös bűnből természetellenes. A bűnre csábító, legalábbis a bűnt lehetővé tevő iskolatárs nem maga a megtestesült gonosz. Inkább csak részese egy gonosz mechanizmusnak. Igaz, indulatos. De igaz, érzelmes is. Nem ösztönöz, inkább csak lehetőséget ad a bűnre. És a végső következmények előtt maga is fejvesztetten menekül. A bűn pedig, nos a bűn pedig valami alig kimondott, félfeljelentés. Egy bizonytalankodva kinyögött „hacsak”. Azaz „hacsak” Szilágyiék nem zsidók. Igaz, mikor e végzetes „hacsak” nem elhangzik, hanem el-suttogtatik, ott állnak az uszályok a Dunán. Ahonnan a folyamba lehet lógni az odahurcolt áldozatokat. Erre épül a későbbiekben minden. A „hacsak”-ot elsuttogó gyógyszerész erkölcsdrámája.

A világ alaposan megváltozik. Éli hétköznapi életét. Mintha bűntelen lett volna. Kicsinyes dilemmák. A bűnök emléke is felszívódik a szürkeségben. Csupán a „hacsak” félbűnösében ég az emlék. Egyre jobban, minél régibb az „eredeti bűn”. Egyre jobban, minél ártatlanabb a környezet. Mintha magára akarná venni a világ egykori bűneit. Mintha le akarná vezekelni az egész közös rémtörténetet. De nincsenek társak, akiknek elmesélhetné. De nincs ügyesség, ami vádat emelhetne. Csak egy játszótér padján talál egy hajdani papot. Aki végighallgat egy félszegre sikerült félgyónást. A bűn kicsi ahhoz, az ember gyenge ahhoz, hogy az egész konfliktus egy metafizikai morális dráma méreteit ölthesse. Meg kell ol-

dani. De a megoldás nem mutathat túl önmagán. Csupán egy gyötördő kisember kétségbeesett, önítélő gesztusa lehet. Nem egy társadalom kollektív büntudatának történelmi feloldódása. Az esti gyors kerekai csak az egyéni büntudat feloldására képesek. Történelmi bűnök megtorlására vagy elrendezésére semmiképpen.

Mindezekkel együtt — töprengok az életmű üzenetén. Érzem a súlyát. Meg is próbáltam értelmezni. Így sikerült. Az önmagát értelmező vers ítéletét nem fogadom el.

ARS ANTIPOETICA

*Én mindig csak a csöndet szerettem: önmagamba
merülni, mint kútmélybe a kő,
melynek súlya hulltában egyre nő,
s ha csobban, föl sem ér már a kávéig a hangja.*

Szubjektív utószó — nagyon visszafogottan

Nem ismertem személyesen. De nem mondható, hogy ne lett volna találkozásunk.

'65-ben jelent meg első, szerény kötetem. Az „Irodalomtörténeti Füzetek” sorozatban. *Szerb Antal pályakezdése*. Dedikált példányt küldtem neki. Sok jót nem vártam. De ennyire rosszat mégsem. A Vigiliában, állandó kritikai rovatában foglalkozott velem. Nem megbírált, inkább keményen kioktatott. Nem mérlegelte a nézeteimet, inkább súlyosan elmarasztalt. Edzett voltam. Rosszul esett, de össze nem omoltam. Igaztalannak gondoltam. Meg úgy véltem, amit hiányolt, benne van. Amit elmarasztal, nem úgy van benne.

Hosszú évek múltak el. Jóval később egy védésen látni véltem. Hosszan nézett. Mintha hívott volna. Nem mentem oda. Aztán megjelent egész Szerb Antal-monográfiám. Benne hagytam az inkriminált részt változatlanul. A televízióban egyszer nyilatkozott Szerbről. Meglepődve hallottam: könyvemet kiválónak nevezte. Egy interjúban kérdezték, kijavítottam-e bírálata alapján a szövegemet. Mondta, hogy nem. De a válaszában valami elismerő jelzővel minősített. Majd a Szerbről szóló írások nagy válogatásában szó szerint benne hagyta egykori bírálatát.

Ennyi a történet. Majd fia kért, hogy írjak róla. Kollegám és jó barátom. Rosszul esne, ha ő nem így gondolná. Jó meggyőződéssel mondtam igent. A hajdani védésen nem mentem oda hozzá. Most odamentem, és a fentieket mondtam.

Az esszé végén *Ars antipoeticáját* idéztem. Függelékem végére szívesen idézném — magamról — *Angina pectoris* című versét. Nem teszem. Teatrális lenne, és talán ízléstelen is.

Klasszicizmus és modernség szintézise

SEBŐK MELINDA

Rónay György élményvilágában

1979-ben született, irodalomtörténész-tanár. Az ELTE BTK-n szerzett PhD-fokozatot. A KRE BTK Modern Magyar Irodalomtudományi Tanszékének adjunktusa, a Babits Kutatócsoport tagja. Legutóbbi írását 2010. 1. számunkban közzöltük.

¹Rónay György: *Babits a fordító*. Nyugat, 1940 /1.

²Ferenczi László:
A kritikus Rónay György.
In: *A hajós hazatérése*.
Rónay György emlékezete.
(Szerk. Rónay László.)
Nap Kiadó, Budapest,
2001, 198.

„A fordító (...) társa, testvére a Költőnek, korok, idők, országok fölött kezet fognak s erükben ugyanegy vér lüktet, szívükben ugyanegy látomás dobol. Az élménynek ezen a hőfokán az eredeti már nem talány és a fordítás már nem föladat; intuitív közösség ez, »kegyelmi pillanat«, (...) az Alkotó átadja zárt világa kulcs”¹ — amikor Rónay György 1940-ben a Nyugatban Babits kisebb műfordításairól írott kritikájában a Babits-fordítások Michelangelótól Baude-laire-en, Meredithen át Swinburne-ig terjedő skáláját tanulmányozta, már a klasszikus és modern világirodalom vérkeringésében élt és alkotott. Műfordítói gyakorlatát, világirodalmi műveltségét, elődeinek és mestereinek esztétikai szemléletét saját alkotásaiban is kamatoztatta. Rónay György „szürrealizmus értékeit is jól ismerő klasszicizmusa”² sokszínű költői világában is megmutatkozik. Élményeinek gazdag szövetéből születnek legjobb fordításai, kritikái, esszéi és a történelmi kort hitelesen ábrázoló regényei.

Az épp száz esztendeje, 1913. október 13-án született Rónay György pályája a Nyugat, elsősorban Babits vonzáskörében indult. A Nyugat harmadik nemzedékének írói (Radnóti Miklós, Vas István, Jékely Zoltán, Devecseri Gábor, Weöres Sándor, Hajnal Anna, Kálnoky László) közül a leghívebben kitartott a babitsi eszmék mellett. Számára Babits élő példa, erkölcsi magatartás, esztétikai-etikai mérce volt. Költői indulása ennek a humanista programnak a jegyében történt. Vallomása szerint a Nyugat nem csupán az indulást, hanem a megérkezést is jelentette.

Rónay az 1930-as években a gazdasági válság idején és a világháború árnyékában kezdte pályáját. A nehézkes pályakezdés ellenére a hagyományhoz való hűsége, rendkívüli műveltsége tette igazi költővé-íróvá. Gödöllőn a premontreieknél tanult: jellemét, tudását, páratlan szorgalmát valószínűleg ezek a gimnáziumi évek alakították ki. Később 1931 őszétől a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-francia szakos hallgatója lett, az egyetemen olyan kiváló professzorok hatása alá kerül, mint Gombocz Zoltán, Horváth János, Eckhardt Sándor, Pauler Ákos.

1931-ben jelenik meg első, *A tulipánok elhervadtak* című verseskötete. A tematikai változatosságot mutató, elégikus hangvételű versek többsége még Gödöllőn született. 1932-ben napvilágot lát a prózai és verses szövegeket váltakoztató *Híd* című második kötete, melyben hídmetaforával fejezi ki szilárd hitét Istenben. Az 1930-as években Babitsot (*Versenyt az esztendőkkal*), Kosztolányit (*Könyörgés az ittmar-*

dókhöz) olvas, de örömet leli a felvilágosodás magyar irodalmában is, az antik versmérték dallamában: Baróti Szabóban, Berzsenyiben, Révaiban, Verseghyben, Rajnisban. Rónay György indulásának irodalmi ízlését a késő-Nyugat világa és a régebbi magyar irodalom — vagyis a babitsi norma és az antik hagyományok, a berzsenyis klasszicizmus formálta. Az 1930-as évek közepén több irodalomtörténeti cikke, tanulmánya jelenik meg az aradi Vasárnapban, majd a budapesti Magyar Kultúrában, Theológiában, Vigiliában. Műfordításról vallott nézeteit két tanulmányban közli, 1934-ben jelenik meg a *Katolikus verses zsoltárfordítások a XIX. században*, s 1935-ben a Pázmány Péter Irodalmi Társaság jelenteti meg a *Szűzek koszorúját*. A Vigilia rögtön indulásakor, 1935-ben *Mint ama régi* és *Vízkereszt* című verseit közli, de Rónay György ekkor már munkatársa az Új Kornak és a Napkeletnek is. A *Fák és gyümölcsök* című regénye megjelenése után, 1942-ben Baumgarten-díjban részesül. A világháború éveiben, 1943 tavaszán Thurzó Gáborral és Sötér Istvánnal útjára indítja a negyedévente megjelenő Ezüstkort. A háború embertelenségével szembeni humanizmust képviselő lap teret ad Rónay másik mesterének, Sík Sándor költészetének is. A rövid életű Ezüstkor után 1945-től az Új Ember katolikus hetilap munkálataiba is bekapcsolódik. Rónay pályakezdetén hiába talál olyan kiváló mesterek pártfogására mint Babits, Sík Sándor, Gombocz Zoltán, Eckhardt Sándor, Horváth János — a világháború gátolja művészi kiteljesedését. 1948 szintén negatív fordulatot hoz: a kommunista diktatúra hallgatásra ítéli, csupán az Új Ember és az 1946-tól újrainduló Vigilia (melyet Sík Sándorral együtt szerkeszt) ad teret megnyilatkozásainak. Majdnem egy évtizedes hallgatás és kirekesztettség idején is rengeteget ír és dolgozik. Az 1948 utáni időszak nem a tétlenség, hanem „a tevékeny munka és az építkezés csöndje pályáján”.³

³Tüskés Tibor:
Rónay György.
Akadémiai Kiadó,
Budapest, 1988, 122.

Az 1940/50-es években elsősorban tanulmány- és műfordításkötetekkel jelentkezik (*A regény és az élet, Petőfi és Ady között, Új francia költők, A francia reneszánsz költészete, Michelangelo versei*). Fordításaiiban maximális formai és tartalmi hűségre törekszik. Befejezi Radnóti Shakespeare *Vízkereszt*-fordítását, de elsősorban német, olasz és francia szerzőket tolmácsol. Goethe, Novalis, Hölderlin és Rilke éppúgy foglalkoztatja, mint Michelangelo vagy Ungaretti. Legtöbb időt és figyelmet mégis a francia irodalomnak szentel. Az 1939-es *A modern francia líra* című fordításkötetből nő ki a *Századunk útjain* több mint hétszáz oldalnyi műfordításkötete. Minden választottjához személyes elemény köti, szerzőinek szellemi útját jól ismeri. Biztos kézzel tolmácsolja a modern európai költészet széles palettáját: az impresszionista Rilke, a szürrealista Éluard, a keresztény értékeket közvetítő Claudel, Francis Jammes és Mario Luzi, a drámaíró Cocteau, a parnasszista hatásoktól sem mentes Valéry, a metafizikus Supervielle, valamint a dadaista-szürrealista Aragon egyaránt foglalkoztatja. Modern szerzőit jól ismerő tolmácsként a világlíra panorámáját *Fordítás közben* című tanulmánykötetében is megfesti. Kötetében szinte teljesen mellőzött francia szerzők értékeit is felszínre hozza a feledés homályából: elmerül a görög-

római példák nyomán a költészetet új műfajokkal gazdagító, „száguuldó tollú” és „lobogó lendületű” Du Bellay lírájában, ír Malherbe hazafias ódairól, felfigyel Retz vitathatatlan művészetére. Mindemellett ismert francia és német szerzőket is új megvilágításba helyez: Racine halálba tartó hőseinek jellemét vagy Corneille színpadi világát éppoly részletesen elemzi, mint Goethe vagy Herder ellentétes töltetű természetét. Megkérdőjelezi Stendhal útijegyzeteinek tárgyilagosságát, de meggyőzi Balzac *Emberi színjátékának* művészi egysége és hitelessége. Larbaud szerény, mértéktartó egyéniségét naplójegyzeteiből bontja ki. Megragadja Éluard verseinek ólomszínű, tompa fénye és Supervielle kozmikus lírájának természettudományos szemlélete. Cocteau-ról festett arcképvázlatának hasonlatai is bizonyítják, hogy Rónay jól ismerte a modern francia irodalom minden rezdülését: „Maradjunk inkább Cocteau hasonlatánál: az egy hajón utazóknál. Fürgébb, nyugtalanabb, képtelen vállalkozásokra készebb utasa nem volt ennek a hajónak nála. Volt robosztusabb, masszívabb alkatú: Claudel. Volt befelé figyelőbb, a világ titkos hangjait finomabb füllel halló, az idegek rezdüléseire, sejtek vibrálására érzékenyebben reagáló: Supervielle. Volt kikezdehetlenebb művész: Valéry; és volt a költészet határvidékein messzebbre kalandozó: Reverdy.”⁴ Az 1970-es évek elején *Mérleg* című verseskötetének címadó költeményében számot vet addigi életművével: „Legszebb éveimet idegen istenek / oltáira pazaroltam. / Más most aratja le, mit magának vetett. / Én meg itt állok kiraboltnak.”

A világlíra nagyjaira fordított idő mégsem tekinthető pazarlásnak. Rónay György életműve sokat gazdagodik azáltal is, amit világirodalmi elődeitől vagy hazai mestereitől tanul. Nyugatos mestereit: Adyt, Babitsot, Kosztolányit nemcsak olvassa, hanem *A nagy nemzedék* című tanulmánykötetében megfesti a Nyugat első nemzedékének sokszínűségét. Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz mellett többek között Kaffka Margitnak, Krúdyknak, Füst Milánnak, Kassáknak is tanulmányt szentel. Méltatja Schöpfung Aladár precizitását, értelmezéseinek hiteletét. Ugyanez az etikus magatartás jellemző Rónay kritikáira is. *Jegyzetlapok* című kötetében Kölcsey Berzsenyiről írott kritikai észrevételeit analizáló esszéjében megjegyzi: „Sose keressük a mű részein át törünk hegyével az ember szívét. Azt hiszem ez is hozzátartozik (...) ahhoz, amit így nevezünk: a kritika erkölce.”⁵ Rónay az általa megfogalmazott morális mércével: etikusan, esztétikai érzéssel mutatja fel a régi irodalom (Gyöngyösi, Zrínyi, Faludy, Baróti Szabó, Eötvös) értékeit; ugyanakkor elfogulatlanul elemzi pályatársai (Ottlik, Mándy, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Weöres, Tamási) műveit, legtöbbjükéről hiteles portrét is fest. *Olvadás közben, Fordítás közben, Kutatás közben* hibátlan mesterségtudással, esztétikai igazsággal mutat fel klasszikus és modern irodalmi értékeket. *Naplóiban* szintén részletesen ad számot egy-egy fordítás vagy tanulmány elkészítéséről: olyan hosszasan elmerül kedvenc szerzőinek életútjában, műveiben (többek között például Kafka vagy Claudel világában), hogy a mindennapi élet eseményeit is rögzítő jegyzetei néhol önálló tanulmánnyá nőnek. Irodalomtörténeti írásaiban az egész magyar és európai irodalom remekeit elem-

⁴Rónay György: *Fordítás közben*. Magvető Kiadó, Budapest, 1968, 311.

⁵Rónay György: *Jegyzetlapok*. Magvető Kiadó, Budapest, 1969, 113.

⁶Domokos Mátyás:
Rónay közben. In uő.:
Átkelés, áttűnés.
Szépirodalmi Könyvkiadó,
Budapest, 1987, 421.

zi. Kritikai szemlélete, etikus magatartása, látásmódja, tágas világ- és magyar irodalmi műveltsége Babitséhoz hasonlítható. Az *európai irodalom történetét* babitsi mércével szemléli, de a mesterétől harminc évvel fiatalabb Rónay „állandó szellemi résenállásának: kritikusai figyelmének a fényszórója hol erősebb, hol tompítottabb fénnel”⁶ már a legmodernebb művészeket is megvilágítja.

Rónay állandóan gazdagodó élményvilágában az 1960-as/1970-es évek az írói-költői kiteljesedés korszakát hozza: munkáinak elismeréseként 1967-ben József Attila-díjban részesül. 1969-től a Vigilia főszerkesztőjeként dolgozik. Kritikáival, fordításaival és verskötetjeivel párhuzamosan jelennek meg regényei. A *regény és az élet* kötetében az egész magyar regényirodalmat Eötvöstől, Kemény Zsigmondtól egészen Kassáig igyekszik megismertetni az olvasóval. Tanulmánykötele előszavában a regényírói szándék elveit is megfogalmazza:

„A magyar regényirodalom voltaképpen akkor kezdődik, amikor a regényíró-szándék találkozik kora magyar valóságával, egyáltalán a magyarsággal; amikor fölfedezi s témájául, anyagául választja és vállalja kora társadalmi, elsősorban magyar társadalmi valóságát — vagy azt az ideálisabb valót, amelynek megteremtését a nemzet elsőrendű életérdekének látja.”⁷ Rónay mindent tudott a nagyepikai műfajról és a modern elbeszélés sajátosságairól ahhoz, hogy kiváló történelmi hitelességgel és jellemábrázolással írja meg regényeit. Első sikeres családragénye (*Fák és gyümölcsök*) után ír háborús tablót (*Az alkony éve*) és társadalomkritikai bírálatot (*A nábob halála, Képek és képzelgések*). Regényírói művészete mégis a második világháború és a kommunista diktatúra éveit egyaránt feldolgozó epikai alkotásaiban teljesedik ki igazán. Epikájának két csúcsteljesítménye az *Esti gyors* (1963) és *A párdúc és a gödölye* (1978). Ezek a „historico-pszichológiai regények az egyén történelmi bűneiről és bűnhődéséről”⁸ hitelesen ismertetik a történelmi kort a főszereplők jellemén és lélektani analizésén keresztül. Az *Esti gyors* Kerekes Kálmán gyógyszerész visszaemlékezéseinek és marcangoló önvádján keresztül mutatja be a nyilasterrort és áldozatait. Kerekes hiába tesz önmaga ellen feljelentést, lelki-furdalásában az értelmetlen öngyilkosságot választja. A politikai hatalom szorításától való félelem légkörének érzékeltetése és az etikai problémák analízise éppoly kiváló, mint utolsó regényében, *A párdúc és a gödölye*ben. A mű Stoll Aurél bíró lelki gyötrelmét állítja az emlékképekből összefűzött cselekmény középpontjába. Stoll lelki tépelődésének rajza, monológja kortörténeti dokumentumként is szolgál. Stoll túl későn szeretné tisztázni a Rákosi-rendszerben elkövetett bűneit, s már hiába keresi fel megalázott osztálytársát, Kende Pepit megbocsátásért könyörögve. Kende halála előtt a Bibliát olvassa, melyben a regény Izaiás könyvéből vett mottója van aláhúzva figyelmeztetésül: „Együtt lakik majd akkor a farkas a báránnyal, / s a párdúc a gödölyével”. A hatalom oldalán álló is könyöröghet kegyelemért? Bűneinkért kapunk-e megbocsátást? Menekülhetünk-e az önvád elől? A morális kérdéseket nyitva hagyja az író. A bibliai motívumokkal átszőtt és az emberi pszichikumot érzékletesen ábrázoló regényei mellett az emberi

⁷Rónay György:
A regény és az élet.
Magvető Kiadó,
Budapest, 1947, 14–15.

⁸Bodnár György:
Jövő múlt időben.
Balassi Kiadó, Budapest,
1998, 186.

gondviselés, a részvét, a megbocsátás és a kegyelem gyakori témája költészetének is.

Filozófiai tájékozottságát mutatja, hogy a Szent Tamás skolasztikájában elmélyedő Rónaynak a modern teológusok is felkeltették érdeklődését: Teilhard de Chardin, Mounier és Karl Rahner elméletei nyomán alakul lírájának keresztény elkötelezettsége. Néhány versében öszövétségi (*Mózes, Jeruzsálem pusztulása*), több alkotásában evangéliumi témákat dolgoz fel (*Deres, Kövek és kenyerek, Jairus leánya, Betlehem, Olajfák éjszakája*). A bibliai történeteket feldolgozó alkotásai mellett költészetében „a 20. századi vallásos líra imádságos hangneme is tovább él, de annál erősebben szólaltatja meg a bűnös, esendő ember kegyelem utáni vágyát”.⁹ „Ha állsz a vizek örvénye fölött, / vagy szemléled a forgó szféra rendjét: / mintha az égi és földi délkörök / halk zokogással irgalmad esengnék” (*Ingemiscit et parturit*). Katolicizmusa, keresztény szemlélete néhol metaforikus-metonimikus kifejezéseinek szintjén is átsugárzik: „A Teremtés lélegzetvisszafojtva hallgat, / s Gábrriel szárnyain az Isten / várakozása foszforeszkál” (*Annunciáció*), máshol csak sejtethető módon, „észrevétlenül, mint a póruslélegzés”¹⁰ van jelen. A természettel és Istennel harmóniában levő költő az égi szféra magaslataiba emeli jó néhány lírai darabját. Tájékepein derengő misztika színezi lírai alkotásait: a természeti jelenségek nem önmagukért állnak a versben, hanem túlvilági üzenetet közvetítenek. Transzcendens élményt sejtető verseinek egyik remeke a *Tél, alkonyat*: „Füstöl a téli táj. Az élet lángjai / fanyar kis rőzsefüsttel ellobognak. / Didergő könnyeket ejtenek a faágak / s fehér töviseket. A megfeszített / mennybolt sebeiből még szívárog a vér. / Tócsába gyűlik és lassan megalvad.” A keresztény szellemiségű versekben is fontos szerepet kap a természetrajz. Az emberi pszichikumot közvetítő táj meghatározója egész költészetének — akár a világháború éveiben hívja fel a figyelmet az egyén veszélyeztetettségére, akár a halál árnyékában figyelmeztet az élet mulandóságára. Lírájában a tájélmény a lélek rezdüléseinek, bonyolult világának kifejezője.

Az 1960-as évek kötetei (*Fekete rózsa* 1961, *A város és a délibáb* 1964, *Tűkőr és tűz* 1966, *A tenger pántlikái* 1969) az érettebb líra fokozatos átalakulásáról tanúskodnak. Többféle verstípusban is jártas: az önéletrajzi ihletésű, szubjektív sorssal való számvetést végző versektől (*Nyár, Őszi*) a tömör, életerzést sugalló pillanatképeken át (*Szárszói dolgok, Szárszói napló*) a műveltséganyagot jelképként felhasználó lírai közlésig (*Virginia Woolf halála, Bessenyei Biharban, Haydn gyászmiséje, Trisztán és Izolda*). *A tenger pántlikáiban* gyakran más költők hangján szól: Baudelaire, a nyugatosok, Berzsenyi vagy éppen Kassák stílusában. Néhol horatiusi filozófiát vagy józan belenyugvást hirdet.

A Szárszó-ciklusban az ősz színei az öregedés és az idő múlásának metaforái. A szorongásélmény (*Almafa Szárszón, Egy csillag Szárszón*), az elmúlás keserűségének fájdalma az őszi tájképekkel az elkerülhetetlen átélésével jutnak kifejezésre. A *Szeptemberi csönd Szárszón* című versben a költő a változó időre figyelmeztet. A lírai én a rezzenéstelen csöndben a végtelenséget és örökkévalóságot éli át, mikor

⁹Rónay László:
Isten nem halt meg.
Szent István Társulat,
Budapest, 2002, 125.

¹⁰Vas István:
Mint a póruslélegzés...
In: *A hajós hazatérése,*
i. m. 213.

a mozdulatlan tájban megsejti a halál közelségét. A szeptemberi ezüstös tájban a végtelenség az elmúlást jelenti, a látóhatár kitágul, az ember fensége és parányi volta egyaránt megmutatkozik:

*A teljes csönd! Ahogy az idegek
huzalán átsuhan, mint telefondrót-
huzalon a szél, s a víz felett
hozzá ez a valószínűtlen, oldott*

*Kékség, és a tó rezzenéstelen
ezüst tükre a koradélutánban:
ez már szinte a végtelen
az örökkévaló az elmúlásban.*

*Mert az elmúlás ez: mikor a forgás
mintha megállna, s kitágul a pompás
látóhatár. Úgy érzed, óriás*

*lettél benne. — Ám egy perc, és riadtan
hanyatt dőlsz.*

A lírai én tapasztalatai sűrűsödnek a költeményben. Az egyén a percnyi halálérzet riadalmából azonban föleszmél a valóság jelenére. Minden tájképi mozzanatnak különös jelentése, sőt jelentősége van: a mozdulatlan tavi kékség a végtelenséget, az örökkévalóságot sugallja, de ez a rejtélyes végtelen transzcendens sejtelmekkel társul. A rezzenéstelen balatoni tájban gyönyörködő szubjektum egy pillanatra megérzi az elmúlás sejtelmét, a teremtő hatalmának végtelenségét.

Rónay György az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején érte el költészetének magaslatait. Új köteteiben (*Téltemető, Mérleg, Kakucsi rózsák*) szintén többféle versforma és műfaj variálódik. A sűrű mondatszövevekkel, epikai elemekkel átszőtt hosszabb költeményektől (*Kakucsi rózsák, Kantáták, Szerápión legendák*) a rövid, sűrített, Pilinszky-versekre hasonlító objektív lírán át (*Jelenlét, A csönd, Magány, Tél, Nyárutó*) különböző verstípusokban szólal meg, de a versek hangnemében mégis van valami közös vonás: az ember esendősége és az elmúlás tragikumuma. Rónay György utolsó költői korszaka a valamáslíra, a szereplíra, az epikus elemekkel átszőtt monologizáló hosszúvers és a tömör, zárt, személytelen líra szintézise: az életművet gazdagító, megújulást hozó együttese. Az 1970-es évek elején súlyos betegség, infarktus figyelmezteti a közeledő elmúlásra, ezért lesz az élet elvesztése, a halál tudata, az öregedés a versek vissza-visszatérő témája. Rónay *A közelítő tél* kapujában hallgatja a belső csöndben a külvilág apró rezzenéseit. A *Szélcsend-* és a *Szárszó-*ciklus lírai akkordjaiban az elmúlás kérdése foglalkoztatja. A fojtogató csöndben saját költői szigetén, szárszói kertjében szemléli a balatoni tájat, figyeli *Az éjszaka hangjait*, a madarak pihegését, a fák kérgében ke-

ringő nedvek csobbanását, ahogy „a tavi csönd fölött / hűvös, huza-
mos suhogással / zúgnak a kozmikus / szélben a csillagerdők”.

Az emberi magányt, az egyén szorongását, a közeli halál tényét megverselő költeményeiben szembevető a „mégis-remény” fordulata, ellentétes oldása. „Korán esteledik”, mégis „Hiába szöktél el fiatalság” (*Hiába*). „A hullámok halandók, de a hullámmás halhatatlan” (*Október Szárszón*). Bár „Ősz van”, „Készülünk az újjászületésre” (*Ketős arckép*). Rónaynál gyakran a „mindennél erősebb / béke és bizalom” (*Tájak változása*) hatja át a költeményeket. A szűkszavú lírai darabok mellett ott vannak az élet őszen végzett hőmpölygő lírai áradások (*Kantáták, Szerápcion legendák*), a pszichikai tényeket, az egyén fájdalmát rögzítő tájversek (*Október Szárszón, Szárszón, Őszi napló*) vagy a betegség tüneteit diagnosztikus pontossággal rögzítő költemények (*Műtét, Az infarktus félmái, Aki megjött, Jelentés, Hatvan utánra, Záróra*). Kései lírájában megörökíti a megfáradt Odysseus énekeit: Rónay látomásos szintézisversekkel Odysseus alakjában találja meg élete alapmetaforáját, a végtelenség és határtalanság élményét. Az *Odysseus*-verseknek és a *Szerápcion-legendáknak* is vissza-visszatérő jelképe a hullámmozgó víz. A tenger hullámmozgása a halálon túl is megmaradó örök természetet, Odysseus az ember küzdelmes vándorlását jelenti. A tenger-motívummal a megsejtett örökkévalóság válik a lírai meditáció tárgyává. A költő Odysseus szigetéről is rálát az égi magaslatokra. A modern Odysseus számára azonban már nincs visszatérés, mert bármelyik pillanatban „szólhat a tengerről a hívás”.

Rónay György kései lírája az élet őszeről szóló, balsejtelmet sugalló élménylíra, de az élettől búcsúzó művészegyenység számadása is. Az élet legapróbb rezzenéseire is figyelő költő élettapasztalatát sűrítő verseit zenei-festészeti-filozófiai műveltsége, az európai és hazai irodalom ismerete is formálta. Az utolsó évek lírai darabjaiban az elmúlás gondolata, a betegség tünete, az öregkor szorongása a meghatározó. Rónay *Az infarktus félmái* között is tolmácsolja a lírai én külső és belső élményeit, a „súlyos betegség fölismeréseit a pontos önmegfigyeléssel elegy metaforikus öröklét fokára emeli”.¹¹

Rónay György nemzedéktársainak legsokoldalúbb, legklasszikusabb ízlésű költője volt, akinek világirodalmi szemhatára a legmodernebb szürrealista-expresszionista költészetig tágult. Intellektuális lírikusként a babitsi újklasszicizmust és a szürrealista látomást is ötvözni tudta sokszínű költői világában. Ahogyan Babits műfordításairól írott kritikájában a Nyugatban kifejtette: a költészet „kegyelmi pillanat”-ot jelentett számára, igazi „poeta doctus”-ként sajátította el különböző korok és kultúrák műveltséganyagát. Élményvilágában megtalálta a harmóniát a régebbi korok irodalma és a kortárs művészet között. Példaértékű pályája hagyományörző modernségnek, vagyis a klasszicizmus és a modernség szintézisének tekinthető. „A prózaíró, a lírikus, a műfordító, az esszéista Rónay sokágú és meghökkenően gazdag munkásságában a problémák nem harcolnak egymással, (...) hanem mintegy kezelt fognak, megtartva sokféleségüket, a százfelé tekintő harmóniavágy egyensúlyozó, kiegyenlítő hatása alatt. Rónay ekvátor személyiség.”¹²

¹¹Rába György:

A modernség klasszicizálása. Rónay György utolsó költői önarcképe.
In uő.: *Csőnd-herceg és a nikkol szamovár.*
Szépirodalmi Könyvkiadó,
Budapest, 1986, 250.

¹²Nemes Nagy Ágnes:

Rónay György hatvanéves.
In: *A hajós hazatérése,*
i. m. 214.

Rónay György és az Újhold

HERNÁDI MÁRIA

1974-ben született. Irodalomtörténész, teológus, drámapedagógus. A PPKÉ Vitéz János Főiskolai Karán a Magyar Nyelv, Irodalom és Kommunikáció Tanszék docense. Legutóbbi írását 2012. 11. számunkban közzöltük. — A tanulmány a Petőfi Irodalmi Múzeum újholdas hagyatékátadással egybekötött Újhold-életrajzi estjén, 2013. május 7-én elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata.

¹Azok a Rónay-naplóból származó idézetek, amelyeket a tanulmány során nem látok el külön hivatkozással, a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratosságyatékából származnak. (A napló könyv alakban is megjelent, lásd Rónay György: *Napló, I–II*. Szerk. Reisinger János. Magvető, Budapest, 1989.)

²Erről az időszakról részletes képet ad Albert Zsuzsa gyűjtése: *Legenda Rónay Györgyről*. Vigília, 2000. július, augusztus, 536–543, 622–629.

³Thurzó Gábor (1912–1979) író,

A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában található Rónay-hagyaték, ezen belül az 1945 és 1975 között írt naplók kéziratosságya¹ és az újholdosságyok visszaemlékezései alapján azt vizsgálom, hogy miként alakult Rónay György és az Újhold-kör kapcsolata a naplóírás évtizedei alatt, s milyen értelemben tekinthető ő az újholdosságy írók mesterének. Jelen írásomban egy-egy utalást leszámítva nem foglalkozom külön a naplóval, illetve Rónay és az újholdosságyok életműveinek összehasonlító, hatástörténeti elemzésével.

Rónay és az újholdosságyok kapcsolatának három fontos időszaka van. Az első 1945-től 1950-ig tart, ekkor kezd Rónay György naplót írni, s erre az időszakra esik az Újhold folyóirat kétéves működése. A legfontosabb a második szakasz, az ötvenes-hatvanas években, amikor az erőszakkal megszüntetett Újhold szellemi védjeggyé válik, s körülötte baráti társaság alakul, amely már nemcsak az egy nemzedékbe tartozókat fogja össze. Így kerül az újholdosságyok körébe a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozó Rónay György, s ezzel indul az úgynevezett „Rónay-asztal” időszaka.² A harmadik szakasz a hatvanas évek vége és a hetvenes évek, az író haláláig. Rónay ekkor már nem vezet naplót, levelekből viszont — melyeket részben ő maga, részben pedig felesége, Radnóti Kornélia írt újholdosságy barátaiknak — rekonstruálható ez az időszak.

1945 és 1950 között a napló egyáltalán nem említi sem az Újhold folyóiratot, sem az újholdosságyokat, található azonban egy utalás arra, hogy Rónay György rendszeres kapcsolatban volt egy-egy ehhez a körhöz is tartozó fiatal íróval, akik már ekkor szerették volna mesterüknek tekinteni őt. A napló 1948. május 2-i bejegyzése Pilinszky János és Thurzó Gábor látogatásáról számol be, ezzel kapcsolatban írja Rónay a következőket: „Állítólag én volnék az a »harmadik nemzedékből«, akitől egyesek a »negyedik nemzedékből« azt várták volna, hogy »a Németh Lászlójuk« legyek — mint T.³ mondta; ebben a várakozásban csaptam be őket. (...) Ami azt illeti, semmi mesteri becsvágyam nincs, s aligha vagyok alkalmas ilyen szerepre, mert valahogyan nagyképűnek érzem, talán nem elvileg, hanem hogy én viseljem; egyébként sem hiszem, hogy az irodalom volna az a terület, ahol életünk szellemi értelemben vett egzisztenciális problémáit megoldhatnók. Ez valahogyan kissé démodé magatartás is, nem tudom, de valahoggy kételkednem kell őszinteségében. Van »csak« esztétikai megoldás; nem egész emberi megoldásra van szükség? A művészetben a művészi problémákat oldhatjuk meg; de a művészetre a vallás funkcióit ráruházni reménytelen, és kissé

kritikus, műfordító,
forgatókönyvíró.

⁴Rozgonyi Iván
(1926–1998) költő,
művészettörténész,
művészeti író.

⁵„A művészet mint vallás:
a művészet halála” —
írja naplójában Rónay
1946-ban, Mallarmé
költészetéről gondolkodva.

⁶Rónay György
naplójából.
(Vál. Vargha Kálmán.)
Újhold-Évkönyv,
1987/1, 408.

gyanút keltő vállalkozás. Egy Mallarmé-nél, Valéry-nél nem, az esetek többségében, azt hiszem, igen. Kitérés az erkölcs elől az esztétikumba. Ezért éreztem mindig I-vel⁴ kapcsolatban, hogy míg valahol Goethe »egeiben« járunk, voltaképpen mellébeszélünk, folyamatosan és eltökélten, talán nem is egészen jóhiszeműen, mert *voltaképpen semmi mást, csak ezt kellene mondanom: változtasd meg az életedet.*” (Kiemelés az eredetiben.)

A fenti részlet alapján úgy tűnik, hogy Rónay ebben az időszakban elhatárolódik a mester szereptől. Ez részint az őt egész életében jellemző szerénységével, részint pedig befelé forduló, melankolikus lelkialkatával magyarázható, amely idegenkedik mind attól, hogy egy társaság középpontja legyen, mind pedig attól, hogy vézérként valamilyen megmozdulás élére álljon. Igen érdekes az idézet második fele. A teljes naplóban, más írók és művészi irányzatok vonatkozásában is foglalkoztatja Rónayt az a probléma, amit itt a „negyedik nemzedék” kapcsán vet fel: ez pedig a művészet és a vallás sajátos lényegének megfogalmazása, s a kettő világos elkülönítése. E két fogalom szerepének és funkcióinak összemosásával szemben mindig nagyon határozottan szót emel, és hosszú gondolatmenetekben többször is próbálja tisztázni a kettő különbségét.⁵ Rónay valójában nem a benne mestert látó negyedik nemzedéktől határolódik el, hanem ettől a szerinte helytelen életszemlélettől, amelyet a fenti naplójegyzet születésének pillanatában éppen ez a nemzedék — azon belül is elsősorban Rozgonyi Iván — képviselt a számára. Ugyanez mondható el a mester szerepről: Rónay nem azt utasítja el, hogy mester legyen, hanem csak egy bizonyos — számára negatív — irodalmi mester szereppel nem akar azonosulni, amely a tanítványokban azt a szemléletet legalizálná, amelynek lényege a „kitérés az erkölcs helyett az esztétikumba”. Rónayból az is ellenállást válthatott ki, hogy ezt a mester szerepet Thurzó és Pilinszky éppen Németh Lászlóval nevesítik. Az ötvenes évek elején ezt írja naplójában Németh László gondolkodói habitusáról: „Mi az, ami feszélyez (...) Németh László modorában? Leginkább talán a föltétlen igazság hangsúlya — mondhatnám, önteltsége (...) Nem látom benne az igazság kutatójának töprengését és szerénységét. Az igazság sosem azért igazság, mert mi mondjuk ki, mi találunk rá, hanem egyszerűen a mivoltánál fogva: mert az Igazság. S nekünk mindig tudatában kell lennünk, hogy nélkülünk is megvan; mi csak megközelítjük, mi csak rátalálunk. De nem teremtjük. Kevés szebb és jogosabb öröm van, mint az igazságra rátalálásé, az igazság fölfedezéséé. S kevés elutasítóbb kevélység, mint azé, aki magát téve az igazság mértékévé, vélt igazságaival kevélykedik.”⁶ Ezt a néhány mondatot nyugodtan tekinthetjük Rónay György „mesteri hitvallásának”: ő ennek az igazságkereső alázatnak a mindenkor megtartásával akart mester lenni. Ez minden bizonnyal sikerült is neki — ez derül ki abból a néhány mondatból, amit évtizedekkel később Nemes Nagy Ágnes írt róla: „Elmondhatjuk

⁷Nemes Nagy Ágnes:
Rónay György hatvan
éves. In uő.:
Az élők mértana, I.
(Szerk. Honti Mária.)
Osiris, Budapest,
2004, 599.

⁸Nemes Nagy Ágnes:
Asztal és kenyér. In uő.:
Az élők mértana, I.
i. m. 419.

⁹Nemes Nagy Ágnes
(1922–1991) költő,
műfordító, esszéíró.

Rónay Györgyről, hogy nincs művét megszállva tartó rögeszméje, értelmét bekerítő előítélete — hacsak nem maga az előítélet nélküliség.”⁷ „Általában ritkán ítélkezett. Nem, nemcsak önfegyelemből. Hallgatásainak mélyén nem a titkolt bíráló ült, hanem inkább a titkos bizalom.”⁸

Az 1958-as évtől újra naplórásra indítja Rónay Györgyöt az, hogy az ötvenes évek első felében elhallgattatott írók, mint például ő maga és az újholdasok java része, az 1956-os forradalmat követő két-három évben ismét megjelenhettek. Könyveik kiadásával Rónay kritikusi tevékenysége lendületet kap, s ez a kritika- és tanulmányírás állandó reflexiók bázisaként szolgáló naplója rendszeresebb vezetésére készíthette. 1958 elején egy jellegzetes korabeli „életképet” rögzít naplójában, amely ironikusan tükrözi ezt az időszakot: „S a múltkor a Rákosi-korszak emberfaló nagy nemzeti költője, keretlegény modorával, ahogy ül a Belvárosi Kávéház belső emigrációjában, sértetten — de miért? Lényegében bizonyára azért, mert nem ő korunk Petőfije, mert más is megszólalhatott, Jékely, Weöres, Kálnoky, Toldalagi, Ágnes,⁹ jómagam, s ő egyszerre visszakerült a helyére, a nihilbe (...) s nincs többé módjában, hogy saját dicsősége érdekében hetente kinyírjon egy-egy jó költőt, mint annakidején tette, fénykorában.” A mindig diszkrét és árnyaltan nyilatkozó, sosem ítélkező, mindig józan Rónay szókimondó arca mutatkozik meg itt, a szarkasztikus humor mögött pedig a túlélők felszabadult öröme, megújult életlendülete bujkál. Az idézett részlet azonban nemcsak ezért, hanem amiatt is különleges, hogy már egy csoportként említi az eltelt évtizedben hallgatásra ítélt harmadik-negyedik nemzedékbeli írótársakat.

Az újholdas kapcsolatok további színterét nyitja meg, hogy Rónay György a *Vigilia* folyóiratban, amelynek ekkor már vezető munkatársa, helyet ad a fenti, peremre szorult íróknak — nem egyszer komoly kockázatot vállalva ezzel. Ugyanitt, *Az olvasó naplója* című rovatában közli recenzióit, kritikáit Ottlik Géza, Nemes Nagy Ágnes, Mándy Iván, Szabó Magda, Rába György és mások műveiről. De nemcsak Rónay ír az újholdasokról, hanem Lengyel Balázs, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes is több ízben méltatják a megjelenő Rónay-könyveket. A Lengyel Balázs hagyatékában fennmaradt dokumentumokból az is látható, hogy az Újhold folyóirat és az Újhold-Évkönyv közti időszak — jórészt megvalósulatlan — újholdas érdekeltségű folyóiratterveinek mindegyikében ott van a tervezett szerzők között Rónay neve is.

Az ötvenes években kezdődnek meg Rónay György és az újholdasok híres csütörtöki találkozásai. A napló rendszeresen említést tesz ezekről az összejövetelekről, melyeknek állandó tagjai voltak Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Ottlik Géza, Mándy Iván és Vargha Kálmán, rövidebb ideig Pilinszky János, Nemeskürty István, Kellér Andor.¹⁰ Rónay a naplójában három író, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza és Lengyel Balázs nevét említi különösen gyak-

¹⁰Vö. Nemes Nagy Ágnes:
Látkép gesztenyefával.
In uő.: *Az élők mértana,*
II. (Szerk. Honti Mária.)
Osiris, Budapest,
2004, 236.

ran, s többnyire becenevükön: „Ágnes, Cipi, Balázs”. Az itt megjelenő írói társaság már nemcsak szakmai-, hanem baráti körnek is tekinthető, Rónay a legtöbbjükkel élete végéig kapcsolatban marad.

A mester szerep kimondatlan realizálódását jelzi az a tény, hogy a főleg újholdasokból álló írói kör Rónay Györgyről nevezi el magát „Rónay-asztalnak”. Rónay György tehát nem csupán résztvevője volt a csütörtöki körnek, hanem, ahogy Nemes Nagy Ágnes emlékezik rá: ő volt „ennek az asztaltársaságnak az összetartója, hogy úgy mondjam, összekötő eleme, róla neveztük el magunkat magunkban (...) Nem koránál, hanem jelleménél fogva fenn tudott tartani valamely »atyai ház«-légkört, amire számkivetettségünkben nagyon is rászorultunk.”¹¹ „Rónay a kevesek közé tartozott, akik nehéz időkben — egy természetes, baráti, sőt, vigasztaló mozdulattal — befogadtak minket az irodalomba.”¹²

A napló a csütörtöki találkozásokat általában rövid megjegyzések formájában rögzíti, mint például: „1960. június 4.: Csütörtök: székhelyünket javaslatomra áttettük a Várkert kioszkra. Nagyon szép, kellemes hely, hatig ott ültünk a fák alatt.” „1960. szept. 14.: Délután Ágnessal és Ivánnal két kellemes óra a Dunakorzóban.” „1958. május 30.: Tegnap a forró kávéház helyett a Lukács fürdőben találkoztunk, de csak négyen voltunk. Ágnes, Balázs, Cipi meg én.” „1963. dec. 19. Szokásos találkozó a Dunakorzón.” Rónay számára tehát elsődlegesen ezeknek a találkozásoknak a léte volt fontos — arról már ritkábban ír a naplóban, hogy miről folyt a szó a csütörtöki találkozókon.

Írnak azonban a beszélgetések témáiról, jellegzetes atmoszférájáról a többiek. Nemes Nagy Ágnes Kabdebó Lóránttal készült, *Látkép gesztenyefával* című interjújában ezt mondja: „Hogy miről beszélgettünk egy életidőn át? Mindenről, vagyis irodalomról (...) a szenvedélyes részletek, azok kellettek nekünk, azok bizony, choriambus és szabadvers, hangsúly és időmérték, Arany János és szürrealizmus, vízió, versminimum (...) Elismerem, túrhetetlenek lehettünk, amikor fülig belemerültünk a poétikába, stilisztikába. Mint két kőműves, aki a vakolókanál fajtáit, mint két akvarista, aki a szárított vízbolha tulajdonságait mérlegeli.”¹³ „Rendkívül fontos és jótékony hatású volt hát az az élénk, heves szellemű eszmecsere, amiben éltünk.”¹⁴ Hogy mit szoltak ezekhez a költészettani vitákhoz a társaság regényíró tagjai, arra nézve Ottlik Géza írásának már a címe is árulkodó: „*Megutált anapsztyusokkal a pályán*”. Visszaemlékezéséből az is kiderül, hogy a Rónay-asztal tevékenysége az államhatalom szempontjából gyanúsnak minősült, ezért folyamatosan próbálták őket ellenőrizni: „Ha a Pilvaxban harmadik alkalommal is szoroson az asztalunk mellé ült ugyanaz a csupa-fül úriasszony, vagy a Corsóban egy szintén kíváncsi ismerősnek rémlő dolgozó, kávéházat cseréltünk. Ágnes¹⁵ és Gyurka¹⁶ ugyanis nagy verstani vitákat folytattak: nem volt Nyugat; Népstadion, Népsport már volt, de még Népnegyut sem; a Tartós Békéért, Népi Demokráciáért-ba

¹¹*Látkép gesztenyefával*,
i. m. 236–237.

¹²*Asztal és kenyér*,
i. m. 416.

¹³*Asztal és kenyér*,
i. m. 417.

¹⁴*Látkép gesztenyefával*,
i. m. 237.

¹⁵Nemes Nagy Ágnes.

¹⁶Rónay György.

¹⁷Mándy Iván
(1918–1995) író.

pedig mi nem írtunk. Csak ez a csütörtöki asztalunk volt. Az a bizonyos utolsó előtti láb jambusa lehet-e trocheus? Mi ebbe Ivánnal¹⁷ készséggel beleegyeztünk volna, de nem úgy a költőink. A szenvedélyek összecsaptak. Aki mindezt hallgatta, mindenképpen bajba kerülhetett. Akár mert jelenti, akár mert nem. Ha nem látja meg benne a felforgató, államellenes összeesküvést, ami természetesen valóban volt. Iván a 33-as FC-ről, Zsákról, Opatáról jegyzett meg néha valamit, vagy Scott Fitzgeraldtól, Kaffka Margitról, én bólogattam, szerettem volna tormát kapni a virslihez (...), jól megvoltunk, hallgattunk, és — ha értettük, ha nem — szívtuk az anapestusok tiszta levegőjét.”¹⁸ A két visszaemlékezés nyomán valószínű, hogy az irodalmi témák közül a verstani-stilisztikai kérdések kerültek elő nagyobb hangsúllyal. Ami azonban igazán fontos volt mindnyájuknak, az elsősorban nem az irodalmi viták témája, hanem maga az „élénk, heves szellemű eszmecsere”, „az anapestusok tiszta levegője”. Tehát mindaz, ami a vita háttérben kimondatlanul, de érezhetően megnyilatkozott: a gondolkodás szabadsága, a jelenlévők szellemi függetlensége és összetartozása. Ez volt az, amit Ottlik lényeglátó iróniával „felforgató, államellenes összeesküvésnek” nevez írásában.

¹⁸Ottlik Géza: *Pályákon*.
In uő.: *A Valencia-rejtély*.
Magvető, Budapest,
1989, 67–68.

Az összetartozás persze koránt sem azt jelenti, hogy a Rónay-asztal résztvevői mindenben egyetértettek volna. „Nem mondom, hogy mindig ugyanazt gondoltuk — írja Nemes Nagy Ágnes. — De mindig ugyanarról gondoltunk valamit.”¹⁹ Rónay György egyik 1962-es naplóbejegyzése egy olyan beszélgetésről számol be, amelyből világosan kiderül, hogy költőként nem azonosult az újholdasok poétikájával: „1962. jan. 6.: Csütörtökön vita Böllről a Dunakorzóban. Miért iszonyodnak a köznapi anyagtól? Lecsonkolni, kihagyni, a vázlat vázlatát adni, vezérszavakban. Nem a természettel való kontaktus megszakadásának következménye ez? Az irodalomból kifogy az élet. (Valamikor nem sokkal a felszabadulás után meghívtak előadni — talán a NÉKOSZ? — s ott már pedzettem ezt. L.B.²⁰ akkor is hevesen ellene szólt.)” A vita Rónay kedves írója, a német Heinrich Böll kapcsán pattan ki, de naplóbéli tanulságai valószínűleg az Újhold lírájára vonatkoznak. Az újholdas líra Nemes Nagy Ágnes és Pilinszky János által képviselt „hermetikus” válfajához képest ugyanis Rónay a későmodernségnek egy korábbi, hagyományosabb változatát képviselte a saját lírájában, amelyben a sűrítés és kihagyás alakzatai sokkal kevésbé meghatározók.

¹⁹*Asztal és kenyér*,
i. m. 417.

²⁰Lengyel Balázs (1918–
2007) kritikus, író.

Valószínű, hogy egy új prózapoétika sajátosságait kifogásolta Mándy Iván novelláiban, regényeiben is. Naplójában így ír Mándy *A pálya szélén* című művéről: „Jó. De mindig valami kis művesség. És ki-kilátszanak a rugók.” Később, Mándy *Locsolókocsi* című művéről írva újra csak a „kilógó rugókat” kifogásolja. A rugók metaforája arra utalhat, hogy a Mándy-szöveg szándékolatlan látni engedi önmaga megalkotottságát, szöveg-mivoltát, s ez egy hagyományosabb prózapoétika jégében, amit Rónay György képvisel, írói hiba.

Mándytól tehát — mint prózaíró — minden nagyrebecsülése mellett is elhatárolódik bizonyos pontokon. Ezzel szemben Ottlik prózája példaértékű a számára. Ez fejeződik ki abban a játékos írói gesztusban is, hogy *Parendowski és Eliza* című novellájában Ottlik *Minden megvan* című novellájának ikerszövegét, variánsát alkotja meg olyan módon, hogy az Ottlik-mű cselekményét folytatja, kiegészíti az ott éppen csak megemlített szerelmi szál részletes kibontásával. A naplóban is több helyen említi a prózaíró Ottlikot úgy, mint számára fontos viszonyítási pontot. Például 1958-ban, saját kötete tervezetése kapcsán ezt írja: „nem tudom, nem volna-e jobb nagyobb kötet, novellákkal, mint Cipié”. A regényírásról gondolkodva pedig megjegyzi: ahhoz, hogy az ember jó regényt írjon, „bele kellene merülni, ahogy Cipi mondta a múltkor”. Abban persze, hogy Ottlik prózaíróként példa tud lenni Rónay számára, annak is szerepe lehet, hogy a fiatalabb Mándyval szemben Ottlik Rónay nemzedéktársa, akinek regényírói stílusa is minden bizonynyal közelebb áll hozzá.

Ami a Rónay-asztal lírikusait illeti, Pilinszkyról és Nemes Nagy Ágnesről is elmondható, hogy jelentős stílusbeli különbségek választják el őket az idősebb költőmestertől: költőként nem tartoznak egy „iskolába”. „Gyógyuljon meg, és vétessen le kétujjnyit a cipősarkából!” — írja Rónay György Nemes Nagy Ágnesnek abban a levelében, amelyben a költő *Napforduló* kötetéről írt recenzióját küldi. Ezzel a gálánsan viccelődő megjegyzéssel talán Nemes Nagy Ágnes „cipősarokkal széttördelt jambusaira”²¹ utalt, amiket a recenzált kötetben már sokallhatott. A Rónay-asztal lírikusai inkább emberi magatartást, szemléletmódot tanulhattak mesterüktől. Ez derül ki Nemes Nagy Ágnes hetvenes években keletkezett, Rónay Györgynek dedikált *Futóeső* című verséből is, amelynek utolsó két versszakát idézem: „A fénylő pontokra figyelj, / ott feljebb az égdarabokra, / a kibukkanó szakadozottra, / fényfoltokkal esteledőre, / nézz, nézz, ahogy tanultad tőle. // Észrevétlen arcmozdulattal, / oda se nézve, szemhéjaid / vízszintes zárójelében, / ahogy tanultad tőle régen, / a részleges fényesedőre, / a jelre és a jelölőre, / a háztetőre, égtetőre // nézz fel, ahogy tanultad tőle.” Összekapcsolja a kör lírikusait műfordítói tevékenységük is: rendszeresen elolvasták, méltatták egymás fordításait, különösen Nemes Nagy és Rónay György. „Tegnap Ágnesék elolvasták a negyedik Duinói elégiát, s tetszett nekik” — olvashatjuk egy 1958-as naplóbejegyzésben.

1966 után nincs több naplóbejegyzés, kivéve két kéziratos cédulát 1974-ből és 1975-ből — az utolsó naplóoldal egy asztali naptár kitépott lapja. Az újholdas kapcsolatok Rónay György életének utolsó évtizedében is megmaradnak. Felesége leveleiből tudjuk, hogy Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs és Ottlik Géza rendszeresen látogatták a beteg Rónay Györgyöt, aki az Újhold-Évkönyv 1986-os megjelenését már nem érthette meg (1978-ban meghalt), de az évkönyv 1987/1-es számának dokumentum mellékletében nap-

²¹„A formát kezdtem tördősgetni, nem tetszett már nekem annyira a sima jambus (...). Egyszerűen muszáj volt cipősarokkal rálépnem néhány jambusra, hogy széttörjem, mint a diót.”
Nemes Nagy Ágnes:
Látkép gesztenyefával,
i. m. 239.

²²Vargha Kálmán:
*A naplóíró Rónay György;
Rónay György naplójából.*
(Vál. Vargha Kálmán.)
Újhold-Évkönyv, 1987/1,
386–395; 396–411.

²³*Asztal és kenyér,*
i. m. 418.

²⁴*Látkép gesztenyefával,*
i. m. 237.

²⁵*Asztal és kenyér,*
i. m. 417.

²⁶Lengyel Balázs:
*Klasszicizmus és
modernség.* In uő.:
*Verseskönyvről
verseskönyvre.*
Magvető, Budapest,
1982, 161.

²⁷Lengyel Balázs:
Rónay György halálára.
In uő.: *Közelképek.*
Szépirodalmi Könyvkiadó,
Budapest, 1979, 493.

²⁸*Asztal és kenyér,*
i. m. 417–418.

lórészletei közlésével és a naplóíró Rónay Györgyről szóló tanulmánnyal emlékeznek meg róla újholdas barátai.²²

A napló és a visszaemlékezések tükrében Rónay György olyan mester lehetett, aki keveset beszélt, inkább beszélgetett. „Van-e író, aki sohasem beszél a saját műveiről? Rónay volt ez az író. Mert különben — kár is mondanom — nagyon módjával vett részt abban az ömlő, hol mulatságos, hol csípős hadovában, ami az írói beszélgetés. *Valamiről* szeretett beszélni, nem úgy általában. Nem teniszjátékos volt a társalkodásban, inkább súlyemelő. De szerette az emberi közeget, élvezte is (...)”²³ — írja Nemes Nagy Ágnes. — „Ő volt az, aki soha nem panaszkodott. Mi állandóan tele voltunk különféle nyavalyákkal, panaszokkal, ami természetes is. Ő soha nem ejtett szót a saját problémáiról, de mindig ő volt az, aki azt mondta, hogy: nem számít, nem fontos, ne törődj vele.”²⁴ „(...) nehéz időkben és könnyebbedő időkben, köz- és magánfájdalmak között mindig ő volt a »nem számít«, a »ne vedd föl«, a »ne félj«.”²⁵ Az énközpontúság jótékony hiánya tükröződik egyébként Rónay naplóírói habitusából is: a műfaj személyességéhez mérten igen keveset beszél közvetlenül saját magáról. Annál több szó esik más írókról, s azok műveiről, melyekkel a napló keretei közt is folyamatos párbeszédet folytat. Már 1948-ban ezt írja: „igazi életemnek a nyugodt írói munkát érzem, s valami olyasmit, amit úgy nevezhetnék: saját magamat is építő dialógus a művel és a művekkel, amit írok s amelyeket olvasok”.

Az újholdasok számára Rónay György nemcsak mester és barát, de irodalmi apafigura is volt. Nem véletlen, hogy amikor Lengyel Balázs, a folyóirat hajdani főszerkesztője tanulmányaiban jellemezni akarja őt, olyan írókhoz és irodalmárokhöz hasonlítja, akik az újholdasok számára korán elvesztett apák, példaképek voltak: „Rónay György alkata Babitscsal rokon. Vagyis ellenállást leküzdve, átalakulva, derítve érik benne költészetté a világ”,²⁶ „könnyed és olvasmányos, mint Szerb Antal, megbízható, mint Schöpflin Aladár”.²⁷ Ugyanígy, amikor Nemes Nagy Ágnes jellemzi író-mestereét, ő is gyakran él az apa metaforájával, illetve olyan archaikus erejű képekkel — mint asztal, kenyér, föld —, amelyek szintén az „apa” szimbolikus erőteréhez kapcsolhatók: „Vigasztaló volt Rónay György. Mint a kenyér, mint a jó szó, mint a friss víz. (...) Műveltsége annyit jelentett, hogy meg volt művelve a gondolkodásra. Mint a jól szántott, jól tartott, jól termő föld. (...) Rónay azon frissiben, cipómelegen nyújtotta véleményét vagy állandó belső kontemplációjának egy szeletét. Pótolhatatlan kenyérszeletek. (...) Úgy bánt velünk nemegyszer, mint toporzékoló kolykeivel a türelmes, optimista atya.”²⁸

Hogy Rónay György jelenléte ennyire „vigasztaló” volt, s hogy atyai mestere tudott lenni az újholdasoknak, az leginkább talán annak köszönhető, hogy megvolt hozzá a saját — rendíthetetlen — magasabb nézőpontja. Naplóját végigolvasva szinte tapintható ez a

magasabb nézőpont, ahonnan ő a világot, s benne a saját életét látta. Az ötvenes években például képes volt reménykedni abban, hogy nem tart örökké a diktatúra, viszont kész volt azt is elfogadni, hogy esetleg soha nem jelennek meg a művei. „Az szerencsére nem zavar túlságosan, hogy a megjelenésnek vajmi kevés a reménye. Ami a kor »atmoszféráját« illeti: azt én hála Istennek egyelőre elég jól állom” — írja naplójában 1948 áprilisában. Szintén a napló tanúskodik róla, hogy a legsötétebb időkben is folyamatosan dolgozott szépirodalmi és irodalomtörténeti munkáin, ami szintén fontos példa volt az újholdasok számára. „Meggyőződésem, hogy legelsősorban mégiscsak magunknak, hivatásunknak, a bennünk letéteményezett küldetésnek tartozunk; — írja 1958 májusában — megalkotni, amire hívtunk, nem pedig elfecsérelni magunkat olyasmiben, amit helyettünk más is meg tud csinálni (...)” Függetlenségének, mindvégig megőrzött belső szabadságának eredője ez a szemlélet volt — szemléletének, magasabb nézőpontjának titka pedig mélyen megélt istenhite, eleven vallásossága. Végző soron ez emelte ki őt a mindennapokból, a nehéz történelmi korszakból, amiben élt, ezért tudott „optimista” lenni. A „nem számít”, a „ne vedd föl”, a „nem fontos”, a „ne törődj vele” biztató szavai mögött a Szentírás egyik legfontosabb mondata állt, a „ne félj!” A hit Rónay György számára az Istenben és az Istentől kapott életben való bizalmat jelentette. Ezt a hétköznapi ráción messze túlmutató transzcendens bizalmat érezték meg benne a körülötte élők — ennek volt ő a „mestere”, s talán ez volt az ő legfontosabb „tanítása”.

„Mert volt benne valami végző bizalom — írja Nemes Nagy Ágnes Rónay György halála után. — Mégis-bizalom volt ez persze, kiküzdött jóakarata, amelynek égboltját mindennap fel kellett emelnünk magunk fölé. Aki látta ezt az égboltot, aki ismerte azt a nyarat, amelyet — őszinte — meg kell teremtenünk magunkban, az sokat látott. Túl minden irodalmon egy jelenséget. Egy jelenséget, amelynek az irodalom közege volt, de nem határa. Azok közé tartozott, akiknek léte, lehetőségessége valahogy átrajzolta a dolgok körvonalait. A pusztá tény, hogy van, hogy egzisztál valahol, szelíden kényszerítő volt, mint egy éghajlat. Minket, túlélőket, most már belülről kényszerít.”²⁹

²⁹ *Asztal és kenyér*,
i. m. 419.

Asztal az égben

1931-ben született Budapestén. Költő, író. Legutóbbi írását 2013. 4. számunkban közzeltük.

Éppen negyed százada történt. Forгатás Budán, a Zichy-kastély egyik szép földszinti termében *Szérű* címmel, ezáltal is megidézve Rónay György összegyűjtött verseinek gazdag kötetét. A képernyő segítségével akartuk nemcsak a költő, de a műfordító, regényíró és tudós kritikus életművének hírét, élményét megosztani százazrekkel.

Ülünk egy asztal körül, kicsit iskolásan, rendezetten a televízió-felvétel kedvéért. Rögtön eszünkbe jut — mondtam —, hogy az itt jelenlévő Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Mándy Iván, Ottlik Géza gyakran ült Rónay György asztalánál, amelynek, ha jól tudom, „csütörtöki asztal” volt a neve. A helyszínt hova képzeljük? — néztem Ágnesra, aki a társaságból a legkönnyebben volt készíthető az első megszólalásra.

— A nagy Gerbaud egyik ablakfülkéjében állt az asztal, de aze-lőtt nagyon sok helyen volt található — válaszolta. — Találkoztunk mi a budai KIOSZK-ban, ami a világ legporosabb és leghagyatottabb helye volt, egy incifinci Váci utcai eszpresszóban, százszor itt-ott-amott, gyakran Rónay Gyuriéknál is. A legutolsó telephelyünk a nagy Gerbaud volt.

(Nem tartozott az akkori beszélgetéshez, nem is jött szóba, de az emlék azért azonnal felötlött bennem: ültem én is Rónay György asztalánál, Mandula utcai otthonában valamikor a forradalom utáni zord napok valamelyikén! Még itt-ott sortüzek ropogtak, de már alig figyeltünk fel a zajra. Ártatlan buzgalommal verseimet akartam neki megmutatni. Előre tessékelt, mögöttem lépkedve pedig máris olvasott, futtatta szemét soraimon. „Örülök, hogy nem dilet-táns...” — szólt, azután rögtön hibát talált. Egyik sorom végén a „zúgnak” ige állt, erre rímelt valami kocsmai utalással a „rumszag”. „Ez nem jó rím” — mondta szeretettel. Nem láttam be, de azonnal elhittem igazát. Verstan-könyvet szedett elő. Érdemes tanulmányozni, fontos átbogarászni — jelentette ki. Ott nem tette hozzá, de már olvashattam tőle: „az írónak kötelessége, hogy tisztességesen, hibátlanul írni tudjon, ahogy a mesterembernek kötelessége, hogy értse a mesterségét”. Nem dicsért, segített józanul. Nem lelkesített föl, de megnyugtató. Nagyon megörültem, amikor a hatvanas években hozzá, a Vigilia számára küldött verseim, novelláim megérkezését mindig kézzel, már tegező formában írt levélben nyugtázta. Általa válhattam a lap rendszeresen publikáló, viszonylag fiatal szerzőinek egyikévé.)

— És hol áll ez az asztal a magyar szellemi életben? — kérdeztem a diáklányos hevülettel szóló költőt, Nemes Nagy Ágneset. — Hiszen ez az asztal ma is áll, noha fájdalmasan hiányoljuk Rónay György személyét. De hisszük, hogy a mostani együttlét által is jelen van.

— Mindig jelen van. Erről mi meg vagyunk győződve, annál is inkább, mert az asztalnál jelenlévők összetétele többé-kevésbé azonos volt, bár voltak állandó jelenlévők és voltak átmenők. Az irodalom behavazott tájain állt, különös tekintettel az ötvenes évekre, de az utána következőkre is. A nem különösebben előtérben állók, a nem különösen kedveltek asztala volt, mi azonban egymás között ezt a légkört úgy ahogy el tudtuk hárítani, életben tartottuk magunkat általa.

Ottlik Géza közbeszólása:

— Pilinszky Jánost is szűrjük be legalább ötödiknek ebbe az asztaltársaságba!

Mándy Iván veszi át a szót.

— Igen, mondjuk a fő átmenők közé tartozott Nemeskürty Istvánnal és egy nagyon kedves barátunkkal, a Kellér Bandival, aki mindig valami meghatottsággal járt az asztalok között. Nem tudom, hogy szabad-e nekem ide leülni, mondta, nagyon kedves volt.

Lengyel Balázson a sor.

— Azután aki állandó tag volt, és szomorúan állapíthattuk meg éppen ma, hogy eltávozott közülünk: Varga Kálmán, a kitűnő irodalomtörténész, aki...

A mondatot Mándy fejezi be.

— Ő átköltözött ahhoz az asztalhoz, amelyik most már az égben van. Rónay asztala odafönn van.

A televíziós forgatás asztalán elhelyeztük természetesen a vendégek könyveit. Ottlik Géza: *Próza*, Nemes Nagy Ágnes: *Metszetek*. Ott volt az *Asztal és kenyér* című írás, tele személyes, költői gondolattal Ágnes kötetében, mellette Mándy újabb novelláinak és Lengyel Balázs válogatott esszéinek gyűjteménye, a *Zöld és arany*. A Rónay György teremtő sokszólamúságát felmutató három tanulmánnyal. Ezekről a „díszlet-elemekről” szoltam volna valamit, de egy csendes, köznapian józan Mándy-dallammal felcsapó mondat megakadályozott.

— Most bevágok ide valamit: Rónay Gyuri nemcsak költő, regényíró, műfordító, kritikus volt, hanem futballdrukker is... De még milyen futballdrukker! Soha nem tévében nézte a futballt, ott ült a B szektor közepén és drukkolta a Ferencvárosnak, kedvenc csapatának.

— Ezen már összevezeshettem vele — veti közbe Ottlik —, ő futballdrukker volt, sajnálta, ha a futballcsapat leégett, én meg atlétika-drukker, ugye...

— Azért Rónay Gyuri asztala nem volt valami szigorú irodalmi akadémia! Azért mégsem. Nemcsak irodalomról volt ott szó — fordul Mándy Ottlikhoz —, teveled se csak regényről, régi filmszínésznőkről is vitakoztunk. Rengeteget beszélünk futballról. Ágnes ilyenkor kissé csüggedten hallgatott minket, valahogy nem lobogott benne igazi érdeklődés a futball iránt.

— Mi viszont — folytatta Ottlik — gyönyörűen túrtuk Rónay és Ágnes vitáját az anapesztusokról.

— Túrhetetlenek lehettünk valóban. Mint az akvaristák, amikor a vízibolha tulajdonságait mérlegelik. De Iván — mondja Nemes Nagy komolyan — csodálkozni fog, még én is nézek futballt. Lelkesen kiáltom: szöglet!

Rónay nagy zeneértő is volt. Szívesen emlegetem (zenei szakki-fejezéssel) az ő életművének sokszólamúságát is... E mondatom után Lengyel Balázs hajolt közelebb a mikrofonhoz.

— Hát igen, ez az első dolog, minden műfajban írt, költőként, műfordítóként irodalomtörténettől kritikán át prózáig, regényig! Ez egy külön műfajúság, a minden műfajú író, az egyetemességének egyik jellegzetessége. Hogy minden iránt érdeklődött, ide tartozik például a futball is, ez megint egész sajátos babitsi jellegű egyetemesség volt benne, egy olyan nyitottság, ami példaszerű. A harmadik, amit mondanék: van ennek az „egyetemes” szónak egy másik jelentése, úgy mondják, hogy katolikus. Ez a katolikusság is jellemezte őt. Engem rendkívüli módon megfogott a költészete, erről külön tanulmányt írtam, a klasszicizmus ízléséből kitört és egy másfajta költészetet csinált, sokkal modernebb költészetet, de ha kritikusról beszélek, akkor ugyanezt kell elmondanom róla. A Nyugat folyóiraton felnőtt klasszicista ízléssel állandóan tágította ennek körét, mert az ízlésnek az a kellemetlen tulajdonsága, hogy korhoz köti az embert. Elsőként adott ki 1939-ben egy kötet műfordítást a modern francia költészetéről, még azelőtt, mielőtt Radnóti és Vas István az Apollinaire-kötetet publikálta volna. Úgy érezte, hogy az ízlés kapuját állandóan át kell építeni, és a legkülönbözőbb irányzatokban is meg kell találni a jót: ő meg is tudta találni, akár Ottlikról írt, Mándyról vagy Sinka Istvánról. Mindenkor megtalálta, hogy mit akar csinálni az író, és megmutatta, hogy mi jó benne és az miért jó.

Es megint Mándy:

— Valami végtelen türelem volt benne, azt kell mondjam, szigorú türelem. Senki nem tud úgy panaszkodni ebben az országban, mint én, esküszöm világviszonylatban is én vagyok a legjobb panaszkodó...

— Itt a *Panaszdal* című novellád, a Vigiliában jelent meg, éppen Rónay halála után tíz esztendővel — vettem közbe.

— Igen, de ez csak töredéke... Valami végtelen türelemmel végighallgatta siránkozásomat és csak ennyit fűzött hozzá: „Iván, tessék dolgozni! Ne sírj örökké, sírjál különben, meghallgatlak, de tessék leülni, dolgozni, egyszer eljön a pillanat, amikor megindul az írás.”

— Őt is megillette az, ami Sárközy Györgyöt. Ő is „angyali költő” volt, ugye, Ágnes?

— Angyali ember volt. Maga a végtelen türelem. De ez nem azt jelentette, hogy nem voltak indulatai, dehogyisnem voltak. És ezek megnyilvánultak szóban, írásban, hol így, hol úgy. A legszebb például egy jelentéktelennek látszó kicsinyke történet: egy nap vala-

hogy olyan borúsan jött az asztalhoz, ahol mindig ő volt a derű, a vigasz, az atyai ház légkörének a képviselője. Mondom: mi van Gyuri? „Képzeld, már a második korrektúrában hosszú ó-val szedték nekem azt, hogy szemafor, pedig már az elsőbe beleírtam mindenütt röviddel, hogy szemafor.” Mondom, hátha az új helyesírás szerint amúgy kell szedni. „Akárhogy is, én ezt nem tűröm. Gyalázat a szemafor hosszú ó-val.” Milyen igaza volt! Mennyire! Én nem kívánok állást foglalni épp a szemafor kérdésében, de az biztos, hogy egy hosszú ó, vagy egy rövid azért eldöntheti a szöveg sorsát.

Ottlik bólogat erre helyeslően.

— Nekem olyan barátom volt, akivel véges végig, tehát a megismerkedéstől, a harmincas évek óta a haláláig mindenben mindig nemcsak egyetértettünk, hanem egyformán éreztünk. Na, az érdekes, hogy mi mindenben különböztünk mégis a teljes egyetértés közepette. (Cetlit hajtogat, zörgeti, a hangmérnök kérdően néz rám.) Egy! Ő hívő katolikus volt, én nem túl hívő református. Másodszor! Ő 1913-as, én meg 12-es, ami nagy különbség a középiskolában. A premonstreiekhez járt Gödöllőre, eggyel alattam. Hát a viselkedés, vérmérséklet?! Ő higgadt, komoly, tekintélytisztelő. Ezeket én rólam, ugye nem lehet elmondani. Egyébként akkor a futballválogatott névsorát is tudta kívülről...

— Még a tartalékokat is — szól közbe Iván.

— Még a tartalékokat is. Én meg utáltam a futballt. A főreálban kidobtuk a futballkapukat, mikor mi lettünk a sportkör vezetői.

— Hát ez nagyon szomorú, hallod.

Ottlik csak legyint.

— Hát igen. De hogy még miben különböztünk? Ő eminens tanuló volt, én megint csak nem, én megbuktam magyarból hetedikben.

Ágnesnek szánom a következő kérdést. Túl a lenyűgözően művelt Rónay György sokoldalúságán, lelki gazdagságán, fáradhatatlan jóakarátán, amivel az irodalmi életet és a legjobbakat segítette, milyen költőnek tartja? Milyenek az ő versei?

— A versei éppen úgy, mint minden más, amit ő írt és cselekedett, egyrészt beletartozik az irodalomba, másrészt túlnyúlik rajta. Én Rónayt nem tudom csak írónak tekinteni, én őt jelenségnek tekintem, még hozzá nagyon ritka jelenségnek, mert kérem, lehet arról prédikálni, hogy legyünk türelmesek, legyünk jóakaratók, figyeljünk más emberekre, hogyne! Az emberi lét alapjának erkölcsi problémái ezek, igen ám, de a jóindulatot nem lehet fáról szakasztani. Rónay jóindulata minden percben kivívott jóindulat volt, egy olyan magasabb szint, egy égbolt, amit önmaga fölé és az emberek fölé emelt. Nem szeretik manapság azt a szót használni, hogy példa, mert azt mondjuk, hogy modell, vagy paradigma, de én viszatérnék ehhez az egyszerű, ősi szóhoz. Volt benne valami példaszzerű, a légköre volt más, mint más embernek, ezzel az adott és küzdött mélységes jóindulatával. Aki ebben a légkörben részesedett, az nem tudja elfelejteni.

— Ehhez szeretnék egy mondatot hozzáfűzni — szólta Lengyel Balázs. — Az olvasók általában azt gondolják, hogy a tehetség és az erkölcs összefügg egymással, hogy a tehetséges ember erkölcsös ember. Ahogy Ottlik Géza mondja egy helyen, kis ország vagyunk, nem engedhetjük meg magunknak, hogy erkölcstelenek legyenek az íróink. De az igazság az, hogy tehetség és erkölcs nem függ össze, csak olyan kivételes esetekben, mint például Babitsnál és például Rónay Györgynél, aki erkölcsös és tehetséges volt egyszerre. Asztaltársaságunk Rónayt a háta mögött, tréfásan, némi protestáns blaszfémiával úgy szólította egymás között: a jóisten. Ha Ottlik a körülmények miatt harsányan dühöngött, ha Mátyás kegyetlenül ironizált, ha Nemes Nagy Ágnes harcosan vitázott az irodalmi kérdésekről, és olykor hevesen szidta Vas Pistát, Rónay volt az, aki békét, legalábbis egyensúlyt teremtett. Az igazságok helyre tételét. Ilyen különleges erkölcsi súlyú volt mindannyiunk számára az ő mindennapos emberi magatartása, alkati humanizmusa, az, amely *A párdúc és a gödölye* regényében összegzően, a nagy irodalom érvényével fogalmazódik meg.

A *Szériú* című műsorban közreműködő színész-vendégek olvastak fel Rónay György-költeményeket. A versek után két újabb vendégünké volt a szó. Irodalomtörténészek, mégsem az irodalomtörténet hivatalos képviselőiként voltak jelen, sokkal inkább személyes okból. Rónay László, aki édesapjáról szólhatott, és Bodnár György, aki sokat foglalkozott Rónay György regényeivel.

Hallgattuk Bodnár Györgyöt.

— Prózaírói művészetéről könnyű is és nehéz is beszélni, tudni illik ő volt az, aki a magyar irodalomban nemcsak a szépírók között, hanem az esszéírók között és a kritikusok között is a legtöbbet tett a magyar regény természetrajzának, elméletének rekonstrukciójáért. Megmondom őszintén, hogy én is ezekkel a fontos tanulmányokkal, könyvekkel találkoztam először és csak később olvastam el Rónay Györgynek a regényeit. Ugyanekkor jelent meg, azt hiszem egy évvel később, 1948-ban *A regény és az élet* című könyve, amely antológia is volt, kiváló darabokat választott ki a magyar regényekből, mintadarabokat, és ezeket nagyon kiváló összekötő szövegekkel és portrékkal egészítette ki. Ebben egy szabályos magyar regénytörténet van megjelenítve, egyben a regényelméleti kérdések legfontosabbjaival már ugyancsak szembenéz. Furcsa módon, miközben egészen a modern művekig végigköveti a magyar regény fejlődését, a regényírói kísérleteiben, már a koraiakban is, a közvetlen, nagyon hatásos regényírói avantgárdtól távol tartotta magát. Azok a regények, amiket 1945 előtt írt, a hagyományos regény-szemlélettel is megközelíthetők, ha a külső szférákat nézzük. Én a mostani beszélgetésre készülve, elsősorban a frissen megjelent *Fák és gyümölcsök*, 1942-ben írt regényéből indultam ki, és azt állapítottam meg, hogy ez elsősorban családregegy. Három generációt tekint

végig, azonban, ha csak a családregényi történetet nézzük végig, akkor nem értjük meg az egész regényt. Akkor kezdjük megérteni, amikor a középponti hős, az anya főproblémájával szembenézünk, tudniillik a gyűlölet és a szeretet viszonyával. És a regény végül is úgy oldódik fel, hogy két generáció a gyűlölettel való küzdelmében, a gyűlölet áldozataként él, mégis a leány, a második nemzedékbeli leány, amikor kénytelen elbúcsúzni már az önálló életre készülődő fiától, akkor visszatér abba a házba és abba a faluba, ahol először szerették. A háború után, 1947-ben jelent meg *Az alkony éve*, mint a nevezetes esszé-kötet: *A regény és az élet*. Az író nagyon becsületes és következetes szemléletére vall, hogy miközben a korforduló után szembenézett mindazzal, amit a történelem a magyarság számára produkált, önbírálattal kezdi. *Az alkony éve* voltaképpen a harmadik művésznemzedék, az értelmiségi nemzedék önbírálata. A harmadik nemzedéket, amint tudjuk, a Nyugat nemzedékeként fogjuk fel, tehát azokat az írókat nevezzük harmadik nemzedéknek, amelynek a kibontakozása voltaképpen a második világháború éveire esik. Ez roppant bonyolult szerep és korszak volt az akkor induló értelmiség számára, hiszen egyszerre kellett tudomásul vennie a szörnyű történelemmel való szembenézés feladatát és azt, hogy milyen szerepet tud a maga számára ebben kiküzdeni. Ennek a nemzedéknek az volt a válasza, hogy az elefántcsonttorony, a ragyogó elszigetelődés eszményét tudja csak megvalósítani, így legalább a saját értékeit, a saját tisztaságát meg tudja őrizni. *Az alkony éve* éppen azt bizonyítja, hogy a történelem ezt nem teszi lehetővé, a történelem betör ebbe az elefántcsonttoronyba, és mindenkit szembesít azzal, hogy mit tett ezzel a szörnyű történelemmel szemben, az önmaga megőrzésén túl. És ez a gondolatmenet folytatódik azután, most már kifele fordulva, tehát az önbírálaton túl most már a bűnösséget vizsgálva az *Esti gyors*, és később, a legjobb regényének tartott *A párdúc és gödölye* fejezeteiben. *Az Esti gyorsban* is és *A párdúc és gödölyében* is egy-egy bűnöst mutat be az 1945 előtti és az 1945 utáni történelemből. Az elsőben, amint ismeretes, egy gyógyszerész a középponti hős, aki talán akaratlanul részese egy zsidó család elhurcoltatásának és később hozzájárul az elpusztításához, akaratlanul. A másodikban pedig egy Rákosi-korszakbeli bíró a középponti hős, aki vállalja az egyik konstrukciós pert, egy gyűjtogatónak minősített parasztra kell kimondani a halálos ítéletet. Mind a kettőben a lelkiismeret-furdalás a főtéma, a történeten túl, és mind a kettőben egy olyan hős jelenik meg, aki a hagyományos történelmi regényben úgynevezett átmeneti, határhelyzetben lévő hős. Ezek voltaképpen nem történelmi alakok, hanem kisemberek. De a történelem nem tűri meg a kis szigeteket, amelyeket az egyéni életek jelképeznek, betör és történelemmé avatja, súlyosítja az egyéni életet is. Tehát ez teszi roppant izgalmassá a Rónay György regényeiben is jelenlévő keresztényi etikát és szembesülést a történelemnek a mérlegével és mindazzal, amit a túlélőknek mindebből vállalnia kell.

Rónay Lászlóhoz fordulok, aki örökölte édesapjának szakmáját, legalábbis azt a részét, ami az irodalomtörténeti, kritikai tevékenység. De hát nyilvánvaló, hogy ő tud róla, az „angyali ember-ről” a legtöbbit. Rónay György kertről kertre élt, de hova lett a régi kakucsi kert? Ezzel már idézetet is mondok, sőt, ha már belekezdek, talán folytathatom önkényesen máshonnan, „se ház, se kert, se kripta; / mindent elfújta a szél. / De a gyökerek élnek...” Ez a sor éppen a *Kakucsi rózsák* című költeményben van.

— Nehéz az embernek az édesapjáról szólni, különösen, ha érzi még a kezének a melegét. De a kérdés valóban a lényegre tapint. Bármennyire igaza is van Bodnár Györgynek, hogy a történelem betört a kertekbe, ő azért a saját kertjét élete végéig művelte, és én azt hiszem, hogy ezt a kertet szeretettel kellett ápolni. Megőrizte magában azt a kakucsi kertet, s nemcsak úgy, hogy verset írt, hanem vissza is ment Kakucsra. Elment az őseinek a kriptájához, megírta regényben a nagyszüleinek a történetét. Megírta az ő első kísérleteinek a történetét, amelyek szintén Kakucshoz kötődnek, a *Képek és képzelgésekben*.

Az a Kakucs, amelyet ő ifjúkorában látott, már nem létezik. De őrizte a szívében, és azt hiszem, ezt találta meg Balatonszárszón. Balatonszárszó rengeteget jelentett neki. Először is a Balatonban a végtelenség élménye. Hogy az ember megnézi a partról a túlsó partot, látja a buraként ráboruló eget, ez valahogy azt jelenti, hogy én porszem vagyok, az élet végtelen és a tér is az. Azt hiszem, ez egy költőnek nagyon fontos témája. Azután ebben a kertben dolgozott, mégpedig megállás nélkül, ebben a kertben éltek az unokái, akiket annyira szeretett, és akiről rengeteg verset is írt, és ez volt az a kert, ahol a másik kert virágait művelte... Ez a másik kert a Vigilia szerkesztősége volt. Nem mindig hagyták itt dolgozni, de ő azért végigküzdötte ott az életét. Hozzá kell tennem, hogy ebben a kertben volt egy csodálatos kertész, akit Sík Sándornak hívtak. Aki atyai barátja volt, akihez vonzódott. Közös volt mindkét ember személyiségében a szeretet.

Joggal ismételték akkor meg Nemes Nagy Ágnes szavait: égboltot emelt barátai fölé.

Emlékeim

Rónay Györgyről

ERDÉLYI GYÖRGY

A szerző előadóművész.

Amikor 1973-ban, a *Keressük Petőfit* örültekháza-kampány kellős közepén már émelegtem a költészet- és történelemhamisítás tirádáinak légkörében, akkor elhatároztam, én azt a Petőfit fogom elmondani, amelyik az enyém. Kicsi gyermekkoromban édesanyám a *János vitéz*t mesélte újra meg újra, nem lehetett megunni, a végén már szinte kívülről tudtam az egészet. Négy éves voltam, amikor megtanítottak olvasni, mert a legnagyobb anyja sem mesélhet Petőfit reggeltől-estig. Ettől kezdve már olvastam. Volt, amit érttem, volt, amit nem. Szerencsére volt egy könyvem, Gracza György *Talpra magyarja* — az érettebb ifjúságnak, olvastam a belső címlapon, én, az éretlen — ez sokat segített. Négyéves korom óta nekem Petőfi... szóval nagyon szerettem, és szeretem ma is. Végző soron neki köszönhetem az egész magyar költészetet. Később e verseket sokfelé, sokat mondtam, aztán jött 1973, és én úgy gondoltam, hogy akkor most ki kell mondanom az ÉN Petőfimet. És kimondtam. Azután nem volt megállás. Egymásfél év múlva Adynak volt valamiféle évfordulója, már nem emlékszem milyen, de kellett, hogy legyen — nemigen gondolnak az eltávozottakra máskor, mint évfordulókon. Adyt szerettem a gimnáziumban a legjobban, persze hamisították, igaz, sokkal kevésbé, mint József Attilát, akit ezért csak sokkal később zártam a szívembe. Meg kell csinálnom Adyt, határoztam el, az ÉN Adymat, úgy, mint az ÉN Petőfimet. Akkoriban még elég gyorsan dolgoztam a szerkesztéssel, fel sem ötlött bennem, hogy időnként bugylibicskával operálok. Mikor az anyag összeállt, nekihasaltam a szövegnek. Arra már sajnos nem emlékszem, hol mutattam be, nem vagyok naplóiíró alkat, de arra igen, hogy meglehetősen sok előadásom volt belőle. Egyszer aztán meghívtak a Belvárosba, az Eötvös-klubba, ahol ma újra a Centrál kávéház működik. Ide, a félhenger alakú terembe hívtam meg ismerőseimet is, ott volt többek közt Szabados György, akit még a Petőfinek köszönhettem, a két elválaszthatatlan barátinó, Török Erzsike és Jancsó Adrienne, akikkel már voltak közös fellépéseim, aztán Berki Viola, a festő és Kő Pál, a szobrász, akit Viola hozott magával, és még mások. Az előadás végén ott álltam ismerőseim, barátaim körében, amikor mellém lépett egy férfi. Rám mosolygott és azt mondta: „Örülök, hogy eljöttem. Itt volt dolgom a szomszédban, láttam a plakátot, gondoltam, meghallgatom. Tudja, én is foglalkoztam Adyval és azért örülök, mert maga egészen másképp látja őt, mint a többiek. Rónay György vagyok.” Így találkoztunk először.

Abban az időben szinte nem is létezett számomra más, mint az irodalom, a költészet, a színház. És voltak költők, akiket már is-

mertem személyesen, és ők is ismertek. Jártam Illyésnél Tihanyban, találkoztam Nagy Lászlóval a Vadászban és másokkal, Jékely Zoltánnal, Kormossal, Bella Pistával. Meglehetősen rendszerességgel olvastam a Vigiliát, tudtam Rónayról is. Volt már tőle egy-két könyvem, tudtam néhány verséről. Még gimnazista koromban, szavalóverseny díjaként megkaptam a Babits összeset, Babitsot innen ismertem meg. De megvolt Rónay *A város és a délibáb* című kötete is. Ezt a találkozás öröme elővettem, és benne egyszer csak megtaláltam máig egyik legkedvesebb Rónay-versemet, a *Babits a betegágyon* címűt. A költemény különlegesen szuggesszív hatása szinte megemelt, és ez az érzés negyven éven át mit sem változott. Arra gondoltam, hogy erről nagyon szeretnék beszélgetni alkotójával, s mivel az Eötvös-klubban címet és telefonszámot cseréltünk, nem sokkal később felhívtam és találkozózt kértem tőle. Így kerültem nemsokára a Vigilia szerkesztőségébe, ahol az évek során sokszor megfordultam. Itt ismerkedtem meg munkatársával, későbbi barátommal, Hegyi Bélával, és a szerkesztőség titkárnőjével, aki mindig megkínált feketekávéval.

Ahogy az idő telt-múlt, rájöttem, hogy bizony meglehetősen kevés az, amit a költő-főszerkesztőről tudok. Keresni kezdtem műveit, melyek gyűltek-gyűltek. Ma tizennyolc kötete áll könyvtáramban, összes kiadott verse, regények, novellák, esszék, még színmű is akad, úgyszólván az életmű túlnyomó része. S ahogy a könyvek és a találkozások gyűltek, úgy teljesedett ki előttem mindaz a tevékenység, amely az élete volt. Nemcsak saját művein dolgozott, hiszen főszerkesztője volt annak a Vigiliának, amely már akkor is a legfontosabb szellemi energiák egyik gyűjtője volt, ott feladatot töltött be, gyakran meglehetősen ellenszélben. Helyzetét tekintve, pozíciójával szinte egyedül állt az országban. Szerzőgárdája, régi, próbált barátai, munkatársai névsora lenyűgöző, Sík Sándortól Pilinszky Jánosig, Thurzó Gábortól Toldalagi Pálíg, Nemes Nagy Ágnesig. De magához ölelte a teljes, igazi magyar irodalmat, a Nyugatosokat, Berda Józsefet, Radnótit, Szabó Lőrincet s még annyi más. És a régieket, Balassi Bálinttól Berzsenyiig, Vörösmartytól Gárdonyiig. Versfordításaiiban megjelenik a számára fontos világ a görögöktől napjainkig. Két könyve, a *Balassitól Adyig* és *A nagy nemzedék* főhajtás a régi magyar írástudók és a huszadik század írói előtt. Költeményeket ír hozzájuk, és ebben a két művében a magyar irodalommal kapcsolatos gondolatait osztja meg velünk. Későbbi élmény, egy kakukktójsnak tűnő, vissza-visszatérő jelenség, látszólag megmagyarázhatatlan vonzalma Kassák Lajoshoz. Ha van a magyar literatúrában két homlokegyenesen ellenkező alkotó, akkor azok ők ketten. És mégis: könyvet írt róla az *Arcok és vallomások* című sorozatban, tanulmányok sorát a *Nagy nemzedék* című kötetbe a Holnapról és a Tettről, a Kassákra ható külföldi mesterekről, korai és kései versesköteteiről, külön nagy korszakos opuszáról, *A ló meghal, a madarak kirepülnek*ről. Több alkalommal beszélgettünk erről, én nem sok mindent tudtam hozzátenni az ő mondanandójához, történeteikhez. Egyetlen egyszer, még zöldfülűként ta-

lálkoztam Kassákkal Óbudán, egy-két órát töltöttünk együtt. Irodalomról nem sok szó esett, inkább a természetről beszélgettünk, ehhez itt-ott hozzá tudtam szólni. A találkozásnak máig nem fakuló emléke a végén történt. Föl akartam segíteni télikabátját, de csak legyintett. — Hagyd fiam, ez egy egyszemélyes kabát — mondta ízes palóc dialektusával. Lám, Rónaynak, ennek a nagy beleérezőnek nemcsak a látszólag közelálló író társaira volt szeme-füle, megfejtí Kassák költői és festői képeinek titkát, rokonszenve és szeretete végigkíséri egész pályáján, miközben mindmáig milyen kevesek hinnék, hogy a két Mester között létezik átjáró egymás felé.

Egy alkalommal a szerkesztőségben meglepő ajánlattal fogadott. Egy előadáson töri a fejét, sokféle szeretné bemutatni, mert már nagyon eljött az ideje. Ady istenes költészetéről beszélne, erről a különös összesimulásról s egyben keserű csatározásról. Szeretném, ha te mondanád a verseket, remélem, még nem unod Adyt — mondta mosolyogva.

Boldogan fogadtam felkérését. Ettől kezdve gyakrabban találkoztunk, néhányszor meghívott rózsadombi lakásába. Természetesen nemcsak az Ady-műsor bontakozott, beszélgettünk minden másról, volt miről. Minden érdekelte, ami művészet, érdemes keresgélni kötetekben, ahol festők, szobrászok, építészek, zeneszerzők, muzikusok titkaiba avat be bennünket. Ez a komplex világlátás teljesebb ki egy később megjelent kötetében, a *Hit és humanizmusban*, amely nemcsak Isten és ember, ember és Szentírás viszonyáról vall, de szentek emberi példamutatásáról, hit és hitetlenség kettősségéről és feloldhatóságáról. Ebben a kötetben olvasható egy írása, *Az istenkereső Ady*. E gondolatok még korábban, 1967-ben egy irodalmi vándorgyűlésen hangzottak el, későbbi közös Ady-előadásunkban ezt a gondolatkört bontotta ki bővebben.

Mindeközben egyre jobban ismertem meg művét, még kéziratban olvastam kései verseit, egy elcsöndesedő, szelíd ember bölcs töprengéseit. Míg korábbi műveiben az elmúlás fenyegető, megmásíthatatlan élményként jelentkezik, itt nagyszerűen emberszabásúvá nemesedik, egyszerre mutatva fel a költő viszonyát a földi élet végessége és az örök élet Janus-arcú kettősségében.

Amikor *Az istenkereső Ady* elkészült, és én már tudtam azokat a műveket, melyek az előadást illusztrálták, megtörtént a bemutatás. Az első előadás az angolkisasszonyok váci utcai templomában volt, telt ház előtt. Az abban az időben szokatlan megközelítés sokakat vonzott, ekkor hallott életében először tapsot — templomban. A váci utcai előadást szép számú meghívás követte, templomokba, keresztény közösségekbe, katolikus és református iskolákba, s még művelődési házakba is mentünk. És amikor vége lett, akkor sem volt vége. Hazafelé utaztunk valahonnan vidékről, s egyszer csak így szólt hozzám: — Tudod, mi jár a fejemben? Az, hogy ennek az előadásnak a mintájára meg kellene csinálni a József Attila istenkereső verseiről szólót is, nem gondolod? Ady verseit talán többen is-

merik, de József Attilának ez az arca alig ismert, nem is tanítják. Mit szólsz hozzá?

Mit szólhattam volna? Azt, hogy nosza! Akkoriban már sokkal többet tudtam a költőről, mint annak előtte, gimnáziumi éveimben, különben is, az istenes proletárköltő nem lehetett igazán népszerű a hatalom akkori urai előtt. Időközben egyre többet mondtam, egyre jobban véltem ismerni. Egy alkalommal Solymosi Olga meglepően sok művet vett föl velem, már fontolgattam saját estemet is, melyet nem sokkal később Szabados Györggyel és Horváth Lajos hegedüssel mutattunk be és jártuk vele az országot.

Nemsokára elkészült hát a József Attila-estünk is. Újabb körút, újabb siker, újabb megjegyzeznivalók. A mai napig fájlalom, hogy nem volt bátorságom elkérni Rónaytól a két előadás szövegét, igaz, emlékeimben úgy őrzöm, hogy egy kis darab papíron csak a vázlat szerepel, általában szabadon beszélt.

Ekkoriban kezdett bennem mocorogni a gondolat, nem lenne itt az ideje egy estet szerkeszteni Rónay műveiből? Így kimondva ez olyan egyszerűen hangzik. De miről szóljon? Ez már keményebb dió volt. Hónapokon át forgattam a meglévő köteteket — már megvolt a *Kakuci rózsák* dedikált példánya is. Illesztettem a látszólag egymáshoz tartozókat, aztán szétszedtem és kezdtem előlről. Egy idő után egyre nyilvánvalóbb lett, hiába szeretem sok versét, ennek az egésznek mégis másnak kell lenni, mint kedvenc művek laza egymásutánjának. Lassan rájöttem, nem azt kell megszólaltatnom, ami engem vonz. Arról kell beszélnem, ami őt magát foglalkoztatta, az emberi élet drámáját, gyarlóságait, esetlegességét, mulasztásait, bűneit, a félelmet a lassú, de folyamatos süllyedéstől, és mindezek ellentétét, a megbocsátást, a megértést, a megvilágosodást, az emelkedés lehetőségét, az emberek megválthatóságát. És mindezek közepén magát a három krisztusi példát, mint a fordulás lehetőségét: a Megváltó születését, viszonyát a többi emberhez, halálát és föltámadását. Ezt most már ki tudom mondani, de mindez nem egyik pillanatról a másikra történt, bizony jó időbe telt, amíg a semmiből valami lett. Időről-időre beszámoltam neki arról, hogy hol tartok, csereberéltem, ezt kivettem az anyagból, tettem helyére mást. Pedig sietnem kellett volna. Tudtam arról, hogy törekeny az egészsége, mégis szinte letaglózott, amikor munkatársa, s akkor már barátom, Hegyi Béla felhívott és közölte velem, hogy Rónay György váratlanul elhunyt.

Elveszítettem hát azt az embert, akitől addig az életben a legtöbbet kaptam, aki rányitotta szemem az ő világára, ami lassan-lassan az én világom is lett. Ő volt az első ember az életemben, akinek távozása nagyon-nagyon megviselt. És mennyi jött még utána...

Eközben, ha lassan is, az előadás alakult, csak épp az én hangulatom változott meg. Radnóti írja: „...mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már...” Kevés időre rá megjelent a posztumusz-kötet, a *Kert*, végül ezt a címet adtam az estnek. Arra is gondoltam, hogy az elhangzó művek akkor jutnak el hitelesen az emberekhez, ha olyan

zenét választok hozzájuk, melyek a zene nyelvén a legmélyebbre viszik magukkal az elhangzó szöveget a hallgatókban. Így esett választásom Bach gordonkaszvitjeinek részleteire. Jancsó Adrienne, aki a *Vers és dal a várban* előadásainak szervezője, házigazdája és minde-nese volt, műsorra tűzte. Partnerem Rozsnyai Tibor volt. Az előadást a Magyar Rádió felvette, sőt le is adta. Egy hét múlva az Új Ember című hetilapban megjelent egy kritika *t. s.* aláírással. Ebben többek közt ez olvasható: „Megelevenedett hát a kert s gazdája. Láttuk őt, és hallottuk hangját. Erdélyi kitűnő médiumnak bizonyult. A versek energiáját a sajátjává alakította, úgy játszott hallgatóival, ahogy az a halálosan komoly játék lélektanában megíratott. Percenként feladta önmagát, hogy a költészet éljen. Arra kényszerültünk, hogy tovább mondjuk a költő-hajós hazatérő énekét, letérdeljünk Babits beteg-ágyánál, megvirrasszuk a hét első napjának éjszakáját, megfüröd-jünk a hűsvéthajnal sugárzásában, a sivatagban Szerápióval a bölcsesség szavait hallgassuk és megkeressük a kertet, ahol tavasztól őszig virágok nyílnak, s a Gazda jár láthatatlanul... Ember és végte-len talált egymásra ezen az esten...”

Azonban hiába volt sikeres az est, három előadás után abba kellett hagyni az egészet. Vagy Rónayt ismerték kevesen, vagy akkor már megindult a költészet korábbi hatásának máig tartó hanyatlása, nem tudom. De az bizonyos, hogy már egy negyedik előadást minden igyekezetem dacára sem sikerült tető alá hoznom.

És aztán eltelt harmincöt év. Egy-egy Rónay-verset elmondtam néha, de maga az előadás nem ismétlődött meg az idei évig. Születésének centenáriuma — így gondoltam — talán lesz némi érdeklődés iránta. Felújítottam az estet, új partnerre találtam Éder György személyében, de most is csak a harmadik előadásnál tartunk, igaz, egyik a kalocsai érsekségen volt, a másik Bécsben, a Pazmaneumban.

S íme a végső összegzés: az egyik szemem sír, a másik nevet. A költészet hajdani energiája, hatása a régihez képest elenyésző. Át- meg át-politizált, napi javaikra, előmenetelre, talmi nagyságra koncentráló világunk számára már-már idegen ez a halk, szerény, emberi attitűd. Másrészt áll előttünk egy ember, birtokában a használható mindentudásnak, amely kiküzdött harmóniából, szíves figyelemből, az emberek nem látható, közös belső világának ismeretéből, részvétből és segítségadásból áll össze használható életprogrammá. Mint a legjobb szakácskönyvek: „végy...” sugallja, és átadja a legjobb recepteket. Költő mondta: „...élhetne vele, ki élni akar...”

Mondandómat Sötér István Rónayról szóló megemlékezésének részletével fejezem be: „...az igazi barátok úgy találkoznak újra, mintha sohase maradtak volna távol, s épp ezért úgy maradnak mindvégig mellettünk, mintha sohasem halnának meg. Az ilyen barát újra meg újra előre megkímél minket a halála okozta hiánytól: már életében is hiányzik és halálával is életünkben mindvégig jelen marad.”

P. S. Kazinczy szavai: „...reménytelenül is érdemes!”

POSGAY ESZTER

Az utolsó repülés

Először a döbbenet
 A zárt térben a menekülés nyers ösztöne
 Micsoda tudatlan tudás
 Az óriási hullám nem vár nem kímél
 Kiszakít sodor lendít az égig

Egyetlen perc a holtponthoz magaslatán elmondhatatlan teljességben

És szédülő zuhanás alá
 Zúzódova kontrollálhatatlan törvények között
 Aztán csak fekvés kitárt karokkal
 Arccal a felkavart iszapban
 Kékülő sebekkel mozdulatlanul

Csupa óvatos szürke fény az ég
 Sirály tipeg a fövény durva vásznán

El van pakolva

El van pakolva mélyen, vagy lementve
 egy távoli vasárnap délelőtt
 időn kívüli létben mint ajándék
 senkiföldjén tél és tavasz között

A levegő könnyű és testmeleg volt
 és az erdő mint a nő, szülés után
 megkönnyebbült, boldog és elcsigázott
 és tompa fény emelte föl puhán

A barna lomb a tölgyeken és minden
 itt rendben volt és velük rendben én,
 mentünk a durva földúton apámmal
 álmélkodva a hely üzenetén

„...be szép a könnyű, halk beszéd!”

VÉGH BALÁZS BÉLA

Dsida Jenő verseinek értékközpontú olvasata

1953-ban született a Szatmár megyei Börvely (Ber-veni) községben. Egyetemi tanulmányait a Babes-Bolyai Tudományegyetem Filológia Karának magyar-német szakán végezte. Jelenleg a BBTE Pszichológia és Neveléstudományok Kar – Szatmárnémeti Kihelyezett Tagozat oktatói igazgatója és egyetemi adjunktusa.

A Dsida-életműben több helyen is olvashatunk a költészet pragmatikus funkciójáról, illetve annak hasznos vagy haszontalan voltáról, továbbá a horatiusi *utile et dulce* klasszikus esztétikai párhuzamról, válaszra/választásra kényszerítve az olvasót versek vagy versrészletek befogadásában. Merész, ám kreatív költői játék ez, a szövegek termékeny értelmezésére ösztönözhet bennünket. A költő párbeszédet folytat az utókorral, tudva, hogy a mindenkori vers értékhordozó funkcióját sohasem vonhatja kétségbe a befogadói szándék, legyen szó esztétikai vagy erkölcsi értékekről; az értékteremtés mindenkori poétikai feladat, a teremtett értékek felismerése pedig alkalmi olvasói cselekedet: „Hasznos igék e sorok közt / bőven akadnak / számtalan üdvös okosság. / Ámde magadnak / kell kikutatnod: e terhet / én ma lerázom. / Írtam volt, amit írtam, / nem magyarázom” (*Miért borultak le az angyalok Viola előtt. Utóhang*). Ebben az idézetben olyan szövegértelmezői magatartásra buzdít bennünket a költő, amelynek hermeneutikai dimenziói vannak. Mivel ránk, olvasókra testálja az interpretáció jogát, élnünk kell az alkalommal úgy is, ha verseit értelmezve nemcsak magukra a szövegekre és szerzőjükre figyelmezzünk, hanem önző módon önmagunkra is. Olvasókként ugyanis aktív tényezők vagyunk a szövegértésben és a szövegértelmezésben, hozzáadjuk a versvilághoz saját olvasói és élettapasztalatunkat. Az irodalmi kommunikációban kijelölt költői szerep, illetve elvárható szerénység nem engedi meg, hogy a szerző saját szövegeit értelmezze, helyette elegáns gesztussal, játékos öniróniával oldja fel a meglévő dilemmahelyzetet: „Majd ha púposra öregszem, / s görnyed a vállam / s mellem verdesi vattás / rófnyi szakállam: / verseimet magyarázva / oktatok én is. / S mondják: istenes ember. / (Nem csoda: vén is).”

Magának a vers írójának is vannak nyilvánvaló vagy rejtett értelmező gesztusai, természetesen eltérő dimenziókkal, amíg az olvasó egy mások által teremtett szövegvilágot értelmez, a költő magát az objektív világot, a teljes fizikai vagy emberi világot értelmezi, illetve Roman Jakobson szerint a nyelv segítségével újratelemi, modellezi. A Dsidával kortárs neokantiánus gondolkodók szerint ehhez a költői művelethez szelekcióra van szükség, a valóság tényeinek célszerű kiválasztására. Így tesz különbséget Wilhelm Windelband a valóságtények és az irodalmi tények között. A valóság egyszerű és objektív tényeit a költői szubjektum, az esztétikai

érdeklődés irodalmi értékekkel tölti fel, esztétikai funkciókhoz juttatva valamely irodalmi alkotásban. A valóságtényeknek ezt az át-lényegítést követhetjük nyomon Dsida Jenő *Kóborló délután kedves kutyámmal* című lírai eposzában, illetve ennek *Eközben a világ elalszik körülöttünk* című alfejezetében. Szemléletes az est beálltának a klasz-szicizmusból ismert piktúraszerű bemutatása, klasszikus toposza ez az egyetemes tájköltészetnek is. Sajátos dsidai megoldásnak tekinthetjük azonban, hogy érzékelhetően elkülönül egymástól az al-konyodás és az esteledés természeti jelensége, külön-külön felsora-koztatva a megfelelő nüanszokat: „Alkonyodik már. Lanyhul a fény és enyhül a hőség. / Fák tövein, mint sűrű gaz ágboga, hajt ki az árnyék, / percek alatt burjánzik, sűrűsödik, tovaterjed, / árad, el-önti az erdők lábait, ellepi nyirkos / nyújtózással a völgyet s fölfele kúszik a dombon, — / meg-meglendül a szél, pirosan szaladoznak a felhők.” Az estebe hajló táj reális elemei (árnyék, szél, felhők, fák, erdők, völgy, domb) valóságtényből irodalmivá minősülve, eszté-tikai értéktöbbletbe jutva lírai panorámává szervesülnek. A mel-léknevekből képzett igék (lanyhul, enyhül) hangulati többletbe jutnak, ez pedig átsugárzik a melléjük társított főnevekre is: „Lany-hul a fény és enyhül a hőség”. Az első verssornak ez az esztétikai értékekkel feltöltött mondata (amelynek igéi egyszerre metaforák és megszemélyesítések is) értelmezi a rá következő mondatokkal együtt a bevezető egyszerű mondat („Alkonyodik már”) lakonikus kijelentését, magával hozva a hiányolható költői többletet, a poéti-kai értékeket. A sötétedés beálltát, az est folyamatos térfoglalását ellentétes eseménysorral érzékelteti a költő: a fény és a hőség csil-lapul, fokozatosan passzívvá válik, és helyette az árnyék és a benne lakó sötétség aktivizálódik, mindez az igék halmozásával érhető el: burjánzik, sűrűsödik, tovaterjed, árad, elönt, ellep, kúszik. Egy pár-huzam erejéig felbukkan a hasonló költői toposzok szokásos mo-tívuma: az elmúlás, a halál is. Meghökkenítő jelenlétét antropo-morfizálással enyhíti a költő. Dsida a nap meleg fényének lassú kihunyását az öngyilkos ember testének fokozatos kihűlésével ér-zékelteti: „édes mérget ivott haldokló elnehezült és / békés teste hűl így ki, a lábtól szív fele, lassan, / arca pirosra hevülten a láztól, szép szeme megtört, / s alkonyi szellőként finoman sóhajtja ki lel-két”. Más kontextusban morbidan hat az ehhez hasonló párhuzam, de itt a jelzők és a finom visszafogott cselekvések, az eufemizáló el-járások sorozata eltereli figyelmünket a tragikumról, a döbbenet-ről, és elhitheti velünk, hogy a megidézett haldokló öngyilkos része az alkonyinak, lényegi eleme az estebe hajló tájnak, a pillanatra meg-idézett elmúlásnak.

A sötétedés előrehaladottabb fázisa az esteledés: „Esteledik már. Sápád a pír. A juhok hazamennek / távol uton kanyarogva, nya-kukban a halk pici csengő, / mint eltévedt szűzlány gyermeki hangja, csilingel. / Lent a sötétbe borult város kék tornya felől most / kondul az Angelus édes ezüst zengéssel, aranylő / zsongás. Pi-

hegő madarakra simulnak a lombok. / Lélegző levelekre, gynomokra hűvös suhogással / perceg a harmat. A végtelen, illatos angyali csendben / hallik, amint a csigák finoman súrlódnak a fű közt!” Az idézet a sötétedés előrehaladott állapotát mutatja be; a korábbi folyamat helyett egy beállt stádiumot. Ehhez a valóságnak, a tájnak újabb elemeire van szüksége a költőnek, hogy irodalmi tényekké formálva hitelesebbé tegyék a piktúrát, a művészi tájleírást: juhok, csengő, harangszó, madarak, csigák. A valóságtényekkel együtt változik érzékelési módjuk is: a látás helyét átveszi a hallás, és a leírásban már a hanghatások dominálnak, a költő a hallható hangok alapján azonosítja a tájban létező, mozgó tárgyakat, élőlényeket: a csengőt, a harangot, illetve az alig érzékelhető finom neszeket: a madarak és a lombok összesimulását, a levelek lélegzését, a harmatcseppek percegését, a csigák súrlódását. Ez már a teljes elcsendesedés, az éjszakai csönd beállta előtti állapot. Retorikai szempontból a leírásban felhasznált megszemélyesítés, metafora, jelző, ellentét, párhuzam egyszerű eljárásnak számít, az így létrejövő költői stílusnak éppen egyszerűségénél és természetességénél fogva van hatása az olvasóra, aki egykönnyen felfedezheti mögötte az értékteremtő költői szubjektumot.

Dsida lírai eposzából vett idézetek a költészet világértelmező és értékteremtő erejéről győznek meg bennünket; a költő képes értéket teremteni a teljes valóságot átfogó szubjektív átélésből, de a legparányibb, hétköznapi valóságselemekből is, felemelve/felemelkedve egyetemesebb régiókba. Dsida költészetében otthonos az egyetemes és örökérvényűvé vált értékek erejébe vetett bizalom, jelenlétük csodákra képes: menedék és remény minden halandó számára. Az értéktemetéshez, az értékekkel telítődő emberi léthez békére, szeretetre/szerelemre van szükség, felemel és optimizmussal tölt el. Ezt az idilli állapotot idézi meg a *Kettétört óda a szerelemhez* című versében. Sajátos valóságtény-szelekcióval indítja versét a költő, és hangolja össze mesterien a választott témát (szerelem), formát (óda) és a hozzájuk rendelt esztétikai minőséget (fenséges): „Illat füstől májusi orgonákról. / Ablakom kitarva s az álmos este / verseket sűg tollam alá tehozzád, / drága szerelmem.” Ezt a tökéletesre formált idillt állítja szembe a későbbiekben a keserű horatiusi tapasztalattal: *inter arma silent musae*, megidézve a háború lesújtó reménytelenségét: „Némán bujkáló gonoszak viogyorgó / gyűrüjében érzem a lelkemet most / s téged, édes, elvetemült birák közt / látlak elesni.” A szerelem, ez a kölcsönösen boldogító érzés szépirodalmi értékteremtésre ösztönzi a költőt, nyelvi és esztétikai minőségekkel mérhető képek megalkotására sarkallja. A *Szőkevények a fák között* című vers egyfajta menekülés a teremtett költői világba, az esztétikai és az erkölcsi értékszférába. A költő számára a szerelem értékteremtő állapot, ennek konkretizációja a vers, a szent érzés kinyilvánításának méltó formája. Ahogy a szobrász anyagból formázza meg és a festő színekkel festi meg kedvese alak-

ját, úgy idézi meg a költő is a nyelv szavaival, szóképeivel, veresformával szerelmesét. „S mindez azért van, mert engem szólítasz kedvesedül, / a költő kedvese vagy te: illet téged a pompa, // illet az illat is s illet a vers muzsikája, / s minden fény, láng, kéj, amit élet adott s ezután ad” (*Távolban élő kedvesemnek*).

Máskor az élet jelentéktelennek tűnő tényeit, apró tárgyait alakítja át, és teremt belőlük esztétikai-erkölcsi értékeket hordozó irodalmi tényeket. Így válhatott az „elvégzett szomorúság” szimbólumává az elszáradt faág a *Száraz ág* című versben, és lett az egyre tudatosodó halálfélelem tárgyasult jelképévé a feketekává és a kockacukor: „S figyelted-e: a sűrű lé / mily biztosan, mily sunyi-resten / szivárog, kúszik fölfelé / a kristálytisztá kockatestben?” (*A sötétség verse*). A mindennapi életnek ezek a periférikus kellékei az olvasói figyelem középpontjába kerülnek, miután a költő egyéni tragédiájának szimbolikus hordozóit látja meg bennük. Az értékorientált költői szándék a közönségest, a hétköznapit máskor is az esztétika fenséges szférájába tudja emelni: a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című lírai eposzának a végén (*Eközben a világ elalszik körülöttünk*) hiperbolában fejti ki a bolha és a csillagok közötti párhuzamot. Metonímiát alkalmazva a közönséges kutyabolha „csillagbolhává” minősül, az égbolt pedig „mennyei kék kutya szőre” lesz, ám a megváltozott dimenziók között is úgy viselkedik mindegyik, olyan természetesen, mint eredeti állapotában: a bolha bolhaként, a csillag pedig csillagként. Csupán a költő és mi, a költővel azonosuló olvasók látjuk másként őket. „Nézd csak, a csillagok is felnyitnak imitt is, amott is, / csillognak, pislognak, aranybolhák a hatalmas / mennyei kék kutya szőréen: néha kipattan egy apró / csillagbolha, nagy ívben elugrik messzi hegyek közt...” Itt is érvényesül az a teremtő könnyedség és alkotó elegancia, amellyel Dsida Jenő egyszerű és közönséges dolgokból teremt frappáns költői képeket, és talál ki új lírai motívumokat.

Dsida szubjektív esztétikájában és értékhierarchiájában átlényegül a klasszikus esztétikák értékaxiómája: ami szép, egyben igaz is. A szépség eleve adott, isteni eredetű, szakralitás. Ám neoklasszicista felfogásban az igaz nem mindig szép, az igazsághoz nem mindig társul a szakralitás, helyébe léphet a tragikus, sőt a groteszk is. Merőben más lehet a valóságtények igazságértéke, mint az esztétikai értékeké, amelyek költői ellenőrzés alatt állnak. Dsida *Február, esti hat óra* című versében az est a meditáció idejeként, hagyományos lírai toposzként jelenik meg. Ám a hagyományból ismert idill helyett tragikus érzéseket, súlyos emberi gondokat hordoznak a tények: est, alkonyat, kórház, táj, függöny, csend, ablak stb. Ennek ellenére marad a könnyed klasszikus forma, a leírás, a piktúra, az artisztikum és a cizellált költői manír, ha komor hangulatot, tragikus életérzést, világlátást közvetít is. A máskor lélekemelő költői motívum, a csend most durva élű ollóként agresszíven a lélekbe vág, ellehetetlenítve mindenféle pozitív életérzést: „A csend, mint sima olló, / (máskor fényes két szárnya alkonnyal oxidált most) /

lélekbe vág...” A csend beálltával megváltozik a valósághoz való költői viszony: a leírást töprengés követi, a piktúrát felváltja a szentencia. A valóságtények már nem esztétikai értékekkel, hanem igazságértékekkel telítődnek, a kedvelt piktúrát felváltja a szentencia, ítéletek hangzanak el a világról: „Csak áll az ember. És néz. Csak néz az ablakon túl. / Most ráér. Alkonyat van. Már nem siet bolondul / sehová. Meghitt, álmos és légies mosollyal / arcokat ont a lelke. Most mindent összefoglal: / szavakat, tetteket, kis félszeg mozdulatokból / szelíd történelem nő...” Nem menekülhet a költő a világ gondjai elől, kénytelen interiorizálni történéseit, miközben felborul lelki egyensúlya, és sérül gondosan felépített belső világa: „Vágyakból szőtt, finom / pókhálóimat / motorkerékpár tépi / caffattá s beleront / halk zümmögő zenémbe / a rekedthangu gond” (*Így dúdolok az utcán*). A Dsida-versekben ennek a szentenciázó lírai attitűdnek a gordonka a választott szimbóluma, szerinte ez a mélyzengésű húros hangszer illik a komoly (komor?) és gondterhelt férfihanghoz. A bölcs és súlyos gondolatok hangszere ez, nem az önfeledt, könnyű költői játéké, néha neki ajánlja fel a költészet terét a költő: „Jó férfihangszer, mély gordonka, szólj; / hullámaiddal folyjál szét remegve / s a bronzos lámpafényben úgy oszolj / el, mint a tömör füst, ifjúságom kedve. / Lassan készülj el, szépséges, komoly / nagy költemény, magadat szövögetve, / soronként növe csak ponta, hogy / megfontoltan és bölcsen gazdagodj” (*Tükör előtt*).

Az értékeremtés nem áll messze a gordonka-manírban megírt versszövegektől sem, csupán jellegükben másak, egyben-másban eltérőek: a létköltészet és a közösségi líra gondokkal terhelt, komor igazságok hordozója. A költő a magánlírában képes rejtett értékeket felszínre hozni, a derűs költői játékban éli át az alkotás szabadságát, valósítja meg önmagát: „Lantunk nyögesztő félmázsás teher, mely / úgy zeng, mint jégzajlaskor a folyam / s nem pengi ki a habzó, fürge csermely / ezüst kövek közt zirrenő neszét. / Pedig be szép a könnyű, halk beszéd!” (*Tárka-barka strófák*).

KAKUK TAMÁS

Engednek utadra

*szürke felhők
mögött a napkorong
közben arcodba
vágna ismeretlen
fanyar illatok
a távolsággal
hátrahagyhatod
nem követnek*

*engednek utadra
észre sem veszed
a hegyek vonulatát
azok magasából
zuhannak
az árnyékok puhán
mint hajnali álomban
ahol erős fuvallat
csapja ki hangtalan
a szenvedés
kopott kapuját*

Ha felizzik mégis

*a szekrény üvegajtájának
visszatükröződésében
átrepül az ablak előtt
látod nesz nélkül suhanni
nem szólal meg a harang
az óramutató a sötétebb
színek felé mutat
ha felizzik mégis az égbolt
keskeny szegélyét
három szeg üti át*

Ablakból láthatod

*ha kinézel a szeles
utcák színes házaira
mozdulatlan a világ
hiába futnak hajók
a tenger horizontján
vitorlások vesznek el
az elmosódott láthatáron
hinne kell
kitartón haladnak
az utat felfedezni
ami az éltető vizek
forrásához vezet*

Lerakja köveit

*Elvesztett idő hömpölyög
velünk, mint egy folyó,
lerakja köveit lelkünk
partjain. Az érvék, az évek
felsorakoznak ellenünk.
Visszapillantunk, ahol a
körforgást még sejtjük.
A múlt morzsái után
kotorászunk mozdulataink
fél zárójelében. Számat
vetünk, keresgéljük az
elhagyott mérföldköveket,
vissza-visszanézve, ha már
előre nem láthatunk.*

Egymásnak suttogva

*Egy fatönkөн ülve
figyelted a szabályosan
egyebemosódó végtelen
rezzenéseit. A zöld
bugyrait, a szél
lágь selьmét hajadon.
Gyermekarcú virágszirmok
bölcsőit birtokba vevő
méheket. Ahogy a fák
egymásnak suttogva
adják át a vihar közeledtét.
Mert minden perc oly kevés,
mely a csend árkaiban
csobog.*

A Dömdödöm- paradigma

HALMAI TAMÁS

Történeti-poétikai penge- és horizontváltások
Lázár Ervin Négyszögletű Kerek Erdőjében

„Hiszem, hogy tartozunk egymásnak azzal, hogy meséljünk.”
(Neil Gaiman)

„Ami nincs, arról nem lehet mesélni.”
(Babó Titti)

1975-ben született Pécsen.
Költő, kritikus. Legutóbbi
írását 2013. 9. számunkban
közöltük.

Lázár Ervin (1936–2006) egyik legnépszerűbb írónk. Életművének elevenségét hangjátékok, televíziós feldolgozások, színházi adaptációk is jelzik. Hősei (Mikkamakka, Bab Berci, Berzsián és a többiek) neve hallatán azok is tudják, kiről/miről van szó, akik a művet magát netán nem olvasták. Akárcsak a *Don Quijote*, a *Hamlet* vagy a *Toldi* jelölő: emblematisz erövel vannak jelen az olvasói köztudatban. Lázár prózaművészete — meséi, novellái s egyetlen regénye, *A fehér tigris* — több stílusregisztert ismer, több esztétikai minőségben otthonos. Elbeszéléseinek szociális szürrealizmusa, szociografikus mesebeszéde a veretes példázattól (*Isten választott embere*) a megindító szociogroteszkig (*A grófnő*) számos műfaji mintára fogékony. Korszagos jelentőségét azonban mindenekelőtt meséi mutatják (hovatovább talán a „felnőttepikája” se egyéb: mesék tündéreknek és nagyobbaknak). Ama történetek, amelyek igazza gyógyítási is (*Mese Julinak*), bölcsse betegíteni is (*A kislány, aki mindenkit szeretett*) tudnak; miközben a *széppé írt világ* tapasztalatába vezetik be ifjú olvasójukat. Építő derüvel, meleg humánnummal.

Ezúttal egyetlen könyvének egy sajtóságos részletét ajánljuk újraolvasásra.

A *Négyszögletű Kerek Erdő* (mesék, 1985) *Dömdö-dömdö-dömdödöm* című fejezetében költőversenyre kerül sor. A döntőbírók Mikkamakka és Maminti, a kicsi zöld tündér; de voltaképp mindahány résztvevő kommentál és értékkel. Elsőként Szörnyeteg Lajos, a legjobb szívű behemót versenyművét: „A múltkor Mikkamakkával / Fát vágni mentünk az erdőre, / De olyan szerencsétlenül dőlt / A fa, hogy Dömdödöm alászorult”. E négysorosban a vallomásos-epikus poétika s a prózára hangszerelt szabad verses irány talál egymásra; az értékelő olvasat szerint mérhető eredmény nélkül. (A mű nem vers, szól az ítélet; mégpedig — Mikkamakka hivatalos indoklásában — azért, mert: „Csak”) Bruckner Szigfrid, a kiérdemesült oroszán ismerős kadicenciával áll a döntnökök elé: „Ej, mi a kő! tyúkanyó, kend / a szo-

bában lakik itt bent?” A Petőfi eredeti szerzőségét fölemlető méltatlankodásra válaszul előbb átvariált szórenddel, majd tyúkapós változattal szolgál; a bírálókat azonban nem sikerül meggyőznie. Nagy Zoárd, a lépkedő fenyőfa ötödfeles jambusai a mondókás retorikához a létbeli fenyegetettség sorsélményét társítják: „Legszebb állat az anakonda, / de nem tudja ezt ama konda, / ha ráterelnék ama kondát, / széttiporná az anakondát”. (Az „anakonda” jelölő értelmetlenségét — megfelelő zoológiai ismeretek hiányában — fölhánytorgató közönség rövid úton elhatárolódik a műtől; Aromo „anaménes”-es, Bruckner Szigfrid „anacsordá”-s változattal gúnyolja ki az opuszt.) Az ölelkező rímek játékos fájdalma, a létösszegző versbeszéd groteszk melankóliája teszi emlékezetessé Ló Szerafin, a kék paripa próbálkozását: „Ha elpusztul a tulok, / szarvából lesz a tülök, / de ha én elpüsztülok, / belőlem nem lesz tulok”. (Az alkotást a hallgatóság nem érvekkel utasítja el, hanem — értő fölnnyel — kineveti.) Vacskamati lírai életképében az absztrakciókra kiterjesztett antropomorfizáció költői művelete fullad — a hallgatólagos közmegítélés szerint — kudarcba: „Szerda ablakában / csütörtök ül, / és ordít / csütörtökül”. Találmánynak talán jó, ámde versnek biztosan nem — hangzik ezután az összegző értékelés Aromo, a fékezhetetlen agyvelejű nyúl enigmatikus fölvezetéséből kibontott természeti lírájáról: „bálömböki bag u fan / bálömbökő big a fún / búlámbákő bög i fan / balúmbaká bög ö fin / bilambúka bág ö fön / bölimbakú bag á fön / bölömbika bűg a fán”. (A parodisztikus reflexió ezúttal Ló Szerafintól érkezik, aki a „kómirelű kőtyual” fölütéstől jut el a „kimerülő kutyaól” zárlatig saját verziójában.)

A sort, hetedikként, Dömdödöm zárja. Epigrammatikus poézise („Dömdödöm, dömdödöm, / dömdö-dömdö-dömdödöm”) előbb zavarba ejti a többieket. A kezdeti lekicsinylő megrökönyödés (Bruckner Szigfrid gúnyoros változata a témára: „Prampapam, prampapam, / prampa-prampa-prampapam”) azonban, Mikkamakka hermeneutikai higgadtságának köszönhetően, csakhamar szertefoszlik: Dömdödöm megnyeri a költőversenyt. Íme, a vonatkozó részlet: „— Nono — mondta Mikkamakka —, csak azért kiabálsz, mert nem tudod, mit jelent Dömdödöm verse. / — Miért, mit jelent? / — Azt, hogy mindannyiunkat nagyon szeret. / — Engem is? — kérdezte gyanakodva Bruckner Szigfrid. / — Persze, téged név szerint is megemlített — mondta Mikkamakka. / — Éljen Dömdödöm — kiáltott Bruckner Szigfrid —, adjuk neki az első díjat! / — Adjuk! — kiabáltak a többiek. / Mikkamakka és Maminti egy babérkoszorút helyeztett Dömdödöm fejére. / — Te győztél — mondták neki. / — Majd kölcsönadhatod a krumplifőzelékembe — veregette meg a győztes vállát Bruckner Szigfrid”.

Mi teszi oly különlegessé e mesei mókának mímelte poétai versengetést? Olvasatunkban az, hogy a pályaművek *létező* költészeti paradigmákat jelenítenek meg. E nézőpontból Szörnyeteg Lajos a lírátlanítás poétikai modelljeire (Kassáktól Krusovszkyig) játszik rá;

Bruckner Szigfrid műve a szerzőség és az újraírás posztmodern problematikáját hozza felszínre; Nagy Zoárd, Ló Szerafin és Vacskamati a klasszikus verstanban (a nyugatos/újholdas hagyományban) rejlő lehetőségeket példázza; míg Aromo költeménye a Weöres Sándor-féle halandzsapoézis s az avantgárd/neoavantgárd hangköltészeti kísérletek mesei megfelelője. (Utóbbi mintha közvetlenül is utalna Tandori évtizeddel korábbi leleményére: „Lesz vigasz / Lősz vögösz / Lasz vagasz / Lisz vigisz / Lusz vugusz” — *Hogy ki ne jöjjünk a gyakorlatból*, in *Egy talált tárgy megtisztítása*, 1973.)

Mindezek után érdemes föltenni a kérdést: miért épp Dömdödöm alkotása került ki győztesen a vetélkedésből? A verset övező értelmezői rokonszenvnek több indoka lehet: 1. Dömdödöm kétso-rosa hiteles nyelvi produktum, amennyiben abban a szerző *lénye nyelvi lényegét* adja. 2. Tiszta, redukált poézisről van szó (amelyet nem terhel sem a szókészlet fölös bősége, sem a rögzített értelem korlátozó erőszakossága). 3. A jelentéstani rögzíthetatlenség az olvasó szabadságáért szavatol, a jelsor beláthatatlan többértelműsége a befogadó *szabad aktivitására* tart igényt. 4. Az archaikus ritmika s a keresetlen önrím az irodalom mágikus forrásvidékét idézi föl a befogadóknak. 5. Szeretetre méltó, mert szeretetet közvetítő jelenség — a szerző is, a mű is. Ha jól olvassák Mikkamakkáék. S ha jól olvassuk Mikkamakkáékat.

Hitelesség, tisztaság, szabadság, mágia és szeretet: nemde interpretációs diskurzusainkban kevésbé használt, mert *ott* kevésbé hasznavehető terminusok ezek. Mégsem nélkülöz némi tanulságot, hogy a bírák és a versenyzők — *ideálisan naív* olvasóként — épp egy efféle értékfogalmakkal körülírható művet tüntetnek ki ünneplő bizalmukkal.

Amint Lázár Ervintől sem meglepő e végkifejlet. Elég, ha — tudálékos poetológiai konklúziók helyett is — csak *Naplója* (Osiris Kiadó, 2007) három jellemző szöveghelyét citáljuk ide végül:

„A szeretet nem áldozatvállalás, hanem életszükséglet (nélkülözhetetlen az élethez).” — „Lehetséges, hogy az az energia, ami a szeretetünkben, jobbra való törekvésünkben, hasznos munkánkban testesül meg, az nem vész el — mint ahogy az energia nem vész el, hanem valami magasabbrendűvé alakul, egy olyan világgá, amit Isten célul tűzött ki maga elé. Nagyon sok szeretet, nagyon sok jó cselekedet, nagyon sok hasznos munka át fogja alakítani a világot, a ma-inál magasabbrendűvé. Ez a megváltás. És aki tesz ezért a megváltásért, az részesül is belőle. Aki meg nem, az visszahullik az anyagba. Por lesz. Fény helyett.” — „Azt írta Pál apostol: »A szeretet nem múlik el«, és ezt szerintem nem hétköznapi értelemben gondolta, hanem úgy, hogy a szeretet mint anyag fölötti fluidum összegyűlik, és megváltoztatja majd a világot. Ha lesz bennünk elég szeretet.”

Bödön bácsi birkával

A szerző előadóművész, Németországban él. Legutóbbi írását 2013. 6. számunkban közöltük.

A zsúfolt kórházvonat Kolozsvárra vitte a sebesülteket. Oda úgy érkezett meg Borbíró Gáspár, hogy csak a két fekete szeme csillogott ki a gézlabdából. Mikor két hónapra, a sokadik operáció után végleg levették arcáról a kötést és a tükörbe nézett, a legény belejajdult fájdalmában:

— Milyen asszonyt kapok én ilyen pofával? — és megeredtek a könnyei.

A kíváncsi bajtársaknak elmesélte, hogy a balesetet véletlenül, egy pálinkától gőzös baka okozta, aki páncélosát kilötte, mert orosz tanknak nézte. A kórteremben sokan irigyelték, és szívesen cseréltek is volna vele, amiért neki szerencsésen véget ér a háború. Gáspár nem ment vissza a világ csúfjára a falujába, ahonnan berukkolt. Kapott egy házat a sajátja helyett, egy távoli kicsi faluban.

Mikor odaérkezett, először is lejelentkezett a hivatalba, ahol a jegyző úr egy kuvertában átadta neki az ezüst vitézségi medált. Az első napokban bemutatkozó vizitben még lejárt a elborzadó szomszédokat, aztán csak a földjén dolgozgatott. Egy erdőrészt is járt neki, ahová csemetéket ültetett; összeaprította a villámvágta fákat télre, és többszöri fordulóval hazafuvarozta. Otthon még tett-vett esténként a ház körül. Este olvasgatott a petróleumlámpa mellett, míg álomba nem rogyasztotta az asszony utáni vágyakozás. A vasárnapi szentmisén kívül nem járt ő aztán senkihez, pedig a szíve kívánta a társaságot, hiszen még emberi arca volt, szerették jószívű barátságát, vidám kedvét, amit szegénysége sem tett keserűvé.

Lassan teltek a hónapok. Az ős lombjait veszelve egyezkedett a téllel, hogy jönne-e idén korábban, mert valahogy már nagyon mehetnékje van. A tél rábólintott, mert már ők se tudták, hogy hány millió éve adják át egymásnak a szolgálatot. Ezért váratlanul érte a falut, mikor októberi elején lezuhant a hó, és hajnalra már dunyhaként takarta a vidéket. Az üregi nyulak nem győztek szitkozódni, mert alig tudtak reggel kimászni a szabadba.

Még alig világosodott, mikor Pál atya átküldött Gáspárért, hogy segítsen eltakarítani a havat Rózsának. A legény máskor is átjárt, ezért most is csak bekecsét rántotta magára. Kántor Rózsának az eklézsia adott kenyeret, mert annak idején a templom kapujában felejtett csemeget magához vette szoptatni. A féléves kislánya nem bánta; nem vesztek össze, hisz mindkettőnek jutott egy-egy darab élet. A kis Ica aznap született, mikor Gábor László honvéd életét veszttette a haza védelmében. Szegény Kántor Rózsa, lányként maradt özvegyen, mert a háború azt sem engedte, hogy a vőlegénye férjként menjen meghalni. Egyébként sose tudta meg a csendőrség, sem a falu népe, ki rakta le éjszaka a rongyokba csomagolt kis lelket. Legtöbben menekültekre gyanakodtak, ahol tán az anya meghalt útközben.

A lány megörült, mikor meglátta Gáspárt a lapáttal. Már rég megszokta az arcát, a mélyből izzó szomorú szemeit, és lassan-lassan a sok közös munka a templom körül közelebb hozta őket egymáshoz.

Nem beszéltek róla, de Rózsa rég érezte, hogy talán már a szüleitől egymásnak teremtette őket a Jóisten. Egyik este Gáspár, miután felvágta a rönköket a favágítón, segített a lánynak az apróbbját a fészerbe vinni. Benn, ahogy letették a vesszőkosarat, Rózsi kiegyenesedett, s egy pillanatra elkapta a férfi vágyakozó, könnyörgő tekintetét. Gáspár csak állt némán, mozdulatlanul. Rózsa tétován, remegve hozzáment, átölelte, s magához szorította, mintha sohase akarná elengedni. A legény meg csak nézte mereven, túrta a lány ölelését, mint egy bálványszobor, aztán hirtelen vad erővel körbefonta karjaival.

Rózsi megdöbbsen, ahogy testéhez simulva érezte Gáspár szorítását, mint ahogy egy fuldokló kapaszkodik megmentőjébe. Az asszony csitítgatva simogatta a legény haját, mert érezte, az ember egész testét rázza a belső, görcsös zokogás.

Pünkösdkor Pál atya maga is elérzékenyült, mikor megáldotta a térdeplő párt, majd meghatódva beszélt a házasság szentségéről. A leghátsó padban Ica édesdeden aludt, mellette meg Zolika elmélyülve nézegette az ujjait. Érdekesebbnek vélte, mint a szüleit az oltár előtt. Nem érdekelte, hogy mostantól Borbírónak is hívják, nem csak Zoltánnak, amit Pál tisztelendő úrtól kapott a keresztségben. Még akkor frissen, mikor rátaláltak.

A békében eltöltött áldott éveket nagykanállal zabálta az idő. Rózsa is csak akkor vette észre, hogy létezik egy égi homokóra; s azt aztán igazán jól elrendezte a fennlakó magasságos Úristen, hogy ne láthassuk, életünkben hány maroknyi évet, vagy csak órát rejteget még a felső fertály. Tegnap is rácsodálkozott a konyhaajtóra vésett rovásra, amit Szent Patrik napján húzott Zolika feje fölé, hány araszt is nőtt a gyerek azóta? Múltkor már a mellénykét sem tudta rajta összegombolni, amit Pál atya hordott kislegény korában.

Az esküvő óta már hetedszer hozott új telet a karácsony hava, s a Borbíró családnak is immáron hetedszer vágott disznót Kotrós József cukrászmester.

A kis Kotrós gyerek már szoknyáskora óta böllér szeretett volna lenni, de szülei nem tudták taníttatni. Sokba került volna a disznó, amit a mester kért oktatási anyagként. Ezért aztán az apa úgy hártározott, hogy cukrász lesz a gyerekből. De a torták mestere azért továbbra is hűségese maradt a böllérkéshez.

A disznóölés reggelén Borbíró Ica is várta Kotrós bácsi érkezését. Már nem a vágás miatt, hanem mert ritkán látni olyan böllért, aki rigójancsit meg krémet hoz a család gyerekeinek. Meg azt is tudta, hogy estig ő figyelni öccsét. Igaz, hogy csak félévvel fiatalabb nála, de mégis az orrát, száját kell törölgetnie, óvni, vigyázni minden lépését; ilyen ritka eseménykor Zolika ég a segíteni akarástól.

Mikor a kislány reggel az utcára nézett, Zolika már a kút mellett az öreg hárs tetején ült, mint egy kalimpászmadár, hogy legelőbb lássa, mikor fordul be a keresztnél a nagykucsmás, apró cukrász. Elő-

szőr tavaly sikerült neki a fakoronáról elrikkantani az örömhírt az udvar fölött. Ezután, mint egy fogadóbizottság, a kutyaival elébe rohant a félútig.

A kisgyerek nagyon sajnálta a családtag számba menő disznót, de hát minden télen így kell ennek lennie. És ha a felnőttek annyira örülnek neki, akkor neki is részt kell venni benne, mert nélküle — ugye — nehezen végeznének. A zománcozott, fehér nagyvájdlingot mindig ő cipelte ki a nyári konyhából a belsőségeknek. A sót és kiskést apjának ő adja keze alá a százéves tölgyfaasztalnál, hogy ha a pörzsölt disznónak levágja a farkát, kézközben legyen. Azt ő eszi meg rögvest, mint a Borbíró család legfiatalabb férfitagja. A striglivakarót is meg kell, hogy keresse; ha jól emlékszik a fészerben a keresztgerendán van az eresz alatt. Annak meg az a hivatala, hogy amikor az utolsó szalmaláng is ellobban a disznón, végig le kell kaparni a szórt meg szalma-pörzsököt a megboldogult bőréről.

Lábasok, fazekak, bödönök hordásában, a teknősúrolásban is helyt kell állnia. Ehhez aztán nem kell iskola! Meg aztán a többi munka, még felsorolni is nehéz! Kotrós bácsinak vizet, bort, pálinkát hozni, vagy megtörölni a gyöngyöző homlokát, mikor kockára aprítja a húst a teknőben és ledarálja a kolbászhoz; ráadásul mekkora figyelemmel kell szórni neki a hozzávaló! Sót, borsot, meg a nagy zacskó paprikát; olyan ütemben és annyit, ahogy a keverékes kezével a mester vezényli.

— Ehhez rengeteg ész kell — magyarázta Pál atya —, különösen nehéz a mester keze alá dolgozni, pláne a fasírtkeverésnél.

Ahogy elnézte a pap a feszülten figyelő, mindenre kíváncsi gyerekszemeket, eszébe jutott, mikor rátaláltak a templom kapujánál. Később lassan el kellett, hogy fogadják, a gyermek értelmét nem nyitotta tágra a Teremtő. Zolika csak úgy nőtt, cseperedett vadvirágként Jóis-ten fűvészkertjében. Hiszen órá is ugyanúgy süttött a nap, mint a többi megnyesett, nemesebb növényre. Az Úr aztán nem tesz kivételt.

Mikor Borbíró mama beíratni vitte Icát és Zolit, az új igazgató, Bakos néni gyors és határozott volt. Csak ránézett Zolikára, és már kész is volt a szakvéleménye: a gyerek erősen fogyatékos értelmű, alkalmatlan az iskolára. Búcsúzásként még hozzátette, hogy a lurkó ötvenéves korára sem fogja megtanulni, hogy melyik a szép keze.

A síró Rózsa csak akkor csitult meg Isten akaratában, mikor a pap megnyugtatta, hogy majd gondjába veszi a gyerek sorsát.

Karácsony másnapjára át is hívatta Borbírót. Beszélgettek erről-arról, de leginkább a gyerek jövőjéről. Zolikának ugyanis tavasztól egy biztos, életre szóló hivatala lesz az eklézsia birtokán. Bojtár lesz Bödön bácsi mellett, és idővel kitanulja majd a birkapásztori teendőket. Akkor már kap egy zsák lisztet, két mázsa búzát és két oldalszalonnát évente. De egyelőre ellátás és egy rend ruha jár a gyerekeknek. Ezért őrizni, istápolni kell a bégető társaságot. Fenn a Csorbás dombokon teregetnek, majd a hó beszöktével levonulnak, és a majorsági istállóban ábrándozhat a csorda a tavaszról.

Már jócskán beesteledett, mire Gáspár kifordult a sekrestyéből. Boldog volt, szíve összeszorult a meghatódástól és hálától az atya

iránt; mintha tán még roncsolt arcát is lágyabbra kozmetikázta volna valami mennyei kéz. Odahaza Rózsa kérdő mosollyal nézte: ugyan mi az a jó, hogy Gáspár arca úgy sugárzik, hogy a petróleumlámpa is restelli gyér fényét?

Miután az ura mindent elmesélt, az asszony könnyezett az örömtől, egyben aggódott is, hogy mire viszi a gyerek az öreg juhással. Zolika persze zajosan ujjongott, hogy Bődön bácsihoz mehet, hiszen nagyapjaként szerette. Alig lehetett fékezni, mert már csomagolta volna a vastag irkáját meg a ceruzát, amit a karácsonyfa alatt talált. Csodálkozott is, honnan tudta az angyal, hogy ő szeret rajzolgatni? Ica, mivel ő kötőtűt és pamutot kapott, ígért öccsének egy vastag pulóvert.

Balázs-áldás napján Gáspár átvitte fiát a paphoz, s onnan hármában ballagtak át a juhászhoz. Zolika roppant komolyan, felnőtt módra cipelte a hátán a cókókjával tömött zsákját. Hisz' ő már szegődött bojtár, hogy nézne ki itt egy ordibáló gyerek; még ha az örömtől is hangos? Az öreg leparolázott a kislegénnyel. Egy pillanatra bepárasodott a szeme, mert eszébe jutott, unokája is ekkora lenne, ha az Úr nem hívta volna vissza túl korán angyalnak. Míg a felnőttek beszélgettek, Zolika bemutatkozott a birkáknak.

Aztán eljött a búcsú ideje. Olyan sokáig tartottak az apai intelmek fiához, és a pap tanácsai, okítása Bődön juhásznak, hogy mire végre magukra maradtak, megkönnyebbülten egymásra mosolyogtak.

A hónap végén Rózsa csak egyedül ment a kisbojtárnak váltást vinni, mert urának Pál atya munkát szerzett a városban. Otthon ritka vendég volt a pénz. A következő hónapokban Gáspárnak egyetlen öröme az volt a munkásszálláson, ha felesége hazuról jött leveleit olvashatta. Az utóbbi időben egyre szaporodtak Rózsa lelkendező sorai Zolika csodálatos tehetségéről. A legutolsó levelében beszámolt Bődön bácsiról, hogy nemrég csak úgy kíváncsiságból kezébe vette a gyerek füzetét, hogy mit is firkálgat esténként a bojtárja. Azt hitte, csodát lát. Egyik rajzon magát látta a nyáj közepén. Ha egy birka rajzolta volna, akkor sem hitt volna a szemének. Gáspár örömmel, de kételkedő mosollyal olvasta, hiszen tudta, hogy az anyák hajlamosak különleges talentumokat betudni a csemetéjüknek. Csak akkor hitte el, mikor Pál atya váratlanul hazahívatta Zolika ügyében.

Csak ült a pappal szemben az asztalnál, s hallgatta a szavait, hogy a püspök úr is ritka tehetségnek tartja Zolikát, ezért saját költéségén taníttatja, mert érzi, hogy a gyerek még dicsőséget fog hozni képeivel a megyére. Az elkövetkező napok nagy izgalommal teltek, míg végre elérkezett az utazás ideje. A kupé ablakából Zolika még búcsút intett a vasutasnak, mikor a piros sapkás nagyúr indulást parancsolt a vonatnak. Elámult, hogy a mozdony, miután meglátta a felmutatott zöld tárcsát, csak nagyot szusszantott, s engedelmesen kidohogott az állomásról. Aztán belefeledkezve bámulta az egyre gyorsabban tovafutó sürgönypóznákat. Észre sem vette, hogy közben az orrával majd kinyomja az ablaküveget. Gáspár, ahogy elnézte az utazástól lelkes kislegényt, megérezte, hogy mégsem a zordarcú vaksors vezeti életünk.

Jelenits Istvánnal és Rónay Lászlóval Rónay Györgyről

SIPOS LAJOS

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság Rónay György születése 100. évfordulója alkalmából ünnepi megemlékezést rendezett 2013. május 10-én az ELTE BTK kari tanácstermében, melynek keretében az íróról Sipos Lajos beszélgetett Jelenits Istvánnal és Rónay Lászlóval. A beszélgetés utólag, a résztvevők által írásban rekonstruált változatát közöljük.

Rónay György költő, író, esszéista, műfordító, irodalomtörténész, a Vigilia egykori munkatársa, majd főszerkesztője, az Ezüstkortársalapítója, a Nyugat munkatársa és szellemiségének őrzője 1913-ban született. Életét fiatal korában egy kiskunági falu, Kakucs határozta meg, a falu határában egy óriási park közepén álló kastély, két szalonnal, boltívvekkal, és a kastély előtt álló három óriási ezüstoffenyővel...

Kakucson magántanulónként végezte a négy elemi osztályt. Aztán Kalocsára, majd Gödöllőre került. A szerzetesrendek által működtetett iskolák pedagógiai felfogása eltért egymástól. Mi

Rónay László: Kakucs és környéke Liebner József birtoka volt. Gondos gazda módjára, sokoldalú tehetséggel különféle terményekből építette föl, erősítette meg a család jólétét. Szalai nevű jószágigazgatója és Liebner Róza titkolt kapcsolatából született édesapám 1913. október 8-án. A „nábob” (apám *A nábob halála* című regényének ő az egyik központi szereplője) iszonyú haragra gerjedt és szabályosan elűzte, még az országból is elkergette apám igazi apját, lánya pedig „persona non grata” lett a családban. Amikor kegyesen hozzájárultak, hogy Rónay György ügyvéd feleségül vegye, akkor a férjjel is éreztették, nem méltó arra, hogy az ősi birtokos család tagja lehessen. Adoptálta és nevére vette apámat, közös gyermekük „fehérvérűségben” hamar meghalt, Liebner Rózát pedig a kastély elkülönített részébe száműzték; szegény tüdőbeteg volt, ezt a betegséget akkor nem nagyon kezelték. Édesapám alig-alig láthatta édesanyját, a nagyanyja nevelte, rendkívül szigorúan. Édesapám emlékét csodálatosan őrzik Kakucson, ez elsősorban Tóthné Stégnér Éva áldozatos tevékenységének köszönhető. Itt van utcája, róla nevezték el a művelődési házat, s amint sírján is látható a felirat, Kakucs posztumusz díszpolgára címét is megkapta.

Jelenits István: Kalocsán, a jezsuiták vezetése alatt álló érseki gimnáziumban szerzett első benyomásokat évtizedek múlva a *Jegyzetlapok* egyik rövid emlékezésében idézi. Odaérkezésük estéjén az iskolából csak egy diákot látott, eljövendő szállásadójának nagyobbacska fiát. Kedves mosollyal mutatott rá eljövendő szállásadója: „Holnap majd téged is mundérba bújtatnak, ne félj!” A kis Rónay Györgyöt talán már a *mundér* szó is megijesztette. Egyáltalán az, hogy egyenruhát kell magára vennie. De idegenkedve méregette a „nyúlánk, sápadt fiút is...”, aki a szemközti szék mögött állt, sújtásos sötétkék

jellemezte a jezsuita és a premontrei gimnázium külső és belső rendjét?

intézeti egyenruhában, mint egy képeslapból kivágott kis tábornok”. Ezt az első ellenséges érzést, úgy látszik, nem oldották fel a későbbi tapasztalatok sem. Egy év után új iskolai környezetet kerestek a család az érzékeny kisfiúnak. Ezúttal nagyon jól választottak, Gödöllőre vitték, a premontreiekhez.

Ez a francia eredetű és szellemiségű szerzetesrend már a 13. században megtelepedett Magyarországon. A török hódoltság idején sok megpróbáltatásban volt része, később a felvilágosodás korában néhány iskola alapítására vállalkozott, s azokban nagyon jó színvonalú oktató-nevelő munkát folytatott. Épp a trianoni béke következtében azonban a rend jászóvári prépostsága s az ahhoz tartozó gimnáziumok Kassán, Rozsnyón meg Nagyváradon mind a csonka Magyarország határain kívülre kerültek, megmaradásuk is kérdésessé vált. A „klebersbergi” magyar művelődéspolitikai szép vállalása volt, hogy Gödöllőn gyönyörű környezetben impozáns új iskolát, kolostort és diákokthont építettek számukra, a legmodernebb felszereléssel, s azt a rend ötven tagjával örömmel birtokba vette. Épp abban az évben nyitották meg az első osztályt, amikor Rónay György Kalocsán kopogtatott. Egy év múltán második osztályosként a már összeszokott gyerekközösségbe került, s ebben a környezetben aztán igazán mindent megtalált, amire csak szüksége volt, s amiben talán már nem is igen reménykedett. Hét év múltán, 1931-ben, az új iskola első érettségiző osztályának tanulói közt kitűnően érettségizett.

Az évkönyvek többször említik az iskolai sportversenyek első vagy második helyezettjeként. Arról is olvasunk bennük, hogy apja, dr. Rónay György elhunyt kisebbik fiának, Rónay Tibikének emlékére alapítványt tett az iskola szegény, támogatásra érdemes diákjainak segélyezésére. De az otthonra lelt növendék költői tehetségének ébredéséről is tanúskodik az évkönyvek néhány mondata. Hatodikos korában dalt szerzett a ház felavató ünnepélyére. Hetedikes korában az ő „pompás alkalmi költeményét” szavalta egy iskolatársa az intézet közös március 15-i ünnepélyén. Nyolcadikosként egy Szent Imre tiszteletére rendezett ünnepélyen maga adta elő egy, ez alkalomra szerzett versét. Alighanem meg is találhatjuk ezt a *Vándor érkezése* című gyűjteményes kötetben (válogatta és szerkesztette Rónay László, Szent István Társulat, 1986). Hadd idézzem az első három sorát:

*Rejtelmes csillag, ki fénylesz immár odafönn, az egekben,
Imre királyfi, vitézlő harcos a mennyei seregben,
Nagy fényességben, gyönyörűségben imádkozzál érettem!*

Az egész vers hármásával egymásra rímelő, 5/5/7 szótagos sorokból épül föl, ritmusa, költői nyelve egy kicsit Balassit, egy kicsit talán a régi magyar szent énekeket idézi. Kezdő, de „tudós” és tehetséges költőre vall. Ugyanez az Évkönyv arról is beszámol, hogy

az intézettől búcsúzóban az ifjúsági Mária-kongregáció legidősebb évfolyamának tagjai társuknak, Rónay Györgynek disztichonját kőbe vésték s ünnepélyesen elhelyezték az épületben egy Mária-szobor alatt: „*Hű fiaid hozzád fordulnak, Szűz Anya esdőn, / Védve vezessed őket életük útjain át!*” Hogy aztán a felnőtt élet éveiben mit jelentettek Rónay György számára a gödöllői emlékek, azt későbbi írásai mutatják. Negyvenéves érettségi találkozásójukon szép költeményben idézte fel osztályfőnökének alakját:

IN MEMORIAM

Hermann Egyed emlékének

*A félig apátlan ifjú évek háttérében
még mindig ez az óriási arc
a kissé dülledt világos szemekkel
s a gallérból kibugyanó tokával —*

*még most is mikor semmi kutyahűség
nem éri már el.*

✱

*Ezek a régnincs fészkek
egy emlékbeli erdő fái
holtunkig élő holtig bátorító
melegükkel a sejtjeinkben.*

Közös, de ugyanakkor mélyen személyes, egyes szám első személyű emlékezés ez. Talán még beszédesebb egy prózai „jegyzet-lap”. A költő (1968-ban) Antwerpenben járkal, betér egy múzeumba, nézegeti a kiállított képeket. Egyszer csak mintha személyesen megszólítanak:

„Egy falon De Vos Szent Norbertja. Maga a szánakozó jóság, ahogy az előtte térdeplő nemesre néz. Nem sovány aszkéta, nem indulatos prédikátor. Inkább kövérkés, szelíd és jovialis. Tudjuk, hogy nem a dombokat szerette, mint Szent Benedek, és nem a magányos völgyeket, mint Szent Bernát, hanem az emberek közelét.

Ahogy itt áll a képen, nincs benne semmi szigor, semmi komorság, de elragadtatottság sincs (pedig itt már benne vagyunk a barokkban); inkább a rendezettség benyomását kelti, azét a belső egyensúlyét, amely bármilyen szigorú fegyelemnek az eredménye is, ki felé csupa pallérozottság, emberi figyelem, készség és szeretet.

De azért én szívesebben nézek egy másik premontréit: egy szerény remekművet a szomszéd terem egyik oldalfalán... »Egy premontréit«, mondja az aláírás. Nagyobb és híresebb Memlingek közt búvik meg ez a csodálatos, kis Memling. Ez a befelé néző, magába mélyedt arc, melynek valami nagy, világító nyugalmat kölcsönöz az áhítat humanitása. Az a magány, amely csak azért olyan mély, hogy

minél többen elférjenek a csöndjében. Imádság, amit nem lehet megzavarni, mert lényegében magatartás: a figyelmes szeretet fáradhatatlan udvariassága. Komolysága olyan egyszerűen és emberien mély, hogy maga a nyugodt és nyájas mosoly, anélkül, hogy az arc akárcsak egy vonásnyit is mosolyogna.” (*Jegyzetlapok I*, 296–297.)

Az egykori premontrei diák a rendlapító s a megnevezetlen, egyszerű rendtag képében azokra az emberekre ismert, akik apátlan gyermekkorában maguk közé fogadták és csöndes, tartózkodó szeretettel nevelték hét éven át, hogy aztán holtig közibük tartozónak érezze magát.

A Rónay Györgyről szóló írások többször azt állítják, hogy a premontreiek gödöllői iskolája „francia tannyelvű” volt. Nos, valóban nyílt ott egy francia tagozat, de csak 1938-ban, amikor Rónay György már az egyetemi tanulmányait is befejezte. S ha már itt tartunk, érdemes megjegyeznünk, hogy az az iskola sem volt „francia nyelvű”. Sajátos tanrendjében minden nap volt egy-egy francia óra, francia anyanyelvű tanárokkal. A többi tárgyat magyarok magyarul oktatták. A tagozatosok viszont bennlakók voltak, s délutánonként sétájuk, játékaik során társalogtak franciául. Rónay György korábban magyar tannyelvű iskolába járt. Tanult franciát is, bizonyára megkülönböztetett figyelemmel. Igazában azt a franciás, vagy még pontosabban: premontrei szellemet, légkört köszönhette Gödöllőnek, amely személyiségének és hitének kialakulásában oly meghatározó szerepet játszott.

1932–1936 között a budapesti Pázmány Péter Egyetem magyar–francia szakos hallgatója volt. Naplójában és visszaemlékezéseiben gyakran idézi Horváth Jánost, Gombocz Zoltánt, Eckhardt Sándort. Hogyan befolyásolták kedves professzorai Rónay György érdeklődését, életpályáját?

Rónay László: Horváth Jánost, Eckhardt Sándort, Gombocz Zoltánt ma is a magyar tudománytörténet legnagyobbjai között tartjuk számon. Horváth Jánossal később is tartotta a kapcsolatot, Eckhardt Sándorral a Demokrata Néppárt képviselőiként is együttműködtek, Barankovics István legszűkebb köréhez tartoztak Mihelics Viddel, amolyan tanácsadókként. Horváth János hatására kezdett a régi magyar irodalommal foglalkozni, ennek eredményeként jelent meg 1936-ban *Szűzek koszorúja* című könyvecskéje. Az egyetemen ismerkedett meg édesanyámmal, itt kötött barátságot a piarista Magyar Istvánnal, Pistával, akivel öszülő fővel is hatalmas vitákat folytattak anyám pogácsái mellett arról, van-e, nincs-e magyar irodalom Kosztolányi után. Elválhatatlan társuk volt a ciszter Ágoston Julián, a nevezetes tanár, akit tanítványai nem múló szeretete kísért Egerben és Pécsen is. Költőként indult ő is, de nem teljesíthette ki tehetségét. Megjárta Rákosiék börtöneit, szabadulása után Bián ugyanakkora népszerűsége tett szert tanárként, mint hajdanán. Versei Pór Bernát néven jelentek meg, evangéliumi szegénységben élt Óbudán, kihízott ingeimet hordta. Halála után jelentek meg összegyűjtött költeményei és regényei.

Rónay György, egyik vallomása szerint, tanári vagy könyvtárosi állásra készült...

Rónay László: Tanári s általában értelmiségi pályán akkor sem volt könnyű állást találni. Házassága után egy ideig Szabadréten éltek, szerencséje is segítette, hogy a Révai könyvkiadóhoz kerülhetett. Ekkor már megjelentek írásai, de fő érdemének az bizonyult, hogy

pontosan tudta, kinek milyen címzés — tekintetes, méltóságos... — jár. Illés Endre mellett dolgozott, fordíthatott, s pályatársaihoz hasonlóan abban reménykedett, hogy az „előszoba”, a Napkelet című folyóirat után a Nyugat is befogadja. Némi idegenkedés után — először a regényeit olvasta — Babitsot tekintette példaképének, s akkor is írt róla, amikor Lukács György nyomására a magyar irodalom peremére szorult Kosztolányival. Hihetetlen izgalommal várta, hogy a Babits által „jóknak” minősített verseivel végre bebo-csájtást nyerjen az igazi íróvá avatás szentélyébe, a Nyugatba, amiről *A fölavattatás reggele* című jegyzetlapjában is írt.

A Nyugatban való megjelenés előtt nemzedéktársaival már túles-tek az első ifjúkori kísérletükön, a rövidéletű Perspektíva (1932–33) folyóiraton, amelynek spiritus rectora Thurzó Gábor (egyik legjobb barátja, mellesleg keresztapám), vesztese pedig a Rutterschmidt pék-ség bevétele volt. (A pékséget Thurzó vaskezü édesanyja irányította, ha Budapesten tartózkodott, Móricz Zsigmond is itt vásárolt), ebből telt a nyomdaköltségre. (A lap regényesített története Thurzó *Hamis pénz* című művében olvasható.) Jékely Zoltán is szerepelt a lapban: *Búcsúzz, Poverello* című versével. Folytonosan részt vettek a második és harmadik nemzedék meg-megújuló irodalmi csatározásaiban, ami egyáltalán nem befolyásolta személyes viszonyaikat: Kosztolányiné férjéről írt könyvét Szerb Antal és apám együtt stilizálták a Révainál (ezt bizonyítja az özvegy dedikációja is).

Ekkortól alakított ki bensőséges viszonyt a zenével. Ebben sokáig anyám irányította. Rendszeres hangverseny-látogató lett. Némelyik koncert után a Hangli hársfái alatt (elégiát írt ezzel a címmel) üldö-géltek, a hallottakat vitatva. Ehhez a baráti körhöz tartozott Faragó György, a zseniális, korán elhunyt zongoraművész, Sótérék, Staud Géza színháztörténész és felesége, a Bartók-tanítvány Székely Júlia, Thurzó, Toldalagi Pál és Zimándi Pius. Néha csatlakozott hozzájuk Bertha Dénes és felesége, Zsuzsi néni, meg Ticharich Zdenka, szintén kiváló zongoraművész. (Faragóról is írt verset apám, s erről a baráti együttesről mintázta *Az alkony éve* című regényének szereplőit.) Egyik kedves zongoristájáról, Nyikita Magaloffról később is megemlékezett jegyzetlapjaiban. Sűrűn lehorgonyzott a rádió előtt, aztán lemezeket hallgatott. Sok költeménye szól zeneszerzőkről. Mozart volt a ked-vence, a *Don Giovanni* remek felvételét hozta Párizsból, Fritz Busch vezényletével, Pataky Kálmánnal Don Ottavio szerepében.

A Révainál fordítások elkészítésével bízták meg. A második világ-háború kitörése után a kiadónak sorozatot kellett indítania a német hadisikerekről. Ezek a könyvek zöld kötésben jelentek meg. Ebbe for-dította le Saint-Exupéry gyönyörű regényét, *Egyedül a felhők felett* cím-mel (későbbi kiadásainak címe: *Éjszakai repülés*), s a Vigilia kiadásá-ban, Eckhardt Sándor előszavával modern francia költők (később kibővített) antológiáját jelentette meg. (Talán a Saint-Exupéry-regény sikere nyomán bízták meg *A kis herceg* tolmácsolásával, ez ma is si-kerkönyv, mondhatnám az erkölcsnevelés kézikönyve lehetne.)

Bizonyos mértékben a szellemi ellenállás megnyilvánulása lett az Ezüstkor című folyóirat is (1942–43), a korán elhunyt Lovass Gyula, apám, Sótér István és Thurzó Gábor szerkesztésében. A lapot betiltatásáig a Szent István Társulat ingyen jelentette meg. Sokat írtam róla *Az Ezüstkor nemzedéke* című könyvemben. Ha csak az volna az egyetlen érdeme, hogy bemutatta Pilinszky Jánost, az is maradandóvá tenné, de ma is érvényesek Lovass Gyula *Játékos Európa* és Mátrai László *Klasszicizmus* című tanulmányainak megfigyelései. Tervezték a Népszava költőinek megszólaltatását is, de tervüket nem valósíthatták meg: a folyóirat megjelenését megtiltották.

Életének meghatározóan fontos része volt az 1935-ben alapított Vigilia. Az 1909–1944 között megjelent Élet, az 1912-től kiadott Magyar Kultúra és az 1931-től fontos Korunk Szava mellett új szintet jelentett a katolikus lapok sorában.

Rónay László: Az 1935-ben indult Vigiliának kezdettől munkatársa volt. Itt találkozott a Szegeden tanító Sík Sándorral, aki az irodalmi művek színvonaláról írt alapvető tanulmányával és személyiségével óriási hatást tett rá: Radnóti elvesztése után az idősebb szinte fiává fogadta a fiatalabbat. Kapcsolatuk a Vigilia újraindulásától, 1946-tól még mélyebb, még tartalmasabb lett. A piarista tartományfőnökre iszonyú nyomás nehezedett, rendje sorsa részben az ő döntéseitől függött, s a Vigilia is két tűz közé szorult: bírálták a „sekrestye-irodalom” (Thurzó Gábor szemléletes kifejezése) lelkes hívei, nem szólva a hatalom képviselőiről, akik az Állami Egyházügyi Hivatal megszervezése után cenzúráztatták a folyóiratot. A tervezett szám gépelt anyagát átnézve jó néhány írást kihagyásra ítélték, s ez az eljárás sokáig folytatódott.

A Vigilia történetéről átfogó tanulmánya jelent meg Szénási Zoltánnak, nem ismételném elemzése találó részleteit. A terheit egyre nehezebben hordó Sík Sándornak apám mindenben, a számok összeállításában, a szerzők megbízásában segítségére volt, sok írása jelent meg a lapban, legfontosabb kezdeményezése *A világiak nagykorúsága* című, a zsinati szellemet előlegező ankét megindítása és megszervezése volt, ezt egyházi és állami részről sem fogadták túlzott lelkesedéssel. A leverett forradalmat követően apám egyre fontosabb szerepet kapott a betegeskedő Sík Sándor mellett, akit a békepapi mozgalomba is igyekeztek bevonni. Végül az ÁEH nyomására néhány gyenge jellemű ember közreműködésével kihajózták a laptól. Teljesen lehetetlenné akarták tenni, de akkor vált nyilvánvalóvá, mennyien tisztelték, szerették. A fizetés nélkül maradt írók megbízásokkal, fordításokkal, tanulmányok elkészítésével bízták meg, és Mihelics Vid — ő lett Sík halála után a főszerkesztő — kiállt mellette, hogy folytathassa *Az olvasó naplóját*, a kor elismerten legszínvonalasabb kritikai rovatát. (Az általa maradandóknak ítélt bírálataiból állította össze *Olvasás közben* című könyvét. Ez, aztán a *Fordítás közben* és a *Fordítók és fordítások* kivételesen fontos részei életművének.)

Mihelics Vid váratlan halála után, hosszú vajúrást követően ő lett a Vigilia főszerkesztője. Doromby Károly, Hegyi Béla és Nyíri Tamás közreműködésével elérkezett a folyóirat aranykora, 12.000 havi példányszámmal, amelyet a *Ki nekem Jézus?* körkérdésre adott válaszok

után meg kellett duplázni. Amennyire lehetett, nyitni próbált a nyugati és tengeren túli magyar irodalmak felé, tehetséges fiatalokat segített megjelenéshez, és szívügyének tekintette a katolikus költészet integrálását a magyar irodalomba, amint ezt korábban is tette Tűz Tamás, Csanád Béla és mások közlésével. Az Ecclesia kiadóval jelentetett meg antológiát a „költőtriász”, Harsányi Lajos, Sík Sándor és Mécs László legjobbnak, maradandónak ítélt műveiből. Nagy segítségére volt az említettek mellett Belon Gellért, akinek püspökké szentelését az állam nem ismerte el, s ezért állandóan feje felett függött Damoklész kardja, melyet hol E. Fehér Pál, hol Miklós Imre, az AEH elnöke ingatott fenyegetően. Emellett rendszeresen írt az Új Emberbe, „evangéliumi” cikkeiből adta ki *Zakeus a fügefán* című válogatását. Tudatosan képezte magát, hogy megfeleljen világnézete követelményeinek is: Rezek román rendszeresen érkező Teilhard de Chardin-fordításait és kommentárjait épp úgy tanulmányozta, mint Karl Rahner és Hans Küng könyveit, a haladó teológusok munkáit, amelyekre Nyíri Tamás mellett a Rómában élő Békés Gellért és Szabó Ferenc hívta föl figyelmét. A Vigiliát a „zsinati gondolat” hazai otthonává igyekezett tenni, nem kis ellenállással szembeszállva, híven Sík Sándor szelleméhez.

Szerkesztési módszere látszólag egyszerű volt: íróasztalán dosz-zsiékba gyűjtötte a következő szám anyagát, mígnem összeállt az egész. Kéziratokért nem kellett kilincselnie, jöttek maguktól a kor kiváló szellemi embereitől, teológusoktól, íróktól, irodalmároktól. Hatalmas energiát fordított a kéziratok stilizálására, de sosem sértette meg a szerző egyéniségét. Keveset tartózkodott a szerkesztőségben, Doromby Károly azonban mindig bent volt, tárgyalt, szervezte és vezérelte a Vigilia-asztalt, amely mellett nem csak a folyóirat munkatársai cseréltek eszmét.

Naplójából rekonstruálhatók Rónay György olvasási szokásai, kedves szerzői. Feltűnő, hogy hányszor emlegeti Baróti Szabó Dávidot, Ányos Pált, Rájinis Józsefet, Berzsényit. Az egyik helyen ez áll: „Az elmúlt hat napot Baróti Szabó Dáviddal töltöttem”. 1955-ben ezt jegyzi fel: „Tegnap egész délután Baróti, este néhány Barcsayvers”. Sokszor emlegeti Horatiust, Goethét, Mallarmét, Valéryt,

Rónay László: Megállás nélkül olvasott és dolgozott. Ha tanulmányt tervezett valamelyik külföldi vagy magyar íróról, minden róluk szóló művét elolvasta. Állandó kölcsönzője volt a Francia Intézet könyvtárának, antikváriumokban bűvárolta a könyveket. Nagy segítségére volt Birkás Endre, a kitűnő prózaíró, a Központi Antikvárium vezetője. Neki köszönhattük, hogy a „káros irodalom” selejtezése előtt 1 forintért értékes műveket hoztunk haza, Kodolányi János műveit és Gracza György ötkötetes, *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc történetét*. Régen aludtunk már, ő még mindig olvasott, jegyzetelt, vagy a könyv hátsó üres lapjára ceruzával írta fel azokat a lapszámokat, amelyeken fontos szöveg szerepelt. Ezeket a lapokon ceruzával vonalakat húzott a margóra, felkiáltó- vagy kérdőjellel körítve. Néha egy-egy indulatszót is aláírt: „remek!”, „marhaság!”...

Nemcsak a Sipos Lajos által említett korszakot bűvárolta (erről tanulmányokat írt), hanem szinte a teljes magyar irodalmon végig haladt, s ugyanezt tette a francia reneszánsz költészetével, megszámlálhatatlan francia és német íróval, akiktől rengeteget fordított is. Különös affinitása volt az úgynevezett neokatolikus irodalom

Apollinaire-t, hivatkozik Tolsztojra, Slovackira, Norwidra...

képviselői iránt, szerette Paul Claudel, Chestertont, Heinrich Böllt és a többieket. Hogy beépültek-e irodalmi alkotásaiba, nem tudom, bár az ember minden komolyan végigolvasott művel gazdagabb.

Némelyik fordítását a nyelv beható ismerete híján „nyersből” készítette. Michelangelo műveinek tolmácsolásában Doromby segítette. Mickiewicz *Pan Tadeusz*-át nyersfordítás segítségével tolmácsolta, akkora sikerrel, hogy lengyel kitüntetésben részesült. Lengyel útjáról szól *Idegenben* című kisregénye.

Akkor is fordított, amikor kizárták — sokakkal egyetemben — az Írószövetségből. Legépeltette, beköttette őket, s családtagjainak, barátainak adta karácsonyi ajándéknak. A napokban került kezembe egy ilyen, Supervielle verseit tartalmazó gépírással kötet hatalmas terjedelmű bevezető tanulmánnyal. Az *Előadók, társszerzők* nyomorúságát ő is átélte (Mándy Iván remek könyve jelent meg ezzel a címmel), ő is a „pálya szélén” szemlélődött, de dolgozott az íróasztalfióknak. A legendás kilenc évi érlelést az ő esetükben a történelem kényszere hozta el. Volt, akit kis híján megbénított a „bura alatti lét”. Kedves barátja, Ottlik Géza nehezen szedte a levegőt. Apám dolgozott, s a legfontosabbnak érzett műveit megjelentethette Sík Sándor Vigiliájában.

A legendás Rónay-asztalnál is azok üldögéltek, akiket a margóra szorítottak, s csak megkésve jelenhettek meg műveik: Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza, Mándy Iván, Lengyel Balázs, Vargha Kálmán, olykor Pilinszky, Kellér Andor, néha Nemes Nagy Ágnes gimnáziumi tanítványai, Székely Magda, Tóth Judit. Nehéz volt befogadást nyerni ebbe a csapatba. Thurzó is hiába vágyott ide, Ágnes néniék úgy vélték, a filmgyárban „eladta magát”. Tévedés volt, nagyon értette a szakmát, de a kötelező poéngyártás mellett kicsit fellazult a prózája. Az „asztalról” egyébként remek műsorokat készített Czigan György, s maguk a körülötte ülők is sokszor visszaidézték élményeiket, amelyek között ugyancsak fontos szerepe volt az olvasmányélmények cseréjének.

Lukács László írta róla: „Rónay György »egyszerű íróként« állt a magyar kereszténység szolgálatában”, katicizmusa egyesítette magában „az örök és egyetemes evangéliumi hitet és a 20. század második felének magyar keresztény gondolkodását”. Lator László egy beszélgetésben, mintha az előbbi szavakhoz kapcsolódott

Jelenits István: Augusztus első heteiben írom ezeket a sorokat. Nemrég a vatikáni rádió magyar nyelvű adásában elkaptam egy néhány perces beszélgetést. Róla emlékeztek születésének közelgő százéves évfordulója alkalmából. Szóba került a *hite*. Az emlékező jó barát azt mondta róla, hogy olyasféle, irodalmi hite volt, mint Babitsnak. Ez a válasz megfeküdte a gyomromat. Nem tudom, mit értett a nyilatkozó „irodalmi hiten”. Talán valami olyasmit, amit a szónak valódi, bibliai értelmében nemigen nevezhetnénk hitnek, mert inkább öröklött kulturális szerep, mint élethalakító személyes meggyőződés. Keményen szólva: valami olyasmi, amiért nem halna meg az ember. Hogy Babits hite és Rónay György hite, ha volt is közöttük valami hasonlóság, miben különbözött, azt — véletlenül — igen kézzelfoghatóan megállapíthatjuk.

Babits hite nyugtalan, el-elsötétülő hit volt, nehéz egyetlen pillanatban „tesztelni”. Volt, amikor elvesztette szeme elől az Istent, volt,

volna, megjegyezte:
„Rónay katolicizmusa
nem szembeszökő tu-
lajdonsága irodalmi
működésének.”

amikor úgy látta, hogy Isten nem veszíti el őt a szeme elől. Közis-
mert, nagyon hiteles számadása erről az *Ádáz kutyám*. Idézem az
utolsó versszakát. A költő lába előtt heverő kutyáját szólítja meg:

*Oh, bár ahogy te pihensz lábamnál
bizalommal tudnék én is Annál
megpihenni, aki velem játszik,
hol apámnak, hol kínzómnak látszik,
égi gazda, bosszú, megbocsátás,
s úgy nem értem, mint te engem, Ádáz!*

Rónay György Babits Mihályról szólva többször idézte, elemezte
ezt a verset. De egyszer *Naplójában* is hivatkozik rá, épp az utolsó
versszakára, 1953. április 23-án. Megelőző bejegyzésében a teológus
Schütz Antalra emlékezett, akkor temették el. Aztán Claudelről jegy-
zett fel egyet-mást: éppen róla olvasott. Egyik levelét említi, amely-
ben fiatal költőbarátját igyekszik megtéríteni. „Fölmondja a dogma-
tikát, de nem győz meg. Szabályosan, a jó tanuló lelkes öntudatával
szavalja a leckét, de nem *felel*.” Ezekkel egy időben alakul ki egy csa-
ládi „dogmatikus vita” fiával, a tizenhat éves Lászlókával: „Hogyan
egyeztethető össze a teremtő Isten abszolút jóságával a teremtett vi-
lágban a rossz és a bűn?... a gondviselés és a szabadság? Hogyan
hívhat létre valakit a végtelenül jó és irgalmas Isten, akiről előre látja,
mert mindentudó, hogy el fog kárhozni?” Rónay itt nem nekünk ír,
a *Naplójában* fia kérdését fontolgatja, önmaga előtt tisztázza, mit je-
lent ahhoz az Istenhez tartozni, akit nem értünk, de mégis rábizzuk
magunkat. Itt idézi Babitsot, először az *Ádáz kutyámnak* egy korábbi
sorát: „Bölcs belátás — bízni abban, kit nem értünk, Ádáz.” Aztán a
vers utolsó szakaszát is, ezzel a személyes megjegyzéssel: „És az
utolsó strófa, csak az óhajítás helyett kérés vagy állítás: a *tudnék* he-
lyett *tudjak* vagy egyszerűen *tudok*, mert *tudok*, hála Istennek, láza-
dás nélkül, fejtörések nélkül, mert így van, és így van jól.”

A dolognak van még folytatása is. Rónay György szívesen írt olyan
verseket, amelyek egy-egy közismert költői remekművet „monda-
nak el” újra, hangszerelnek át. Arany János, Berzsenyi több nagy
verse elevenedik újjá egy-egy egészen személyes lírai remekében.
Egyik kései verse épp az *Ádáz kutyámnak* efféle újraálmódása:

SZÉRŰ

„Ez a hely a legjobb tenéked.”

Babits

*Próbáltam hű maradni hozzád
a nagy hitehagyások idejében,
bár bérül érte sohasem reméltem,
hogy enyém lesz a hatalom s az ország.*

*Nem mintha színre láttam volna orcád;
legföljebb azt hagytad, hogy elidőzzem
lábadnál néhanapján, s nem különben,
mint gazdája lába előtt az eb.*

*Hálából őriztem hát szérűdet,
de nem csaholtam: alszol, meglehet,
s nem illenék, hogy fölbresszelek.
Telekre nyár, őszök jöttek nyarakra,*

*míg vén lettem, s leszek naponta vénebb.
Most küszöbödön fekszem, mint a vén eb,
mely a macskát se jó hogy megugassa.
Őrizze most már őrzőjét a Gazda.*

Ez a költemény Rónay Györgynek *A kert* című, posztumusz kötetében jelent meg, amelyet még maga rendezett sajtó alá. Ha valaki engem kérdezne Rónay hitéről, erre a versre hívnám föl a figyelmét. Tágasabb a Babitsénál. Már az első mondatában különös súlyt kap a kutyahúség: ennek a költőnek az élete a „nagy hitehagyások” korában telt. Később kiderül: élete során őriznie kellett egy közösséget. Nem csahos szóval, de tanúságtévő hittel töltötte be feladatát akkor is, mikor gazdája aludni látszott. Életösszegző vers, megrázó számvetés ez. Babits Jónás próféta képét alkalmazta magára, amikor a világban való küldetésén tűnődött. Prófétának szánta az Isten. Ő meg sokáig „rühellé a prófétaságot”, tán azért futott Isten elől is, mert nem akart próféta lenni. A *Szérűben* egy egészen másfajta, alázatos, de bizakodó számadás tanúi vagyunk. Ez a költő megtette, amit gazdája rábízott.

Nem véletlen, hogy a *Szérű* címadója lett egy versgyűjteménynek, amelyik mindmáig a legteljesebb bemutatója Rónay György költészetének. Fura fintora a sorsnak, hogy ebben a kötetben épp a kötetzáró és címadó vers súlyos (mert nem első látásra nyilvánvaló) sajtóhibával jelent meg. Utolsó, negyedik szakaszának második sora így olvasható: „Most küszöbödön fekszem, mint a *véreb*”. Véreb — vén eb helyett! A kötet megjelenése óta sok helyütt megjelent a vers ezzel a kegyetlen sajtóhibával.

Jelenits István sok személyes dolgot is említett. Milyen érzés ilyen távolból visszatekintve az mondani: én a fia lehettem?

Rónay László: Ma is meghatódom, ha úgy kell beszélnem róla, mint édesapámról. Amit elértem az életben, szelíd szigorának, tapintatos irányításának köszönhetem. Igyekeztem megfogadni, amit *Fiamnak* című versében adott útravalónak. Együtt jártunk dicsőségtől ragyogó, majd csüggedt vonásokkal barázdált homlokokkal Fradi- (ÉDOSZ-, Kinizsi-) meccsre, amelyeken egyéniségének elfojtott indulatai olykor felszínre törtek. Könyveket, például Tolsztojt ő adta kezembe. Mái emlékszem, ahogy Balatonszárszón esténként a petróleumlámpa fényénél verseket olvasott, például a *Toldi estéjét*, rész-

leteket *A szegény kisgyermek panaszaiból*, József Attilát (az ő sírjához minden évben elzarándokoltunk a szárszói temetőbe; konzervdobozban virágok, rajtuk katicabogarak és egy fakereszt). Mindent megtett, hogy egyetemista lehessen (ezt Bóka Lászlónak köszönhetem), s amikor Bicskére helyeztek, ennyit mondott: meglátod, ott-hon leszel ott is. (Igaza lett, mint olyan sokszor.) Neki is szíve vágya volt, hogy taníthasson, a piaristáknál tartott is franciaórákat.

Egyszer, életem fontos pillanatában mutatta ki helytelenítését. Eljegyzésemre nem jöttek el! Dúltan mentem haza, tetemre hívtam őket, de semmit sem szóltak. Nemsokára rádöbentem: nekik volt igazuk. Annál nagyobb szeretettel fogadták Juditot, akivel jövőre tartjuk, ha a Jóisten engedi, 50 éves házassági évfordulónkat. Esténként hármásban órákig beszélgettünk.

Néha ketten együtt töltöttük a nyárvéget Szárszón. Sárgultak a levelek, kevesebb vonat járt, a kertben ült és dolgozott, vagy kedves ismerőseinkkel, Margittal és a „tatával” beszélgetett. Ezek az egyszerű helyi emberek is az „egyetemei” voltak. Nagyokat sétált, nézte a párába öltözött túlpartot, Szárszó pedig fiának fogadta, néhányan ma is emlegetik.

Igazi gyönyörűségét találta unokáiban. Ágíról és Krisztiről verseket írt, magukkal vitték őket a Mátrába, nyáron velük voltak a Balatonnál. Esténként évekig átjött Gábor Áron utcai lakásukból — a Mandula utcait hallatlan nagylelkűséggel átengedték nekünk —, ragaszkodott ahhoz, hogy ő fürdesse a gyerekeket, utána a könyvespolcra felügyeskedett csomagolópapírra vetített diafilmeket, vagy ágyuk mellé ülve mesélt az evangéliumok alapján. Mikor elálmosodtak, elmondtuk az esti imát, de még sokáig beszélgettünk a konyhában, mígnem hazaindult. Juditot ugyanúgy szerette, mint engem, édesapját, a híres gyermekorvost pedig őszintén nagyra becsülte, gyönyörű levélváltásuk megmaradt.

Öregségükben megint összeemelegedtek Sőtérrel, gyakran ebédeltek együtt. Egy ilyen alkalommal Sőtér aggodalmasan közölte: ő lesz az Írószövetség Kritikai Szakosztálya vezetője, s azt kérdezte, nem tudna-e apám megnevezni néhány „mértékadó” kritikust. Papírja nem lévén egy szalvétára írta a neveket. Másnap Béládi Miklós csodásnak minősítette Sőtér bemutatkozó beszédét. „Csak azt nem értettük — mondta homlokát ráncolva —, miért nézegetett időnként egy gyűrött szalvétát.”

Legkedvesebb tanítványa, Jelenits István temette, Sőtér és Rába György búcsúztatták. Sírkövét Belon Gellért áldotta meg.

Az irodalomszociológia szerint, ha egy költőre vagy íróra halála után 25 évvel is emlékeznek, akkor nagy valószínűséggel

Rónay László: Úgy érzem, ahogy életében, halála után is méltánytalan a sorsa: nem kapott posztumusz Kossuth-díjat, jóllehet még ma is fel-felbukkan az a közlés, hogy megkapta a rendszerváltáskor, hisz természetes lett volna. Megszűnt életmű-sorozata a Magvető Kiadónál, ahol Parancs János, a kitűnő költő gondozta a köteteket, ugyanez történt a Szent István Társulatnál is. Amikor közvetítő

benne marad az utókor tudatában. Rónay György 35 éve halt meg. Úgy tűnhetik, életműve kultúránk része maradt.

útján azt kértem, kapjon a II. kerület vezetésétől emléktáblát, azzal utasítottak el, „nincs rá keret” (gondolom, a kerület költségvetésén hatalmas léket ütne egy emléktábla), legutóbb a főváros vezetésének egyik jelentős személyiségének közbenjárását kértem, hogy Budapest posztumusz díszpolgára lehessen. Nem lett... A katolikus irodalom kimarad minden irodalomtörténetből, amint kimaradt a diktatúra idején is, legfeljebb egy-egy fordítása közlése nyomán szorítanak neki egy kuckót a névmutatóban. Csak a legnagyobb hállával köszönhetem meg, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Sipos Lajos és Gintli Tibor vezetésével, Aleku Sztefka és Cs. Varga István, az „ars sacra” kutatója áldásos közreműködésével őrizi emlékezetét, amely így mégis az irodalomtörténet része maradt.

Jelenits István: Rónay György életművével kapcsolatban még sok mindent meg kellene tennünk. Ez az életmű nagyon gazdag. Rónay György nemcsak költő volt, hanem a hamarosan irodalomtörténetté váló 20. századi magyar irodalom jeles szakértője is. Másképpen írt írókról, irodalmi művekről, mint manapság szokás. Megérteni igyekezett az írókat és a műveket. Szolgálni akarta az olvasót, hogy figyelmesebben, s teljesebb örömmel igazodjék el a versek, regények, novellák között. De kritikusként szolgálta magukat az alkotókat is, akik az ő írásai tükrében jobban megismerhették önmagukat. Polcaimon huszonzét kötet van az *In memoriam* sorozat könyveiből, ezek egy-egy író, költő életművéről adnak képet egykorú tanulmányok, levelek, olvasói naplók segítségével. Ebből a huszonzét kötetből tizennyolcban találkozunk Rónay Györgynek egy, esetleg több írásával. Ki az a magyar tanulmányíró, aki ennyire szélesre nyíló figyelemmel szólt hozzá az élő magyar irodalom kérdéseihez? Adyról, Weöres Sándorról éppúgy volt ma is élő jelentős mondanivalója, mint József Attiláról, Kassákról vagy torkukat köszö-rülő fiatalokról, akik azóta klasszikusaink. Írásait ma is olvassák: sehol sem kaphatók az antikváriumokban. Ám az irodalomtörténeti gondolkodás nem figyel rájuk érdemük szerint.

Ki kellene adni az összegyűjtött költeményeit, kezelhető, modern kiadásban. A *Naplóját* is — újra, teljesen s a benne lévő francia idézetek pontos, nem hevenyészett fordításával. Születésének százados fordulóján szavalni kellene a verseit. A katolikus rádió szavalóversenyt hirdethetne belőlük, s akkor mások között fel-felhangoznék a *Fiamhoz* című költeménye is 1937-ből, a *Thermopylé* 51–52-ből, a *Chiesa Nuova* 1964-ből. Beszélgetni kellene a műveiről, ahogyan ő beszélgetett annyi s annyiféle más alkotó írásairól. Sokkal tartozunk neki, de még inkább magunknak s az utánunk következőknek — vele és műveivel kapcsolatban.

EGY LEVELEZÉS HOZADÉKA Adatok Rónay György írói indulásához és szerkesztői munkájához

1974. január elején levél érkezett a Vigilia szerkesztőségébe egy temesvári tanártól, dr. Székely Lászlótól, aki közlésre ajánlotta fel *Katolikus néprajzi emlékek az erdélyi evangélikus szászok hagyományjaiban* című írását. Rónay György 1974. január 24-én kelt válaszában érdeklődéséről biztosította, és kérte a cikket. Ezzel a levélváltással indult el egy rövid, csupán négy évig tartó kapcsolat. A levelezésből fény derül Rónay György szerkesztői gyakorlatára, kapcsolatépítő és segítőkészségére, finom humorára, de a Bánsághoz kötődő írói indulására is.

Rónay György jó szemmel vette észre, hogy Székely László egy ismeretlen területről (Erdély) és egy elhanyagolt témakörből (vallásos népelet) hoz alap kutatási eredményeket. Az 1970-es évek elejének társadalmi érdeklődése nagyon nyitott volt a vallási kultúra, valamint a fokozódó romániai elnyomás miatt Erdély iránt. Ekkor láttak napvilágot Erdélyi Zsuzsanna első archaikus imádságközlései, s ekkor jelent meg Bálint Sándor máig alapvető könyve, a *Karácsony, húsvét, pünkösd*.

Székely László 1912. január 7-én született Gyimesbükkön, egy Gyergyóból odakerült vasutas családban. 1935-ben szentelték pappá. Számos helyen működött káplánként, hitoktatóként. 1945-ben beiratkozott a kolozsvári Bolyai Egyetem történelem-földrajz szakára. 1949-ben Gunda Bélánál néprajz főtagryból doktorált. A romániai felekezeti iskolák államosításakor, 1948. szeptember 1-től az állami tanügybe jelentkezett szolgáltatásra. Bár ettől püspöke, Márton Áron eltiltotta, Székely a tanítást választotta. Ekkor, élete delén, Székely László kilépett az egyházi szolgálatból. 1950-ben megnősült. 1948-ban Temesvárra került, ahol nyugdíjba vonulásáig (1973) földrajzot tanított. Ettől kezdve teljes idejét a néprajzi tudományos kutatásnak szentelte. Nyolc év alatt több mint ötven dolgozatot publikált: tanulmányokat, újságcikkeket, mellette pedig számos néprajzi szakmunkát ismertetett. Kiadásra előkészítette csíki néprajzi kutatásainak anyagát, ami azonban csak halála (1982) után jelent meg.¹

Székely László második cikkének elolvasása és közlése után Rónay György megbizonyosodott, hogy felkészült szerzővel van dolga, ezért harmadik levelében (1975. április 14.) már a „Kedves Barátom” megszólításra tért át és jelezte Székely Lászlónak: „mindig nagyon szívesen közöljük az írásait”. Ebben a levelében hívta fel Székely

László figyelmét Bálint Sándor munkásságára és az akkoriban megjelent *Karácsony, húsvét, pünkösd* című könyvére, amit Székely nem ismert és nem hivatkozott.²

Székely László a Vigiliában vallási néprajzi tanulmányokat közölt. Összesen tizenegy cikke jelent meg itt Rónay György — majd halála után — és Hegyi Béla szerkesztésében:

1. *Katolikus néprajzi emlékek az erdélyi evangélikus szászok hagyományjaiban*. Vigilia, XXXIX (1974. július) 448–450.
2. *A néphagyományokat őrző egyház*. Vigilia, XL (1975. február) 109–112.
3. *A vallási néprajz új útjai és feladatai*. Vigilia, XLI (1976. január) 35–42.
4. *A csíki székelyek aszkézise*. Vigilia, XLII (1977. március) 160–166.
5. *A gyimesi csángók lelki élete*. Vigilia, XLIII (1978. március) 166–171.
6. *Katolikus hagyományok az erdélyi református székelyek néprajzában*. Vigilia, XLIII (1978. szeptember) 593–597.
7. *A székelyek vallási néprajza Tamási Áron műveiben*. Vigilia, XLIV (1979. szeptember) 602–607.
8. *Szentegyházak népe*. Vigilia, XLV (1980. június, július) 366–371, 439–445.
9. *A csíki székelyek passiója*. Vigilia, XLVII (1982. április) 244–248.
10. *A háromszéki Szentföld*. Vigilia, XLVII (1982. december) 893–898.
11. *Mária eljegyzése a székelyek hagyományában*. Vigilia, XLVIII (1983. október) 759–761.

Rónay György közvetítésével ismerkedett meg Székely László és Bálint Sándor. Kapcsolatuk személyes barátsággá vált.³

Székely László és Rónay György levélváltásának hangja mind közvetlenebb és barátságosabb lett. Az itt közölt hetedik levelet Rónay György már tegeződve írta, s egyúttal bemutatkozik Székely Lászlónak. Különösen fontosak azok az adatok, amelyek Rónay György aradi, temesvári kapcsolataira, Erdélyhez kötődő pályakezdésére utalnak. Születési centenáriumán e levél közzétételével tisztteleg a néprajz Rónay György szerkesztői tevékenysége előtt, amely szaktudományunkat számos értékes tanulmánnyal gazdagította.⁴

Kedves Barátom,

Üzentem pesti ismerősöd által, hogy időközben megjött újabb tanulmányod, és ez is jó és jónni fog. A csíki székelyek aszkézise a márciusi számban jelenik meg.

De ezt megelőzőleg kellett volna megismételnem annak a bizonyos szárszói levelennek a tartalmát, ami

sajnos — úgy látszik — utat tévesztve elenyészett. Nos, azt írtam, vagy ilyesfélét: minthogy minden jel szerint egyidősek vagyunk és nagyjából egy helyen (helyeken) kezdtük, helyesebb lenne, ha abbahagynánk ezt a feszes urazást, és kissé közvetlenebb hangra térnénk át, olymód, mintha annak idején személyesen is találkoztunk volna. A Hírnök, a Vasárnap szerkesztőségében például... Bizony, régen történt volna.

Én ugyan nem vagyok erdélyi, sose voltam, mégis ott kezdtem igazában. Gödöllőn jártam gimnáziumba, a premontreieknél; itt tanított egy csomó Váradról átkerült tanár is, ha nem is mind engem. Még igen-igen tejfölösszajú kölyök voltam, talán harmadikos vagy negyedikos, amikor egy „költeményem” egyik ilyen váradai tanár kezébe került, Ernyi Gilbertnek⁵ hívták, s állandó, elváhatatlan barátja volt egy másik váradai tanár, Champier István.⁶ ez utóbbinak mutatta meg verselményemet. Ő egy-két szót csiszolt rajta és beküldte a Vasárnapnak⁷ Aradra, jóbarátja volt ugyanis a lap szerkesztője, Wild Endre.⁸ Ez az első zöngé Móróczi György álnéven jelent meg, dédapám ugyanis, aki színész volt és Váradon is sokat játszott, jó Shakespeare színészként, és megfordult a pesti nemzetiben is (felesége Prielle Lilla⁹ volt, a „nagy” Kornélia¹⁰ húga) — szóval ez a Rónai (eleinte így, i-vel) eredetileg Morócz volt, ezek népes dunántúli kismemesi familia, s persze nem tűrhetek komédiást, teátrum-koptatót soraikban, hát így lett dédapámból Rónai.¹¹ Mikor ípszilonosodtak el, nem tudom. Aztán jött a második versem, ezt már „álnevemet” föllebentve küldtem be én magam, moróczi Rónay György néven, úgy is jelent meg. S a többi aztán már csak mint R. Gy. A Vasárnap járt nekem, oda állandóan írtam, az volt az első otthonom, aztán átmerészkedtem más erdélyi lapokba is. A Helikonba¹² emlékezetem szerint soha, mert akkor — egyetemista voltam már — közölt már a Napkelet,¹³ majd Babits is a Nyugatban. De első érdeklődésem, mondom, Erdély felé fordult, első „mestereim”, még jóval Babits előtt — és Ernyi meg Champier ösztönzésére — az erdélyiek voltak: Reményik, Áprily, Tompa László,¹⁴ de kedveltem a Vasárnap rendszeres költőit, Kövér Erzsébetet,¹⁵ Kriuzselyi Erzsébetet¹⁶ is, aztán kicsit később Dsidát és az Éjjéli kiáltás Szemléjét meg az akkori Kis Jenőt.¹⁷ Volt ráadásul egy félig-meddig erdélyi iskolatársam is, bizonyos Széfeddin Sefket bej,¹⁸ török eredetű fiú, verselő, egy kötete is jelent meg; ő személyesen ismerte Dsidát, Kis Jenőt, és sokat mesélt az erdélyiekről. Személyesen csak jóval később ismertem meg egyiket-másikat, amikor már 939-től a Révai kiadó lektora voltam, s mi adtuk ki itt a Helikon íróit. Sajnos, Dsida akkor már nem élt; de 1944-ben én állítottam össze és vezettem be egy kis válogatást belőle Révainál, könyvnapra: ez lett Dsida itteni „fölfedeztetése”. Széfeddint hamarosan elsodorta az élet, már a konviktusból; valamikor a háború után 10 vagy 15 vagy 20 évvel járt Magyarországon, de nem találkoztunk, csak egy barátomtól hallottam, hogy Nasszer

valamiféle filmdiktátora volt, vagy annak adta ki magát, és csináltak is egy borzalmasan rossz magyar-egyiptomi koprodukciós filmet.¹⁹

Temesvárról csak az öreg Franyó Zoltánt²⁰ ismerem, és levelezés útján Endre Károlyt.²¹ No meg a múltból Gozsdu²² és rajta keresztül egy kurta levélváltás erejéig az Anna-levelek²³ válogatóját és sajtó alá rendezőjét, Pongrácz P. Máriát,²⁴ erről a könyvről ugyanis én írtam idehaza az Élet és Irodalomban is meg a Vigiliában²⁵ is. Megjelent a kettő egybedolgozva Kutatás közben c. könyvemben,²⁶ ebből megpróbálok neked egy példányt postára adni, de a sajtóhibákat ne nézd, gyalázatosan nyomták, késve, s miután a szedést többszörösen eljuttették a beemeléskor, végül is több főt korrigálatlanul.

Mindig örömmel veszem írásaidat. Amint látod, sorra meg is jelennek. Illetve remélem, hogy látod. Írj már egyszer bővebben magadról, munkádról, arról, mit csinálsz, hogyan élsz. Ha van egy gazdátlan fényképed, azt is küldhetnél, hadd lássalak, ha már nem láthatlak. Pestre sosem jössz? Mióta infarktusom volt, 72-ben, nem utazom, illetve csak egyszer jártam két hétre Ausztriában, Steierben, pihenni, amiből kéthetes eső lett; egész évben jórészt itthon vagyok, kivéve a nyarat, június körepétől kb. szeptember közepéig lent élek Balatonszárszón, ott viszonylag még csönd van, és zöld, és kert, és egyelőre kevés autó rohangál a ház előtt. Elégge kiesünk, hála Istennek, a forgalomból. Fiam²⁷ — hogy még erről is pár szót mondjak — irodalomtörténész, az Irodalomtudományi Intézet tagja, a Vigilia könyvkritikáit írja, mióta én erről lettem; van három tiündéri unokám, két kislány (11 és 8 éves) meg egy fiú (5 éves); meggyógyultam, dolgozom, élek amíg Isten engedi s teszem a dolgom, amíg birom s lehet.

Remélem, nem leszel fukarabb a magadról való beszámolásban, mint amilyen bőbeszédű én itt voltam, szokásom ellenére.

Ószinte barátsággal és szeretettel öllelek!

Rónay György

1977. II. 19.

Itthoni címem: 1026 Bpest, Gábor Áron út 63.

¹Szekely László: Csiki áhítat. A csiki székelyek vallási néprajza. (Lektorálta Erdélyi Zsuzsanna. A szöveget gondozta, a mutatókat és a szómagyarzatokat készítette Pusztai Bertalan. A dallamokat lejegyezte Kubinyi Zsuzsa.) Szent István Társulat, Budapest, 1995. Születési centenáriummáról a SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke konferenciával és kiállítással emlékezett meg 2012 decemberében.

²Szent István Társulat, Budapest, 1973.

³Pataki Sándor: Idős emberek szakrális barátsága. Bálint Sándor levelei Székely Lászlóhoz. Szeged Magazin, Levél-titok, 1992. február, 10.

⁴Rónay György levelei Székely László hagyatékában, a szegedi néprajzi tanszék archívumában található.

⁵Ernyi Gilbert (Nagykároly, 1878 – Pannonhalma, 1959) magyar–latin szakos tanár, 1926 és 1938 között működött Gödöllőn. *A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Emlékkönyve 1. kötet.* (Szerk. Fény Ottó, Fejéregyházi Sándor, Mayer László.) Az Öregdiákok egyesületének kiadványa, Budapest, 1998, 87. Köszönöm Ullmann Péter perjel segítségét!

⁶Dr. Champier István (Nagybecskerek, 1884 – Budapest, 1952) német–magyar szakos tanár, 1925 és 1939 között Gödöllőn, 1939–1944 között Rozsnyón tanított. *A Gödöllői Premontrei Öregdiákok Emlékkönyve 1. kötet,* i. m. 25, 87, 97, 200.

⁷Vasárnap: 1920 és 1940 között Aradon megjelenő „erdélyi katolikus kultúrszemle”. Főszerkesztője 1939-ig Wild Endre, főmunkatársa Szilágyi M. Dózsa (1924–1930), Rass Károly (1931–1934).

⁸Wild Endre (Arad, 1882 – Rio de Janeiro, 1969) minorita szerzetes, római katolikus egyházi író, lapszerkesztő. Számos katolikus szervezet, társulat mozgatója.

⁹Prielle Lilla (1834 – Budapest, 1877) színésznő.

¹⁰Prielle Kornélia (Máramarossziget, 1826 – Budapest, 1906) színésznő.

¹¹Mórocz József (id. Rónai Gyula) (Somlóvásárhely, 1828 – Nagyvárád, 1874) színész, rendező. Elhagyta a jogi pályát, színésznek állt és nevét megváltoztatta. 1847-ben Budán mint műkedvelő lépett fel először. A szabadságharc után Kolozsvárott tűnt fel. Vidéki szereplési után 1859–1862-ben a Nemzeti Színház tagja lett, majd ismét vidékre került. 1865-ben Reszler István szerződtette az új debreceni színházhoz. Annyira megszerette a várost, s a város is őt, hogy Reszler bukása után is ott maradt élete végéig (egy év kivételével; ekkor — 1872-ben — Szatmáron lépett fel). A vidék egyik legjobb Shakespeare-színésze volt (*Lear; Othello; Macbeth; III. Richard*), és kiválóan adta elő *Bánkot, Peturt* (Madách I.), *Brankovicsot* (Obernyik K.). A szerző, Jókai Mór is gra-

tulált neki Dózsa György alakításához. *Magyar Színház-művészeti Lexikon, Magyar Elektronikus Könyvtár.*

¹²Helikon: 1928–1944 kolozsvári szépirodalmi és kritikai folyóirat. Főszerkesztője Kisbán Miklós (Bánffy Miklós), felelős szerkesztője Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Kós Károly, Kovács László.

¹³Napkelet: 1923–1940 között megjelenő szépirodalmi folyóirat, alapító szerkesztője Tormay Cécile volt.

¹⁴Tompa László (Betfalva, 1883 – Székelyudvarhely, 1964) költő.

¹⁵Kövér Erzsébet (Arad, 1895 – Győr, 1958) pedagógus, író, műfordító, szerkesztő.

¹⁶Krúzselyi Erzsébet (Máramarossziget, 1875 – Szatmárhegy, 1953) költőnő.

¹⁷Kis(s) Jenő (Mócs, 1912 – Kolozsvár, 1995) költő, író, műfordító.

¹⁸Széfeddin Sefket bej (Kolozsvár, 1913 – Bejrút, 1967) író, költő, újságíró.

¹⁹Egyiptomi történet, 1963.

²⁰Franyó Zoltán (Kismargita, 1887 – Temesvár, 1978) író, költő, újságíró.

²¹Endre Károly (Temesvár, 1893 – Temesvár, 1988) költő.

²²Gozsdu Elek (Ercsi, 1849 – Temesvár, 1919) író.

²³Gozsdu Elek: *Anna-levelek.* Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

²⁴Pongrácz P. Mária (Székelyudvarhely, 1941) író, műfordító, szerkesztő.

²⁵Rónay György: *Bűnösök? Nem, csak betegek... Élet és Irodalom*, 1970. 18. sz. 11.; *Az olvasó naplója.* Vigilia, 1970. április, 269–271.

²⁶Rónay György: *Kutatás közben.* Magvető, Budapest, 1974, 220–226.

²⁷Rónay László (Budapest, 1937) irodalomtörténész.

BARNA GÁBOR

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

<i>Johannes B. Brantschen: Miért van szenvedés? A nagy kérdés Istenhez.....</i>	1.800,-
<i>XVI. Benedek: Isten velünk van minden nap.....</i>	2.900,-
<i>Timothy Radcliffe: Miért vagyok keresztény?.....</i>	2.700,-
<i>Leo Maasburg: Teréz Anya. Csodálatos történetek.....</i>	3.200,-
<i>Keresztutak a Colosseumban a Szentatyával.....</i>	2.900,-
<i>Timothy Radcliffe: Miért járunk misére?.....</i>	2.700,-
<i>Pilinszky János: Keresztről keresztre.....</i>	2.500,-
<i>Joseph Ratzinger: Bevezetés a keresztény hit világába</i>	1.620,-
<i>Wolfgang Beinert: A katolikus dogmatika lexikona.....</i>	3.600,-
<i>Teréz Anya: Jöjj, légy a világosságom!.....</i>	3.200,-
<i>Lukács László: Az Ige asztalánál.....</i>	1.740,-
<i>Ruppert Berger: Lelkipásztori liturgikus lexikon.....</i>	2.580,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

JOSEPH RATZINGER /
XI. BENEDEK: A NÁZÁRETI JÉZUS
 Harmadik rész: *A gyermekségtörténet*

XVI. Benedek pápa, még aktív egyházfőként, 2012. augusztus 15-én fejezte be a Názáreti Jézusról írt könyvének harmadik kötetét, amelyet még ugyanazon év őszén közzétettek (a magyar fordítás 2013 tavaszán jelent meg). A szerző szándéka szerint igazából nem is harmadik kötetéről van itt szó: „inkább egyfajta kicsiny előtere ez a Názáreti Jézus alakjáról és üzenetéről szóló két korábbi kötetnek”. (7.)

Első látásra is nyilvánvaló, hogy a bemutatásra kerülő kötet jóval kisebb méretű, mint az előző kettő. Ám ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a magyarázat alapjául szolgáló bibliai anyag is jóval szűkebb. Jézus nyilvános működéséről, illetve kinszenvedéséről, haláláról és feltámadásáról mind a négy evangélista részletesen beszámol. Jézus születéséről és gyermekkoráról viszont csak a Máté-evangélium és a Lukács-evangélium első két fejezetében van szó, amihez — mint egyfajta teológiai kiegészítést — a János-evangélium Logosz-himnuszát (Jn 1,1–18) is hozzá lehet kapcsolni.

Az előző kötetekkel ellentétben ebben az utolsó könyvben nem találunk hosszabb módszertani fejtegetést. Az előszóban ugyanakkor rövid, lényegre törő összefoglalást ad XVI. Benedek. E szerint a magyarázatnak két lépésben kell történnie. Először annak feltárására kell törekedni, hogy a bibliai szerzők saját korukban milyen üzenetet akartak tolmácsolni, majd második lépésként arra kell rákérdezni, hogy jelenleg — ráam vonatkozólag — mit is jelent a szöveg.

A két gyermekségtörténetet nem különállóan vizsgálja az emeritus pápa, hanem témakörökre csoportosítva: Jézus származásának kérdése — Keresztelő János és Jézus születésének hírüladása (különös hangsúlyt helyezve a szűzi fogantatás kérdésére) — Jézus születése Betlehemben — a napkeleti bölcsek és a menekülés Egyiptomba. Mindazonáltal ki kell mondani, hogy XVI. Benedek a gyermekségtörténetek nem minden szövegét elemzi részletesen. Nem találunk bővebb kifejtést Mária Erzsébetnél tett látogatásáról és a Keresztelő János születéséről szóló elbeszélésekről és a bennük levő himnuszokról, holott ezekben is mély tanítás rejlik. A hiány bizonyára XVI. Benedek sokrétű elfoglaltságával magyarázható (a kötet kiadására még az aktív pápai szolgálat idején került sor).

A kötetben elemzett szövegek, azaz az evangéliumi gyermekségtörténetek tudományos vizs-

gálata meglehetősen „kényes pont” a szaktudósok között. A gyermekségtörténetek ugyanis — az evangéliumok egyéb részeihez viszonyítva — több sajátosságot is felmutatnak: 1) Nem az apostolok tanúságán nyugszanak, és — legalábbis az ősegyház történetének kezdeti szakaszában — nem voltak részei a keresztény igehirdetésnek. 2) Magas szintű teológia figyelhető meg bennük. Összesűrítve találjuk itt azokat a teológiai szempontokat, amelyek az evangéliumok hátralevő részeiben sokkal elszórtabban jelennek meg. 3) Az Ószövetség hatása igen erőteljes. Máténál ez nyílt idézetekben mutatkozik meg, Lukácsnál pedig többnyire rejtett utalásokban, amelyek azonban szinte mindegyik szövegegységben könnyen felismerhetők, és a mondanivaló szempontjából egyáltalán nem másodlagosak.

Ezek miatt a sajátosságok miatt a gyermekségtörténetekre különböző műfaji megnevezéseket javasoltak: legenda — teológiai posztulátum — midrás. Mindegyik megnevezés azt kívánja tudatosítani, hogy a szóban forgó szövegek nem — vagy nagyrészt nem — történeti tényeken alapulnak, hanem az ősegyház hitbeli meggyőződését egészen szabad formában juttatják kifejezésre, s ebben nagy hangsúly esik az ószövetségi jövendölések, főleg az Iz 7,14 (LXX) és a Mik 5,1–5 beteljesedésére. Voltaképp elbeszélés formában előadott írásértelmezésről és hitvallásról lenne itt szó. Bár az egyes részletkérdések megítélése eltérő, többen a szűzi fogantatás és a betlehemi születés tényyszerűségét is kétségbe vonják.

XVI. Benedek elismeri mind a teológiai mondanivaló fontosságát, mind az Ószövetség hatását, ám határozottan állítja, hogy az elbeszélések történeti eseményeken nyugszanak: „Máté és Lukács a rájuk jellemző egyéni módon nem »történeteket« akartak mesélni, hanem történelmet akartak írni, valós, megtörtént történelmet, per se értelmezett, Isten igéjéből megértett történelmet.” (23.) Az események és az Írás kapcsolatát így látja: „A most elbeszélt történet nem egyszerűen régi igék illusztrációja, hanem az a valóság, amelyre ezek az igék vártak. E valóság nem volt felismerhető egyedül az igék által, az igék azonban elérik teljes jelentésüket azon esemény által, amelyben valósággá lesznek.” (22.)

A gyermekségtörténet elbeszéléseit családi hagyományokra, illetve magának Máriaának közléseire vezeti vissza az emeritus pápa. Hivatkozási pontnak a Lk 2,51-et tekinti: „anyja mindezeket a szavakat (= eseményeket) megőrizte szívében”. Ha semmiféle konkrét alapja nem lenne ennek az állításnak, vajon miért találta volna ki Lukács? (23.)

XVI. Benedek külön foglalkozik a szűztől való fogantatás témájával, amelyet több bibliakutató is, feltételezett párhuzamokra (például fáraók nemzés- és születéstörténetei; a pátriárkák fiainak isteni magból való nemzése) hivatkozva kívánt levezetni. Az emeritus pápa nyilvánvalóvá teszi: „Az elképzelések között eltérések olyan mélyrehatóak, hogy igazán nem beszélhetünk valódi párhuzamokról. Az evangéliumi elbeszélések teljes mértékben megőrzik az egy Isten egytelenségét és a végtelen különbséget Isten és teremtménye között. Nincs keveredés, nincs félisten. Egyedül Isten teremő szava hoz létre valami újat.” (54.)

Tagadhatatlan, hogy Benedek pápa erőteljesebben hangsúlyozza a gyermekségtörténetek történetiségét, mint a történeti-kritikai exegézis képviselőinek többsége. Ez persze nem annyit jelent, hogy egyöntetűen minden történeti alapot elvetnének — nem mindenki osztja a fentebb említett legenda- vagy midráselmélet radikális formáját —, de kiértékelésük e tekintetben visszafogottabb, mert szerintük a szövegek végső formájának kialakulásában a húsvét utáni teljesebb teológiai megértés meghatározó jelentőségű volt (erről bővebb kifejtés nyújt Thomas Söding: *Die Freiheit des Anfangs. Die Kindheitsgeschichten im neuen Jesus-Buch von Benedikt XVI.*, *Communio* 42 (2013) 73–92). Ugyanakkor az emeritus pápa álláspontja sem nélkülözi a kritikai szempontokat. Világosan kimondja: „A két gyermekségtörténet értelmezett s az értelmezés szempontjából írott, koncentrált történelem.” (23.) A gyermek Jézus templomban való bemutatásáról szóló elbeszélés magyarázatának elején XVI. Benedek ismét családi hagyományra hivatkozik, de ezzel a kiegészítő megjegyzéssel: „Ugyanakkor azonban az is látható, hogy ezt egy görögül gondolkodó és író szerkesztő átdolgozta... Ebben a szerkesztésben egyfelől megmutatkozik, hogy szerzőjének nem voltak pontos ismeretei az ószövetségi törvénykezésről, s másfelől az is, hogy érdeklődése nem a részleteknek szólt, hanem sokkal inkább a teológiai középponttal foglalkozott, amelyet olvasói számára is érthetővé akart tenni.” (78–79.)

Úgy vélem, hogy a szóban forgó könyvet akkor forgathatjuk igazán nagy haszonnal, ha komolyan vesszük azt a célt, amelyet a szerző szem előtt tartott, s amelyről az első kötet elején olvasunk: a könyv nem tanítóhivatali aktus, hanem „az Úr arca» személyes keresésének kifejeződése”. (I/18.) Ez a „személyes keresés” — higgadt, tudományos megfontoltsággal — a harmadik kötetben is jól látható. Mindegyik fejtegetésben, egyéni megközelítések által, sokatmondó összefüggések tárnak fel az olvasó előtt. Az egyes elbeszélések a Biblia egészének és az egyházi hagyománynak nagyob-

kontextusába kerülnek. A gyermek Jézus pólyába takarása és jászolba fektetése valamiképp a halál óráját jelzi előre (a jászol egyfajta „oltár”). De mivel a jászol alapvetően az élelem helye, a benne fekvő gyermek rejtetten azt mutatja, hogy ő az igazi „égből szállt kenyér” (68.). A pásztorok látogatása, a Szentírás tágabb összefüggésében, főképp a Dávidról szóló ószövetségi szövegek (1Sám 16,1–13; 2Sám 5,2; Mik 5,1–3) fényében, azt jelzi, hogy Jézus „az emberek nagy pásztor”. (72.)

Bár nem tanítóhivatali dokumentumról van szó, a kötetben (és az előző kötetekben) lefektetett szentírás-magyarázati alapelveket a katolikus exegéta nem hagyhatja figyelmen kívül, hiszen ezek alapvetően a II. Vatikáni zsinaton megfogalmazott alapelvekkel azonosak (vö. DV 12). A konkrét elemzésekben, azokat a részletkérdéseket illetően, amelyek nem érintenek hitigazságokat, az exegétáknak nyilván továbbra is lehetőségük van arra, hogy egyéni álláspontot alakítsanak ki. A magam részéről úgy látom, hogy az Iz 7,14 (és más ószövetségi próféciák) kortörténeti értelmezése nem fölösleges vállalkozás. Az a tény, hogy a jövendölés értelme Jézus Krisztusban tárult fel teljesen — miként ezt XVI. Benedek joggal hangsúlyozza (53.) —, nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a keletkezési korára vonatkozólag is üzenetet hordozott. Bár ez még nem az a végső jelentés, amelyet Isten voltaképp kifejezni szándékozott, de a kortársak számára mégis egyfajta eligazítást adott. (Hasonló értelemben nyilatkozik egyébként a Pápai Bibliikus Bizottság *Szentírásmagyarázat az Egyházban* című dokumentuma.) Úgy vélem, hogy az ószövetségi prófétai jövendöléseknél is figyelembe lehet venni az „újraolvasás” (*relecture*) folyamatát, amelynek fontosságát más összefüggésekben maga az emeritus pápa is hangsúlyozza a *Názáreti Jézus* első és második kötetében (I/14. és II/47.). E tekintetben nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az Iz 7,14 eredeti héber szövegében az *almah* főnév szerepel, amely tágabb értelmű: fiatal nőt jelent. Csak a Szeptuagintában jelenik meg a kifejezetten szűzet jelentő *parthenos* főnév.

Mindent egybevetve elmondhatjuk: *A Názáreti Jézus* harmadik kötete nagyon alkalmas arra, hogy teológiai és lelkeségi szempontból egyaránt közelebb vigyen karácsony ünnepének titkához, sőt karácsony ünnepelésében is segítséget nyújt. Az angyalok dicsőítő énekével kapcsolatban XVI. Benedek külön kiemeli, hogy ez a dicsőítés „attól az órától kezdve sohasem hallgat el. Évszázadokon át új meg új formát ölt, s Jézus születésének ünnepén újra megszólal”. (72.) (Ford. Martos Levente Balázs; *Szent István Társulat*, Budapest, 2013)

KOCSIS IMRE

A SZERETET IKONJA Andrej Tarkovszkij *Solaris* című filmjéről

„Annál sötétebb az árnyék,
minél közelebb kerül a fényhez.”
(Leonardo Da Vinci)

A *Solaris* (1972) Andrej Tarkovszkij technikailag leg-
ragyogóbb, leglátványosabb, de rendezői önitéle-
tében is legkevésbé sikerült filmje,¹ egyben az
erősen tradicionalistává vált sci-fi műfaj technikai
és archetipikus kódjainak kioltási kísérlete,² mivel
nem külső fizikai utazásról, hanem belső fausti-
donquijotei vándorútról³ van benne szó. Szemlé-
letileg ugyanakkor folytatása az *Andrej Rubljov*nak.⁴
Tarkovszkij szerint mindkettő „az erkölcsi dolgok-
hoz való hűség külső megnyilvánulásairól, értük
való harcról, hitről”⁵ gondolkodva építi fel az is-
meretlenség mozgóképes ikonjait. Ahogy az *And-
rej Rubljov*ban Tarkovszkij „természettisztelő orto-
doxiája”⁶ is a négy őselemmel viaskodik és a szent
művészi cselekvés a megrendülés után visszatér a
földre, úgy Chris Kelvin asztronauta lelke a lelki-
ismeret nélküli kozmikus idegenségből tékozlón
megtér halott apjához, hogy rubensi alázattal a lába
elé omolva⁷ elfogadja a végső-egyetlen otthon vi-
lágegyetemű nyugalmát. A halál és a feltámadás tét-
je is összekapcsolja a régmúltban és a távoli jövő-
ben időző, de kronológiailag érintkező filmeket: az
*Andrej Rubljov*beli Boriszka harangöntése után új-
ra festeni kezd (a film zárlatában megszínesednek
az ikonok), Kelvin Harey (meghalt és előidéződő
kedvese) végső eltűnésekor álmában alászáll az
atyai ház emlékképébe, ami a *Solaris* óceánjában kis
szigetként lebeg.

Tarkovszkij asztrológiai logikával viszonyítja
egymáshoz hét játékfilmjét: együttállásukat mo-
tívumrendszere (égi szemszög, a zóna, a ház, nem
képzőművészeti kulturális reminiscenciák, idő-
kiterítés, a kamera metafizikája,⁸ hosszú beállítá-
sok, ikonográfiai szimbolikuság, metaforizmus,
jelentés-konkretizálás⁹) és az archetípusok mély-
dramaturgiája (négy őselem, férfi és női princí-
pium, ikonikus képszerkezet, színdramaturgia,
akusztikus hang-szótes, a profán és a szakrális
tér-idő átjárhatósága, pulzáló egybejátszása¹⁰)
hozza összhangba.

A *Solaris*ban az archetipikus mélydramaturgia
minden eleme gazdagon jelen van, s az idegen mű-
fajiság ellenére lassú terjeszkedéssel fellazítja,
transzponálja, a fantasztikum kötelező szűzséjét¹²
(konferenciaközvetítés, leszállás az űrállomásra, tu-
dósi attitűdök, ruha és felszerelés, laboratóriumok,
gépházak, műszerpultok, folyosók, könyvtár, ka-
binok, óriás ablakok, hűtőkamra, súlytalanság, ra-
kéta és rakétakilövő csarnok, az óceán örvénylése

stb.) hűtlenül adaptálja a szláv kultúrához, ezzel is
archaizálja Stanislaw Lem modern morális vízió-
ját.¹³ Tarkovszkij felerősíti a Lemnél lappangó
problémát: az emberiség minden olyan külső
mozgása, amihez nem kapcsolódik belső változás
(lelkiismereti, erkölcsi, ismeretelméleti), önma-
gunkkal való összeütközéshez vezet. Snaut kiber-
netikus — a ráció felkent papja — születésnapján
kiábrándultan „fényteleníti” Sartorius asztrobioló-
gus lelkesedését a tudomány végső igazságot ke-
reső küldetéséről: „Tudomány? Badarság. Hely-
zetünkben mit sem ér. Nem a kozmoszt akarjuk mi
meghódítani, a Földet akarjuk kiterjeszteni. A ma-
gunk tükröképét keressük a másféle világokban.
Kapcsolatot keresünk, de nem találjuk. Mintha
olyan célra törnénk, melytől féltünk, melyre nincs
szükségünk. Az embernek emberre van szüksége.”

Így nem véletlen, hogy a cím (Solis — Nap) az
Abszolútumra, a logoszra, a szellemi energiák köz-
pontjára utal, s a film jelentése az Abszolútum el-
vesztése és megtalálása a megbocsátásban és sze-
retetben — az erkölcsi entrópia¹⁴ megszűnése. A film
allegorikus zárójelenetében a két világ (anyagi,
szellemi) közös renddé olvad, egymásba foglalva
a másikat: Kozmosz és Civilizáció maga lesz a sze-
mélyes Abszolútum.¹⁵

A *Solaris* gondolati-eszmei, de egyben poétikai-
zenei középpontja is Snaut születésnapja a könyv-
tárban, Snaut és Chris beszélgetése az űrállomás
körfolyosóján és Chris és Harey súlytalan „körtán-
cának” jelenetorai. Mint egy „hegeli ikonosztáz”
három része: a szellem-anyag, ráció-álom / művé-
szet dichotómiájának felvetése (9 perc); az üresség-
tagadás, a fausti lélek istenkeresése (3 perc) és a
külső befelé fordulása, szellemi-emocionális újjá-
születés (5 perc). Itt és ekkor ütköznek meg a koz-
moszt kisajátító ember és az éjszakai vendégek lel-
kiismereti-szellemi energiái, majd kioltódnak, s egy
kozmosz levitációban nő és férfi mint egymás tü-
körképe a világ köldökén — valóságosan is re-
pülnek. Minden, ami előtte zajlik és utána követ-
kezik, hosszú „prológus” és rövid „epilógus”: az
őselemektől való elszakadás, majd az azokhoz való
megbocsátó visszatalálás, elfogadó/befogadó/ön-
magára találó emberi „hanyatlás”.

A „prológus” jeleneteiben a föld (a vízben úszó
sárga falevél, ezüst fűzfák a tó partján, a kert és vi-
rágai, a faház, falevelek az ablak előtt, sárga virá-
gok a vázában, almák az asztalon, a Chris előtt el-
ballagó ló) és a víz (a folyóban lebegő sás, a gőzölgő
kis tavacska, az eső) visszatartanak Kelvint, de a
levegő (három madár a kalitkában, a ház belső fa-
lán szökellő léghajók, az autótút Japánban) és a tűz
(Kelvin iratokat — emlékezetét — égeti a kert-
jében) siettetné az utazását. Az „epilógus”-ban az-
tán Christ mind a négy őselem „visszahívja”. Az
úrben újraképződő vágy-kép-Harey sósav-ivása

a Földre való elvágyódást készíti elő (Chris anyjával való álom-beszélgetés, földi növény egy fémdobozban az úrállomás ablakában). A víz (a folyóban hajladozó sás, a befagyott tó a kopár fákkal, a házban az apja pakolja könyveit, a hátára ömlő eső párolog) és a tűz (a ház előtt füstölő halom) fogadják otthonában, majd a védő tekintet a felhők fölé emelkedik, s a plazmaóceán égboltként óvja a szigetet, ezt a végső anyai és apai menedéket.

A „prológus” és „epilógus” közötti összesen nem több mint 17 percben Harey mint a női hajlékonyság (a fény, az anya-óceán) legyőzi a sötét, hűvös fémszillogású férfierőt az erényt ényre helyező, lassan ikonná átváltozó mozgóképekben. Kelvint védve, sírástól fojtogatva szembeszáll Snauttal és a fausti természetű Sartoriusszal, akik az önző halhatatlanság hiú katonái:

„Harey: Chris következetesebb, mint maguk. Embertelen helyzetben emberként él. Maguk minket, a ’vendégeket’ csak külső zavarónak tekintenek. Pedig mi önök vagyunk. A lelkiismeretük. De Chris szeret engem. Lehet, hogy csak önmaga ellen védekezik, de élőnek tekint engem. Nem fontos, hogy mért szeretünk valakit. Ehhez Chrisnek semmi köze. Magukat gyűlölöm. Ne szóljon közbe, nő vagyok!

Sartorius: Maga nem nő, nem is ember. Harey nincs. Meghalt. Maga csak a kópiája, kópia, matrica.

Harey: Lehet. De én emberré válok. Érző lényé, higgye el. Már nélküle is boldogulok. Szeretem. Ember vagyok. Maguk nagyon kegyetlenek.”

A film origópontjában mozgó „hegeli ikonosztáz” szakrális tér-időt (virtuális, de a négy emberi lény számára valós), templomot hoz létre. Ebben a spirituálizálódban térben, az előre-hátra járó időben (lineáris, emlékezet, álom, esztétikai) a szellemivé válás formálója — királynői méltósággal, nézésével, érintéseivel, simogatásával, csókjaival, sírásával és bátor őszinteségével — a férfiak számára a szinte nemtelen Harey. Őt hagyja ott a születésnap megalázás után Sartorius és Snaut, de neki csókol kezét a kibernetikus ünnepelet, Chris pedig térdre omlik előtte, szinte érintve Harey mezítelen jézusi lábát, s hozzá rohan vissza „újboldi” férje, hogy megvédje az úrállomást a 17 órai manőverezésétől.

A mítoszi archetipusoktól eltérően a *Solaris*ban a fényhozó Harey, aki bizonyos értelemben androgün: egyszerre az óceán tükörkép-üzenete és az újjászületett Harey. Mint Chris, ő is „két világ határán áll, és egyikben sincs otthon”,¹⁶ vendég és idegen, de Chris gyónó vallomását megértve vállalja önmagát és emberivé formálódás szerelmét. Ezért, mint ahogy a „prológus” néhány képében, itt is a világhosszban, vagy fényközben (egyedül hord élénk, sárga színű ruhát; a négy ágú

gyertyatartót ő helyezi el az olvasó Chris előtt, ő ejti el, mikor Sartorius megsérti, később mögötte és mellette van; mindig az asztalnál, a csillár alatt ül), a víz-föld-ég tárgyi-művészi archetipusaihoz közel ül, áll, járkal vagy lebeg (leginkább a Brueghel zuhanó [*Ikarosz zuhanása, Bábel tornya*]¹⁷ és emelkedő [*Téli vadászat*] képei között mint belső szentélyben tartózkodik, Harey emlékezetébe a *Téli vadászat* részletei idéződnek). Harey egyesíti az ikonok jóságos, tevékeny emberideáljának típusait: a tiszta-szép ifjút, a hajlíthatatlan érett férfit és a bölcs öregembert.¹⁸

A férfiak, mivel a sötét oldalon vannak, nem látnak jól, hiába segíti őket a fényt sokszorozó tükör (Snaut) vagy a szemüveg (Sartorius). A férfioldal látszólag nagyobb teret ural a könyvtárból (a jobb oldali félkörív két maszkja, egy férfi portréja, könyvei, két gyertyája, négyágú gyertyatartója; a bal oldali félkörív Arisztotelész portréja, egy középkori rózsablak-imitáció, a milói Vénusz szobormásolata, könyvek, földgömb, tükör), mégis ezek mindegyike kék színben, félhomályban láthatók. E hűvös szellemi térben főként tudósok állnak (Sartorius a férfiportrénál beszél Snaut „vendégeiről”, a könyvek és földgömb előtt nevezi Hareyt kópiának, Snaut a milói Vénusznál kárhoztatja a tudományt), de tartósan soha sem lépnek a középső-női fénytérbe (asztal, poharak, tányérok, gyertyatartók, Cervantes-könyv, csillár, festmények). Csak Kelvin lesz alkalmi „átjáró”, sőt a film „hegeli ikonosztáz” részében egyre természetesebben, biztonsággal tartózkodik Harey szeretet-terében. (Chris és Harey a Brueghel-képek felé fordulnak, háttal Snautnak; Chris Snaut oldaláról, ansnittel jön be a folyosóról Harey zónájába. Miután leül Harey mellé, közejük kerül a gyertyatartó; a felemelkedő gyertyatartó Chris kezétől indul el; kettejük súlytalan „táncában” előttük úszik el a *Don Quijote* könyv; mögöttük a Brueghel-festmények láncolta; s a felülről fotografált csillár háttérében Chris Harey ölébe omlik).

Tarkovszkij gyakran használja elméleti és valóságos munkáiban egyaránt a kinoobraz (filmkép, filmikon)¹⁹ fogalmat, mely organikusságát az időben kibontakozó jelenség megfigyelése, tagolatlansága által nyeri el.²⁰ Filmjeiben nem a véletlenszerűség, nem is a linearitás formálja a dramaturgiát, sőt a keret-jelleg, a körbeforgó ciklikusság, a külső nézőpont belsővé válása (perspektívaváltások), sikyszerűség és statikusság egyenesen a kauzalitások ellenében hatnak. Így jelenik meg az ikoni természet a könyvtárjelenet lassú, pásztázó svenkjeiben (a születésnap tárgyleíró kör-útja, a festmény-analízis); kétértelmű komponálásában, kitartott állóképeiben, ansnittjeiben (Chris a cigarettázó Hareyt figyel); követő és megelőző kocszásaiban (Snaut és Chris az úráll-

lomás folyosóján); kontrasztos szekond- és premier plánjaiban (Snaut és Chris vitája); lassú rá- és kivariókban.

Az ikon világos, fényt árasztó elsődleges (szellemi), de másodlagos (érzéki, emlékeztető) látomás is, ablak vagy ajtó, amin be lehet lépni az égi ösképek világába.²¹ Az ikon jelenéseiben az idő fölé emelkedő tudat szemlélődik. Az ikon az átváltozott kozmosz része, a szent anyagban megjelenő érintettség, lassú istenesülés (*theosus*). Az Abszolútum megszakítatlan jelenléte a szépségben.²² Tarkovszkij ikonkontextete nem a bizánci feszült, fényárnyékos, száraz és komor szemlélet, hanem könnyedebb, egyszerűbb és örömtelibb, hasonlóan Andrej Rubljovhoz, a „világos és tiszta formák” mesteréhez.²³ Figuráik szoros ritmuskapcsolatban állnak²⁴ (háromteres kompozíció, ansnitt, egymás felé fordulás, egymástól elfordulás, hátrafelé forduló fej stb.), ikonjaik befejezett harmóniák, megnyugtató, de nem tézisszerű lezárások, inkább költői-zenei emóciókkal telített aranyablakok a spiritualitás világára. Mint ahogy a *Trojkán* az angyalok némák, fejüket meghajtják, szemük a távolba néz,²⁵ úgy Chrisnek és Hareynek bölcs szavai, elfogadó nyugalma, angyali tekintete is előttünk születnek. Nem véletlen, hogy ahogy a tradicionális ikonok, úgy Tarkovszkij modern „ikonképein” az archetípus-változások egy lelki feltámadás-történetet jelenítenek meg, amely változások esetünkben az elemzett könyvtárjelenet középső teréhez (szentélyéhez) köthetők. Az összes archetípus a női oldalon képzőművészeti-esztétikai objektumokban formálódik meg: a négyágú gyertyatartó (tűz) és Brueghel festményei, főként a kiemelt *Téli vadászat* (föld, ég, víz). Az első könyvtári jelenetben ezek, hihetetlen rövid időre, de azonosíthatóan látszanak, csak intuícióval sejtjük egységük létjogosultságát. Chris visszatérésétől azonban a „női szentély” lesz a megtérés szakrális helyévé, a négy alap-archetípus találkozásává, de ezen ösképeket a Harey emlékezetéhez kötődő *Téli vadászat* vászna és Chris apjának amatőrfilmje is hordozzák.

A második könyvtárjelenet nyolc kisebb egységre (beállításra) bontható:

1. Harley első emlékezés-analízise: Chris kisfiúként piros sapkában és nadrágban. Áttűnésekkel, vágásokkal és svenekkel járjuk be a *Téli vadászat* című képet (föld-víz-ég-föld).

2. Harey „visszatérése” a könyvtár fizikai terébe. A súlytalanságban felemelkedik a gyertyatartó, megrezdül a csillár, a szerelmesek a képek elé leválnak, jobbról átúszik a nyitott *Don Quijote* könyv (ég-föld-tűz).

3. A *Téli vadászat* második, rövidebb analízise (föld-ég-víz), majd Chris és Harey körbefordul a Brueghel-képek előtt.

4. Harey átöleli Chris fejét, magához vonja, lebegnek, mint két angyal (ég).

5. A *Téli vadászat* utolsó, kitáguló képe (föld-ég-víz).

6. A súlytalanság megszűntével Chris Harey ölébe omlik, Harey megcsókolja Chris fejét (föld).

7. Chris apja mozgófilmjén piros sapkában tüzet rak a hóban (föld-tűz-víz-ég).

8. A Solaris-óceán örvénylő nagytotálja (víz).

A négy archetípusnak ez az első találkozása a film kezdete óta csak a visszatérés-látomás záró allegóriájában ismétlődik meg újból. Tarkovszkij fény- és színkezelésében is ikonszerűen járt el: esz-közként akarta használni e formai elemeket, hogy általuk feltárja az ember belső világát. Tervei szerint 50-es és 70-es objektívvel forgatott volna 35-ös helyett, hogy szereplői a kontúrozhatatlanságuk miatt környezetükkel ne legyenek egyenértékűek: ha kell, beleolvadjanak, ha kell, kivájanak belőle.²⁶ Későbbi filmjeiben következetes színdramaturgiát alkalmaz, de az *Andrej Rubljov* kísérlete után először a *Solaris*-ban volt igazán módja ezt kipróbálni: színiköltés, zöld-sárga monokrómia (autós száguldás a „jövő városában”, Chris kabinja, Harey az arany napfényben a kerek úr-ablak előtt), a rubljovi hideg, világos természeti színek (kék, zöld, piros, fehér, arany) harmóniába fogása.²⁷

A színek szerepéről:

Kék: a könyvtár szobrai, képernyője, egyik szék támlája, könyvek fedőlapja, oldalgerince, a rózsablak egy részlete, a csillár üvegfüggő, Chris halvány inge, Sartorius sötét pulóvere, a Brueghel-festmények élénk, eleven ég-színei, az úrálomás körfolyosójának hideg, szinte vakító tónusai, a folyosó lemezoldalai.

Zöld: a *Téli vadászat* fa és növényi zöldjei, a földgömb, zöldes fény a képek alján.

Piros: a rózsablak nagyobbik részlete, az állomás folyosójának csík-borítása, a piros nadrágos és sapkás kisfiú, könyvek.

Fehér: Snaut fehér inge, a piros sapkás fiú a havas tájban, a *Téli vadászat* hótakarója és befagyott tava, a rózsablak egy részlete, tányérok, a hőmpölygő óceán.

Arany: a gyertyatartók, a gyertyák lángjai, röszetűz a hóban.

Andrej Rubljov *Szentháromság* ikonján szinte nincs mozgás, nincs cselekvés. „A három angyal a legteljesebb némaságban helyezkedik el”,²⁸ tehát a szemlélődés feltétele, hogy az ikont az érkező isteni csend, a külső világ akusztikus hiánya vegye körül. Lehetséges-e, hogy Tarkovszkij a filmhangot is ikonikussá formálja? Egy módon igen: ha az ikoni természetű képet átmossa, átlényegíti a kívülről beemelt klasszikus európai zene (J. S. Bach korárelőjátéka) és a szintetizált zenei elemek (Eduard Artyemjev), effektek, természeti és

emberi hangok keverésével. Bach orgonamuzsikája háromszor tűnik fel a *Solaris*-ban: kétszer az úrrállomáson (az apa filmje, könyvtári levitáció), egyszer a „hazatérés” allegória zárlatában; mindkettőnél egyaránt utalva az elvesztés bánatára és a rátalálás ünnepére. Mindegyik kép emlék, csoda, álmom — valamilyen értelemben látomás. Elválna profántól az idő szakralitásával telítődik, s így ikoni természetű. Különösen a középpontba helyezett levitáció: az „anyag bilincse”, a földi létezés legyőzése más filmjeiben is a kiválasztottság jele (*Andrej Rubljov, Tükör, Nostalgia*).

Tarkovszkij képes filmjeiben „akusztikus szőnyeget” is elénk teríteni, szinte mindig a profántól való leválasztódás (emlékezés, álmom, látomás) pillanataiban. Ez történi Brueghel *Téli vadászat* című képének többszöri analízisekor: az állókép totalitását feldarabolja, majd lassú svenekkel és variókkal megmozgatja a háromterű, nagy térbeliséget sugalmazó kompozíciót, vágásokkal és áttűnésekkel megsokszorozza az egyetlen fundamentumot. A mozgóképpé varázslás hitelesítéséhez természetes effekteket (madáracsicscsergés, kutyaugatás, emberi hangok) kever a sík kép háttéréhez. Hiszen ilyen az emlékezés természete, birtokoljuk is, meg nem is.

Tarkovszkij a „szeretet ikonosztázát” álmodta elénk a *Solaris*-ban. A természetesből felépítve a szimbolikust, azaz a határtalant és titkosat: „Az oszthatatlan és megfoghatatlan művészi kép tudatunktól függ, és attól a való világtól, melyet ábrázol. Ha rejtélyes a világ, rejtélyes az ábrázolás is. A kép afféle egyenlet, mely az eukleidészi tér által határolt tudatunk és az igazság viszonyát fejezi ki. Mi magunk nem vagyunk képesek a maga teljességében befogadni a világegyetemet, a művészi kép azonban ki tudja fejezni ezt a teljességet.”²⁹

¹1972-ben Cannes-ban a zsűri Nagydíját kapta, s bár nem dobozolták, mint az *Andrej Rubljovot*, de nem engedték, hogy a filmmel Párizsba utazzon. A filmhatóságok február 5-én engedélyezték a moszkvai bemutatót egy harmadrendű moziban, a Mirben, mégis teltház volt. A film későbbi forgalmazását azonban nem vállalták, mert a rendező a 35 pontos, provokációnak is beillő módosítást nem volt hajlandó teljesíteni. Vö. Andrej Tarkovszkij: *Napló*. (Ford. Vári Erzsébet.) Osiris, Budapest, 2002, 71–93.

²Korcsog Balázs: *Földelt sci-film*. Filmvilág, 2002. január, 29.

³Kovács András Bálint – Szilágyi Ákos: *Andrej Tarkovszkij, az orosz filmművészet Stalkere*. Medvetánc, Budapest, 1985, 111–115.

⁴Az apai ház verandáján áll Kelvin. Közben csendesen esik. Az asztalon alma és fehér csésze, ezek valószínű szimbólumok. Az alma a jó és rossz gyümölcse, a csésze Rubljov *Szentháromság* ikonján van, az angyalok előtt. Kelvin úrrállomás kabinjában, az ajtó mellett, szinte a sarokban rejtetik Rubljov *Szentháromság* ikonjának miniatűr reprodukciója. Mindkét jelenet olyan, mint a leendő jövő kozmikus védőamulettje.

⁵Vö. Maja Turovszkaja: *7 és 1/2*. Progressz, Moszkva, 1991, 78.

⁶Chris Marker: *Hét pecsét*. Filmvilág, 2002. január, 31.

⁷Korcsog Balázs: i. m. 30.

⁸Chris Marker: i. m. 31–33.

⁹Kovács-András Bálint – Szilágyi Ákos: *Tarkovszkij*. Helikon, Budapest, 1997, 45–60.

¹⁰Uo. 43–44.

¹¹Nemes Károly: *Panfilov, Mitta, Tarkovszkij*. Műzsák, Budapest, 1977, 70.

¹²Kovács András Bálint: *Film és elbeszélés*. Korona Kiadó, Budapest, 1997, 19.

¹³Korcsog Balázs: *Titanisz az égben*. Filmvilág, 2003. március, 58.

¹⁴Andrej Tarkovszkij: i. m. 65.

¹⁵Kovács-András Bálint – Szilágyi Ákos: *Tarkovszkij*, i. m. 137.

¹⁶Gelencsér Gábor: *Filmolvasókönyv*. Iskolakultúra Könyvek, Pécs, 2003, 65.

¹⁷Korcsog Balázs: *Földelt sci-film*, i. m. 30.

¹⁸Viktor Nikitic Lazarev: *Rubljov*. (Ford. Farkas Attila.) Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, Budapest, 1963, 32.

¹⁹Andrej Tarkovszkij: *A megörökített idő*. (Ford. Vári Erzsébet.) Osiris, Budapest, 1998, 66.

²⁰Gelencsér Gábor: i. m. 58.

²¹Pavel Florenszkij: *Az ikonosztáz*. (Ford. Kiss Ilona.) Corvina, Budapest, 1988, 33.

²²Kovács András Bálint – Szilágyi Ákos: *Tarkovszkij*, i. m. 45.

²³Viktor Nikitic Lazarev: i. m. 10–12.

²⁴Uo. 15

²⁵Uo. 22.

²⁶Andrej Tarkovszkij: *Napló*, i. m. 57–58.

²⁷Viktor Nikitic Lazarev: i. m. 30.

²⁸Uo. 22.

²⁹Andrej Tarkovszkij: *A megörökített idő*, i. m. 104.

SZŰK BALÁZS

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

BABITS MIHÁLY NAPJAI (1909–1914)

Már alkalmam kínálkozott, hogy kifejezzem csodálatomat Róna Judit sorozata iránt. Napról napra követni Babits Mihály magánéletének eseményeit, műveinek fogalmazványait a kész szöveg megjelenéséig, a művekről írt ismertetések és bírálatok összefoglalása s a szakirodalom eddigi megállapításainak korrekciója — óriási teljesítmény, amely már-már felveszi a versenyt a kritikai kiadásokkal. Természetesen azok részletezése nélkül, csak a lényegre törekedve. Mindez egyetlen filológus-irodalomtörténész s nem egy csapat műve!

Ez már a második kötet, s Babits életművének sokkal gazdagabb területét tárja föl, mint a pályakezdő íróval foglalkozó gyűjtemény. Életrajzi kronológia, amint alcíme tájékoztat? Annál sokkal több! Babits Mihály életének, művei születésének, fogadtatásának s némiképp a kor fontosabb eseményeinek kronológiája. Ha valaki életében egyszer is próbálkozott hasonlóval, az tudja igazán értékelni a munkát és eredményét. A források jegyzéke megsejtet valamit a kutatás volumenéről. Ráadásul ezeket a forrásokat át is kellett nézni, hiszen egyetlen fontos közlésüket sem lehetett mellőzni. Sem a levelezés eddig kiadott kötetéit, sem az íróval foglalkozó, eddig megjelent írásokéit. S ha volt is majd' egy évtized, amikor Babitsot inkább bírálni, ha nem elhallgatni kellett, „feltámadása” annál impozánssabb eredményeket hozott, bár még napjainkban is megfigyelhető az iránta tanúsított ellenszenv, jó esetben fenntartás. De így volt ez életében is, s ki az az író, akinek rajongói mellett nincsenek ellenfelei és ellenségei? Olyan műveket is lehetne felsorolni, melyeknek írói életében hízelegve udvaroltak körül a Nyugat főszerkesztőjét és a Baumgarten-díj főkuratorát, majd az idők változása után arra emlékeztek, milyen keményen bírálták, mert az irodalomban is érvényes a Saulus–Paulus-szindróma, csak olykor fordítva. Ám Babitsnak sem ellenfelei, sem kritikátlan rajongói nem ártottak. Mímóza-lélek volt; Rába Györgytől rémisztő történeteket hallottam egy-egy rossz kritika utáni hisztérikus kitéréséről, de ha morális fenyegetettséget tapasztalt, megingás nélkül a jó ügyet képviselte, nagy lelki erővel, messzehangzó szóval.

A könyvben tárgyalt évekre esik jellemének és költészetének megszilárdulása. Már a legelső, 1904 elejére datált eseményről beszélt egy későbbi interjúban: az angolokon át eljutott a görögkhöz: „Megcsapott Swinburne s más angol

költők lázas, izzó görög hangulata, és úgy találtam, hogy ez a hangnem a magyar költészetből hiányzik.” Swinburne-ről esszét is írt, amelyben ugyanezt a felismerését gazdagította: „Örök görög szépségekkel vesztegették meg Shelley és Keats a nemesvérű gyermek (tudniillik Swinburne) füleit, aki ott a tenger mellett, közelebb volt az örök szépségekhez, mint bárki, bárhol. De az angol lantosok s az északi gyermek lelkében ködöt kaptak a görög szépségek, ködöt és új színt, amely a betegséghez hasonlított. A görög tragédiák fátuma a skót balladák félhomályába borult, s a nemes görög nevek szomorú zengést nyertek a frissen hajlított angol ütemekben.” E néhány mondatos jellemzés rávilágít Babits és a költészet egészen bensőséges kapcsolatára: nemcsak Swinburne lírájának lényegét ragadta meg, hanem „a frissen hajlított angol ütemek” emlegetésével a forma iránt tanúsított érzékenységről is bizonyosságot tett. Az Ady nyomában ekkor fellépett lírikusok közül kétségtelenül Babits volt a forma kiemelkedő mestere, hozzá csak a kicsit később induló Tóth Árpád hasonlítható. Ha nem volna némi negatív mellézköngéje, azt mondhatnánk: mindketten formaművészek voltak, s épp ezért vélték az idősebbik költőt a l'art pour l'art képviselőjének.

Persze nem minden irodalmár értékelté Babits verseinek újszerűségét. Az *Írók az irodalomból* sorozatban Gyulai Pál így nyilatkozott: „Szamárság! Nagy szavak és nagy üresség! Miért nevezik ezt modernnek? Régen az ilyen költeménynek klancia volt a neve.” Az általa ostorozott „vidéki poéta” nyilván a Fogarason tanító Babits volt, a klanciai pedig a budapesti lapoknak beküldött költeményei. Ez a jellemzés nemcsak Gyulai megcsontosodott irodalmi elveinek bizonyítéka, hanem azt is jelzi, hogy Babits kezdettől a modern líra egyik vezéregyéniségének bizonyult. Akár jelképesen is értelmezhetjük, hogy az 1909 januárjában Szekszárdról fogarasi állomáshelyére utazó költő szerelvényének egyik vagonja tengelytörést szenvedett és leszakadt a vonatról. A kiskilott kocsiiban utazott a költő is, de nem esett baja. A konzervatív ítések úgy gondolták, egy kocsi valóban leszakadt a kor magyar irodalmának szerelvényéről, s benne a nyugatosok üldögéltek. Tegyük hozzá: nekik sem esett bajuk, bármekkora hévvel támadták is őket. Bár a *Holnap* antológiája körül még mindig magasra csaptak az indulatok, és Kenedi Géza tömören „dekadens, szimbolikus és beteges irodalmi iránynak” minősítette az antológiában képviselt törekvéseket, de még ő is elismerte a versek nyelvezetének újszerűségét.

Kedves ellenpontjai az irodalmi harcokkal és törekvésekkel telő napoknak Babits édesanyjának és húgának levelei, melyekben az anyai aggodalom a vezérlő szólam. „Csak hogy a jó Isten megőrzött!” — írta a vonatbalesetre célozva, s arra inti fiát, meg ne fázzon kocsolyázás közben, s beszámol arról is, hogy Anygal arca egy rossz foga miatt feldagadt. Az otthoniak számára ez volt a legfontosabb esemény, nemegyszer esik szó Babits húgának lassan lohadó arcáról. Az olvasó szívesen idézik ezeknél a közléseknel, melyek Kosztolányi családi levelezésének rokonai. (A nyugtalan vértű költő az irodalmi csaták közben a baracklekvár befőzésének módjáról és receptjéről érdeklődött édesanyjától.)

A Balkán határán működő Babits szívósan építette önmagát és szemléletmódját. Verseket, novellákat írt, fordította Dantét, és rendszeres kapcsolatban volt a Nyugattal. Erdemes összevetni a magatartását az ugyancsak „az Isten háta mögé” került Juhász Gyuláéval, aki az egyetemen, Négyesy László szemináriumában még társai vezéregyenységének mutatkozott, ekkorra azonban már súlyos depresszió jelei mutatkoztak rajta. Érdekes önjelmezését rejtette kisregényébe, amelynek hangulata ugyancsak merőben más, mint a *Halálfiában* Babits önarcképe.

Babits jelentőségének növekedését jelezte, hogy nemcsak támadások, hanem gúnyiratok célpontja lett. (Különösen a *Fekete ország* adott alkalmat erre makacs szóismétlésével.) Bár ez utóbbiak is megsebeztek, alighanem hírneve növekedéséhez is hozzájárultak, ahogy Karinthy *Így írtok tije* is többet használt a nyugatosoknak, mint bármelyik tudós elemzés. Babits persze nagyon komolyan vette feladatait, az ő palettájáról hiányoztak az ironia színei. Poeta doctus volt, bámulatos érzékenységgel hatolt be más írók műveibe. Gyulai sokszor érzéketlen, értetlen Vörösmarty-könyvecskéje után az ő *Vörösmarty tanulmányjai* újdonságot jelentettek, revideálták elődje nagyságát, s szakítottak az „örült költő” minősítésével.

Sokan emlegették Babits elképesztő műveltségét, olvasottságát. Elképzeltető, milyen lelkiülettel olvasta azokat a saját költészetéről szóló írásokat, amelyekben nem a klasszicizmus, hanem a *klassziázmus* képviselőjének neveztek. Az nem volt újdonság számára, hogy nevét rosszul, *Babics*nak írták, de ezek a nyilvánvaló műveletlenséget tükröző jellemzések legalább annyira bosszantották, mint a negatív jelzők. Kapott ezekből is bőven a *Levelek Iris koszorújából* megjelenése után. Ellenlábásai nemcsak a *Holnap* „önütötte larmáját” kérték számon, hanem értetlenül szembeültek lírafelfogásával is. Szilágyi Géza, mint ezt a *Holnap* antológiájáról írt, a *Hétben* megjelent bírálata is bizonyította, nem lelkesedett Ba-

bits lírájáért. Még keményebben fogalmazta meg ellenérzését a verseskönyvről írt recenziójában *Versekről* írva. Róna Judit joggal idézi részletebben a kritikus véleményét, egyes meglátásai ugyanis tovább éltek s hatottak. „A nyelvnek és a verselésnek olyan művésze, hogy formájának olykor ijesztő tökéletessége nemegyszer szinte egészen elvonja a figyelmünket verseinek tartalmáról... Nagy ívű lendület nincs a verseiben, sokszor valami hidegség és szárazság teszi rideggé vagy bágyadttá sorait, viszont gyakran csodálatos, bár illattalan szírmű virágok kandikálnak ki mesteri rímek ágyából, és sokszögleltűvé csiszolt szavak gyémántjai csillagnak ki holt közetekből. Egy hatalmas érzés bizonyára emberibbé és melegebbé bővíülhetné költészetét úgy, hogy talán — amire eddig nem volt eset — megindulást érezhetnének majd olvastán.” Babits érzékenységet bizonyítja, hogy Szilágyi Géza e jellemzése „a legmélyebb sebet ejtették Babits lelkén”. Éreznie kellett volna, hogy a recenzens épp költészetének lényegét nem értette, ráadásul a bírálat az *Új időkben*, Herczeg Ferenc lapjában jelent meg, s a főszerkesztő minden tőle telhetőt elkövetett, hogy éket verjen a holnaposok közé, s megrendelt kritikáiban leszólassa lírájukat. Bresztovszky Ernő hasonló vaksággal szólt Babits költészetéről és a *Holnap* új verseiről: a *Levelekben* Ady széles skálán játszó érzelmei „fagyos tudatossággá” változtak, „artistája a költészetnek: dróton sétál, halálugrást csinál, kérlelhetetlen pontossággal lókeresztül az elé tartott gyűrűn. Pompás verstechnikájával visszaél: ez teszi artistává. Hideg és tudatos marad.” A *Holnap* új antológiáját bírálva is volt néhány keresetlen jellemzése Babitsról: szerinte Balázs Bélával egyetemben „könyvtárarisztokratákként” verselnek, s ironikusan emlegette Babits verseihez fűzött „filológusra valló, pedáns széljegyzeteit”. (Róna Judit helyesen vezet vissza Bresztovszky Babits iránt táplált ellenszenvét a Négyesy-szemináriumban történetekre: itt Babits maradinak és szürkének ítélte Bresztovszky líráját, aminthogy az is volt.) Ezekkel a szűkkeblű jellemzésekkel Ignóus vitatkozott a Nyugatban, „valósággal vizionáriusnak” nevezte a költő műveit. A „vizionáriuság” volt egyik kulcsszava Dutka Ákos *Nagyváradban* megjelent ismertetőjének is. Nemzedéke kiemelkedő tehetségeként méltatta Babitsot, kinek „szeme mindenképpen mélységeibe lát” és „egy hindu bölcs nyugalmával néz, és keserű mosollyal a saját életének szimbolikus képét látja [a] mindenség életében”.

Későbbi ellentétük ismeretében talán meglepő Lukács György *Huszádik Száza*dában megjelent elismerő méltatása. Az *Új magyar líra* című tanulmányában felismerte: Babits nemcsak sziporkázó

nyelv művész, képei „az egész világot magukba képesek zárni”, és „a kis kötet határtalan világ-
nak szinte a végtelenségre vesző kertjeként, ott az
ezer színben ragyogó Irisz himnusza, és a másik
oldalon Feketeország izzóan sötét elégiája”. A sok
kritikus közül Lukács ismerte föl, hogy Babits tö-
kéletesre kalapált ritmusa és szokatlan, látomás-
os képei mögött lefojtott indulatok izzanak, s ez
a kettősége tette igazán modernnek líráját. Ebben
a vonatkozásban árulkodó, hogy Nietzsche-t for-
dított (korábban Juhász Gyulával Nietzsche-an-
tológia elkészítését is tervezték).

Ne higgyük, hogy a költő tetszése és látvázó
ihlete nyomán minden érzését versbe foglalhatta.
Az akkori erkölcsi kánon konzervativizmusát
nemcsak például az Ady ellen indított heves tá-
madások mutatták, hanem az olyan apró jelek is,
mint a nagyszabású tankerületi főigazgató véle-
ményező leirata, amelyben a fogarasi gimnázium
ifjúsági könyvtárának bővítéséről ezt írta:
jóllehet élvezetes olvasmányának véli Mikszáth
*Új Zrínyi*ását, kétszer is elolvasta, mégsem ja-
vasolja, hogy az ifjúság kezébe adják, Zrínyi
ugyanis egy férjes asszonnyal folytat benne
„szellemi viszonyt”. Lehet, hogy ez ellen a prúd
szemlélet ellen lázadt a Nietzsche-t tolmácsoló
Babits vagy a bölcselőért rajongó Kosztolányi és
a hozzá, róla írt verseiben Juhász Gyula?...

Sok példáját lehetne felsorolni a költő ér-
zenységének és öntudatának. Amikor a Nyugat
közölte Babits verseit (*Arany Jánoshoz, Szonettek*)
néhány, a modernkedők elleni célzásáról Ady azt
hitte, őt érintik, Párizsból levelében és táviratá-
ban tiltakozott Fenő Miksánál, majd újabb leve-
lében „bánóan visszavonta” komor megjegyzé-
seit. Így a két költő elhidegülése csak pillanatnyi
volt. Jóllehet egyik-másik fiatalkori levelében bí-
rálta Adyt, Babits megmaradt költőtársa elismerő
tisztelőjének. (Ezért is hiába nógatta Kosztolányi,
csatlakozzék az ő Ady-reviziójához, még azzal is
fenyegette, hogy közzéteszi fiatalkori leveleinek
Ady elleni megjegyzéseit.)

Babits 1910 tavaszán a Royalban rendezett
Nyugat-esten mutatkozott be a fővárosi közön-
ségnek. Különös előadásmódjával hatalmas sikert
aratott: „abszolút lelki élet” — írta az estére
és Babits szavaltára emlékezve Móricz Zsig-
mond. Schöpfung Aladár szerint „egészen eredeti,
saját költői lényéből” alakította ki szavaltát,
amelyet szerencsére a technika jóvoltából napja-
inkban is élvezhetünk. Lírájának impresszionista
vonásai viszont nem minden kortársát lelkesítet-
ték. Lukács György például kiszállt az irányzat
ellen a Nyugatban. (Örök, megválaszolatlan
kérdés, vajon a jelentős bölcselőnek az irodalmat
teoretikus vagy világnézeti szempontból vizsgáló
tanulmányai közelebb visznek-e a műalkotások

lényegéhez. Nincs-e némi jogosultsága annak a
képnek, amelyet Thomas Mann rajzolt róla a *Va-
rázshegyben*?) Tordai Ányos ciszter irodalomtör-
ténész az újabb magyar lírából a szimbolizmust
is kiiktatta volna: „belemérül abba a sajnálatos,
testet-lelket romboló érzékiségbe, melynek jelen-
ségit életünk minden vonatkozásában feltalál-
hatjuk”, Babits versei pedig „az érzékiség piros
kékjéről habzó írások”. Az irányzat Párizst mond-
hatja kezdeményezőjének. A francia főváros
pedig „rothadó test, trágyadomb, — s ebből váj-
kálják ki az új költészet új eszméit”. A „vájklók”
között tekintélyes helyet biztosított Babitsnak is.

Babits gondolkodásmódjára, mint a filozó-
fusról írt remek tanulmánya bizonyította, óriási
hatást tett Bergson filozófiája. Forradalmi új-
donságnak tekintette a francia gondolkodó élet-
lendületről és intuicizmusról kifejtett gondolatait,
melyek lehetőséget adnak költészet és
tudomány, intuíció és értelem, idealizmus és re-
alizmus szintézisére. (A filozófiában is járatos
költő számára alapvetően fontos volt ez a lehe-
tőség.) Mint tudjuk, Bergson Dienes Valériától
ismerte meg a tanulmány megállapításait, és Ba-
bits írását filozófiája legtokéletesebb összefogla-
lásaként méltatta.

Általános méltánylás fogadta a *Ladomeiát* is.
Sík Sándor például annak bizonyítékát látta
benne, hogy a klasszikus vers beilleszkedett a
magyar irodalomba, Szilasi Vilmos pedig cso-
dálátát fejezte ki levelében. Bár a költő Fogaras
kiemelkedő személyiségének minősült, kitelje-
sedése akadályának érezhette a fővárostól való
távolságot, közelebb szeretett volna kerülni a
kor irodalmának központjához. Áthelyezését
kérte, s Ignótus támogatásával siker kísérte tö-
rekvését. Kevesebb sikerrel tette közzé *Stanzáit*,
amelyről Prohászka szinte látomásos, lesújtó
szavakkal emlékezett meg az *Élő vizek forrásában*
1927-ben, halála évében.

Egyik legtöbbit emlegetett, sokak által elis-
mert és vitatott tanulmánya, a *Petőfi és Arany* is
ekkor született. Legtöbbször ezt a megállapítá-
sát idézték: „Petőfi nyárspolgár a zseni álarcá-
ban, Arany zseni a nyárspolgár álarcában.” A ta-
nulmány finom megállapítások, mélyen szántó
elemzések sorát tartalmazta, ez a sommás meg-
állapítása persze vitatható, Babitsnak sokszor fe-
jére is olvasták. Az igazi figyelmet mégis a *Lao-
dameia* keltette, a mű ugyanis azt igazolta, hogy
Babits teljesen belefeledkezett az antikvitásba.
Második kötetét *Klasszikus álmok* címmel akarta
megjelentetni, ezt változtatta végül — Karinthy
parodizáló hajlamának nagy gyönyörűségére —
Herceg, hátha megjön a tél is!-re.

Amíg Fogarason tartózkodott, Babits életkö-
rülmenyeiben alig történt változás. Ezt szerte-

ágazó érdeklődését kielégítő olvasmányai jelentették számára, s emellett írói tevékenysége, amely immáron a figyelem középpontjába emelte. *Huszdik, huszdik század* című tanulmánya jelezte sokoldalúságát, de azt a meggyőződését is kifejezte benne, hogy az élet adta események sora „mind-mind semmisnek bizonyul az egyház kínálta lelki üdvösséggel szemben”. Talán szerencsésnek is mondhatta magát, hogy egyelőre nem sikerült Budapesten tanári állást találnia, a nagy távolság miatt csak kósza hírekből értesült a Hatvany–Osvát nézeteltérésről, amely a Nyugat további sorsát is befolyásolta. Bár az *Egy szomorú versben* magányát panasozta, legalább nem kellett az irodalmi beharcokba avatkozni, bár nyilván Osvát elképzelései álltak közelebb hozzá. Így nem volt akadálya, hogy Hatvany minden komolyabb kapcsolatot latba vetve támogassa a költő állásváltoztatásának ügyét, bár szóvá tette, hogy szinte Babits nem méltányosan ítélte meg Gyulai Pál szerepét az ő *Gyulai Pál estéje* című könyve kapcsán. (Babits többször is „koralátoltnak” nevezte Gyulait.)

1911. április 1-én jelent meg Babits második kötete, a *Herceg, hátha megjön a tél is!* Fogadtatásáról a legérdekesebb észrevételeket emeli ki Róna Judit. Horváth Jánoséi (sajnos kritikája kéziratban maradt) a legmélyebbek. Szinte a verseskötettel azonos napon a Nyugat könyvtár 18. köteteként kapható lett *Két kritika* című könyve is, egyik a sokat emlegetett *Petőfi és Arany*. (A verseskötetben lévő sajtóhibák magyarázatát abban kereshetjük, hogy Babits hírhedten felületes javítója volt a nyomdai levonatoknak.) A *Herceg, hátha megjön a tél is!* fogadtatása kedvező volt, Horváth János mellett Sík Sándor érzett rá a leglényegére: „Kívül zengő rímek, pattogó, bűgő, elringató muzsika, belül mélyen elrejtőzve, egy hányódó remete-lélek, egy különös és forrongó intellektus lázas vívódásai” — írta az *Életben*, amely többször is kimutatta a költő iránt érzett megbecsülését. Hogy Sík milyen mélyre hatolt Babits lelkiségének megértésében, jól bizonyítja az a levél, amelyben a különben nagyon szemérmes költő csak verseiben megfogalmazott, egyébként rejtegetett gondolatairól és önszemléletéről vallott Párizsba írt levelében Dienes Valériának. A nőkkel való kapcsolatteremtésének félnék kísérleteit persze nemcsak gátlásos személysége akadályozta, hanem édesanyja és Angyal „vigyázó szeme” is. Dienes Valéria egyenesen buzdította Babitsot, hogy filozófus alkatként csak önmagára van szüksége.

1911 nyarán következett be a nagy fordulat: Babitsot a vallás- és közoktatási miniszter „saját kérelmére” az Újpesti Állami Főgimnázium tanárává nevezte ki. S a másik fontos esemény:

Hatvany Lajos közvetítésével személyesen özszeismerkedtek Adyval. Újpestre helyezése a helyi Figyelőnek gúnyvers közlésére adott alkalmat. Kíváltképp azt tette gúny tárgyává, hogy a jövőendő újpesti tanár nem az Alföldről, hanem a „lichthofról” írt verset. Szeptember 1-én foglalta el új állását, de a tanítás csak később kezdődött a kolerajárvány miatt. Rákospalotán bérelt lakást, s bizonyára döbbenet olvasta a szabadkőműves *Világ* cikkét, amelyben azzal magyarázták Újpestre helyezését, hogy belépett a Mária Kongregációba. Jellemző a korra, hogy egy ilyen állásváltoztatás körül valóságos sajtóháború vette kezdetét, röpködtek a pro és kontra érvek, gúnyos oldalvágások követték egymást a Népszavában.

Az értelmes diákok számára élményt jelentettek magyar és latinórái. A többiek? Ők nem szoktak emlékezni és nyilatkozni. Babits mindenestre „meg volt elégedve” újpesti diákjaival. Közülük Komjáthy Aladárral később barátság szövődött közöttük. Az a fajta középiskolai tanár volt, akinek az egyetemi katedrán lett volna a helye, igaz, voltak ilyenek mások is, s ne feledjük azt sem, hogy akkoriban a tanárok a társadalom elismert, megbecsült tagjai és nem kivettjei voltak. A „fennköltnek” mondott Babits egyébként nagyon jól látta a helyi panamákat (erről vallott a *Kártjavárban*, nem a legjobb, de ma is vészesen időszerű regényében), s tisztában volt a felizzó társadalmi ellentéttekkel is, amint ezt az 1912-es, vérbefojtott tüntetés nyomán írt gyászéneke, a *Május huszonhárom Rákospalotán* is bizonyította. (Hogy egy költeményt hányféleképp lehet értelmezni, jól mutatja Király István és Rába György homlokegyenest eltérő elemzése.) A villamosközlekedés megszűnt. Dienes Pál hiába várta Babitsot megbeszélte találkozójukon, s nem tudott eszmét cserélni Osváttal sem, neki küldte el a verset, amely a Nyugat június 1-i számában jelent meg, nagy tetszést aratva tanítványai között, akik jellemző módon — a „nem bögnek a tehének, még a malac se sívít” sortól egész odáig voltak. A Népszava kevésbé lelkesedett. A lap meglehetősen inszINUÁLÓ beállítása ellen Babits *Önkommentárjában* tiltakozott, megfogalmazva morálfilozófiáját, amelyhez egész életében ragaszkodott: „En hú katonája akarok lenni a jövőendő Magyarországnak, melynek igazságtalanságok, előítéletek és hazugságok helyett őszinteség, szeretet és szabadság lesz az alapja. Gyáva nem vagyok, ha új állapotot kíván a forradalom: forradalmár vagyok.” (Egy idealista gyönyörű hitvallása, amelyet nem igazolt az idő.)

Nyári szabadságának egy részét Olaszországban töltötte. Assisiből Komjáthy Aladárnak írt

képeslapján Szent Ferencet — teljes joggal — „a kereszténység egyik legnagyobb alakjaként” méltatta. Hazatérve a tanév kezdetéig *A Pokol* fordításának befejezésén dolgozott. Szeptemberben már rendszeresen kapta a Révától fordítása kiszedett részeit korrigálni. A tolmácsolás egy részlete az Életben jelent meg, alighanem Kosztolányi szorgalmazására, ő *A Dantét fordító Babitsról* fényképpel illusztrált cikket is írt az Életben. A fordítónak kevesebb ideje marad, a korrektúra hatalmas munkát, rengeteg elfoglaltságot ad, pedig jobbról-balról kértek tőle kéziratot. Életében közben változást érzeményezett, hogy a X. kerületi Tisztviseelőtelepi Állami Főgimnáziumba helyezték át, Újpesten pedig szomorú szívvel búcsúztak el tőle. Ekkori lelkiállapotáról Dienes Valéria számolt be visszaemlékezéseiben. Leginkább izgékony szelleme ragadta meg, s az, hogy sosem hagyatkozott „külső benyomásra”, ezeket először gondolati kontrollnak vetette alá. Szigorúságán enyhített, hogy itt már barátok vették körül: Dienesék mellett igazgatója, a népszerű ifjúsági író, Gaál Mózes.

Novemberben megjelent *A Pokol*, Babits fordítói életművének egyik legsikeresebb vállalkozása. Következnek a dedikációk és a köszönő levelek (Babits dedikációi nem oly cizelláltak és barokkosak, mint Szentkuthy Miklósei, ezekből kerek kötetet lehetett összeállítani és kiadni.) A fordítással Babits a korszak elismert műfordítója lett, rettenetesen nehéz feladatát akkor is kiválóan teljesítette, ha őt Rába György „a szép hűtlenek” közé sorolta. *A Pokol* magyar változatáról a nyugatosok nagy ellenlábasa, Rákosi Jenő is elismeréssel írt a Budapesti Hírlapba, 1913 januárjában. Talán Dante is hozzásegítette Babitsot, hogy elmélyedjen a metafizikában, s annak modern megjelenési formáiról előadjon a Galilei Körben (szemmel tartotta a francia neokatolikus irodalmat is, e modern metafizika egyik fontos megjelenési formáját), ismertetéséből egy évtizeddel később oroszlánrészt vállalt Gyergyai Albert és Eckhardt Sándor). A korábban Babitscsal szemben fenntartásokat hangoztató *Katolikus Szemle*ben az akkor legtekintélyesebb katolikus papköltő hatalmas elismeréssel méltatta Babits tolmácsolását. Hasonlóan elismerő méltatást közölt a *Protestáns Szemle* is. De az ellenkező oldalon is teljes elismeréssel adóztak Babits fordításának: három előadást tartott Dantéről a Társadalomtudományok Szabad Iskolájában. Ezeket Jászi Oszkár is tetszéssel fogadta, és újabbak tartására kérte a költőt.

1913-ban kezdett neki *A gólyakalifának* (a Nyugat ez év decemberében közölte). Nyáron Olaszországba utazott Komjáthy Aladárral, itt találkozott Móríczzal Zsigmonddal és feleségével.

Móríczzal *Babits Mihállyal a Garda-tón* címmel idézte vissza e napokat. Adyval is összeemelegtek: *A Pokol* magyarítása költőtársa tetszését is megnyerte, olyannyira, hogy a *Világ* sürgetésére Ady egy kávéházi asztalnál tercinákban írta meg a *Nagy lopások bűnét*, s kötetében a következő ajánlást fűzte hozzá: „Dante ezt, ha jobban is, valahogyan így írta volna meg, Babits Mihállyank.” Decemberben Thomas Mann először tartott sikeres felolvasóestet a fővárosban. Korábban egy interjúban Babitsot a magyar irodalom nagy költőjének nevezte.

1914 bészterhes év: 1914. június 28-án Szarajevóban bombamerényletet követtek el Ferenc Ferdinánd, a trónörökös és felesége ellen, majd a helyőrségi kórházba induló, a merényletet túlélő párt Gavriló Princip két revolverlövessel megölte. Július 25-én Ferenc József elrendelte a mozgósítást, július 28-án a Monarchia nagykövete Belgrádban átadta a hadüzenetet. Az általános lelkesedésben a felzaklatott költőre, mint Szilasi Vilmos írta, „vigyázni kellett”. Nem véletlen, hogy ekkor kezdte fordítani Shakespeare *A vihar* című művét, s megírta *Miatyánk* című versét, amely az imádság záradékával végződik. („Tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség.”) Egyébként elég eseménytelen éve volt az 1914-es, ám figyelemreméltó, milyen mély baráti kapcsolat fűzte Móríczzékhöz.

A kötetet összeállító Róna Juditról elmondtam már minden lehető, munkáját megillető dicséretet. Várjuk a folytatást! (*Balassi Kiadó*, Budapest, 2013)

RÓNAY LÁSZLÓ

GYÖRFFY ÁKOS: HAZA

Az olyan kötet, mint amilyen a 2012-ben megjelent *Haza* című is, könnyen gyanússá válhat már a fülszöveg elolvasása után. Földényi F. László itt azt írja Györffy Ákos könyvéről, hogy abban a szerző „saját ismeretlen énjének szegődött a nyomába, hogy megtapasztalja annak idegenségét. (...) A könyv végére már eldönthetetlen, hogy a szerző kíséri-e saját ismeretlen énjét, vagy az őt.” Ezek a mondatok a szkeptikusabb olvasókban már a könyv megismerése előtt felidéznek azokat az előítéleteket, melyek a lét- és önértelmező szövegeket érhetik — be kell látni, nem ritkán joggal. A mai kortárs irodalmi mezőnyben (köszönhetően az ilyen típusú szövegek gyakran minden kritikát nélkülöző írói és olvasói divatjának) Györffy Ákosnak már több előítélettel kell megküzdenie ahhoz, hogy szövege ne üres filozofálásnak hasson — s nem is sikerült ezeket az előítéleteket minden esetben cáfolnia. A *Haza* többszöri olvasását igényel, s nem

azért, mert a benne lévő szövegek önmagukban annyira összetett, *nehéz* olvasmányok lennének, hanem azért, hogy Gyórrfy Ákost szemmel tartsa a befogadó. Az efféle szövegeknek sajátos írásmódjuk van, ez világosan kitűnik a *Haza* című kötetből is. Ennél fogva a szerzőnek komoly önfegyelmel kell fogalmaznia ahhoz, hogy például a *semmiről* gondolkodva-írva ne a semmit mondja. Vagyis figyelnie kell arra, hogy az írásmód ismeretéből ne váljon automatizmus, a szövegeket ne egy közhelyes filozófiai szöveggenerátor olajozott működése hozza létre.

A *Haza* szövegeinek egyértelmű, már az idézett fülszövegből is kiolvasható központi témája az idegenség megtapasztalása és az *én* meghatározhatósága. „A másik idegenségének megtapasztalása (...) az egyetlen út, amely elvezet önmagunk labirintusának feltételezett kijáratáig.” (11.) A kötetben kevés kijelentés, válasz olvasható, s érdekes módon a kérdések is hiányoznak, legalábbis a *kérdőjelek*. A *Haza* szövegeiben az elbeszélő az önismeret legelső fázisát teljesíti: az elcsendesülést, a koncentrációt, összeszedettséget, ami nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ember *figyelni* tudjon. Kérdezni sem lehet arról, amiről semmiféle előzetes ismeret, megfigyelés nincs, így a majd felmerülhető kérdések is nagyon sok esetben még kijelentésként fogalmazódnak meg a kötetben. „De mit kavar fel, mibe nyúl bele olyan erővel, miért ijedek meg tőle.” (16.) Az elbeszélőnek „nem voltak kérdései, csak állt a fényben” (26.), figyelhetővé tette saját magát. A szerzőtől az önfegyelem a legoptimálisabb, az elbeszélőjének pedig az önfegyelem a legfontosabb. „Nem tudom elkerülni, hogy ne magamra figyeljek.” (40.) A névtelen elbeszélő többször is arra jut, a magyarázatok, a válaszok nem lehetnek célok egy-egy megismerés során, hiszen akkor a megfigyelt jelenségnek „megszűnne a titokzatossága (...) és a magyarázat által meg is halna azonnal.” (22.)

Ami különösen izgalmassá teszi Gyórrfy Ákos kötetét, az, hogy úgy próbál megküzdeni a téma és a gondolatok megfogalmazásának közhelyessé válásának veszélyével, hogy a lehető legnagyobb irodalmi toposzt veszi a kötet háttéréül. Némi túlzással azt is lehetne mondani, hogy a *Haza* alapmetaforája száz oldalon keresztül idézi meg Dante *Isteni színjáték* című alapművének Babits fordította első mondatát: „Az emberélet útjának felén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam.” Hogy a bejárt erdők és egyéb tájak az elbeszélő saját magában megteendő útját szimbolizálják, maga a szöveg is explicitte teszi több helyen is. „Egyre messzebb, egyre beljebb és egyre feljebb kell hatolnunk ahhoz egy hegységben, hogy »komoly«, erdőszerű erdőt vagy fának nevezhető fákat találjunk. (...) Egyre

messzebb, egyre beljebb és egyre feljebb kell hatolnunk önmagunkban ahhoz, hogy azokat a bizonyos épen maradt rezervátumokat megtalálhassuk.” (81.) Vagy más helyütt, a kötet egyik első szövegében: „[a]z a gyúrótt térkép azóta a lélek legbelső tájait mutatja.” (20.) Ahogy a még fel nem tett kérdésekre adható válaszok nem lehetnek az önvizsgálat lezárói, úgy a megérkezés sem jelentheti az út célját. „[A]zért vagyok itt, hogy eltvedjek.” (45.) Az erdők, folyópartok, hegységek által megjelenített földi közeg az elbeszélőé, a műben megfogalmazott gondolatok azonban „[m]ár nem a földön, még nem az égben, hanem a kettő között” születnek és léteznek. (29.)

Az olyan típusú szövegekben, mint amilyenekből a *Haza* is áll, általában komor hangulat dominál — komoly kérdésekről nem lehet vidáman, napsütésben gondolkodni... Gyórrfy kötetében is „mintha mindig is sötét lett volna, csak a sötétség intenzitása növekszik vagy csökken valamilyen ritmusban. Amikor legkevésbé van sötét, azt nevezik nappalnak, ami szintúgy a sötétség egyik formája.” (38.) Az, hogy a kötetben „mindig ősz volt[,] [t]avasza, nyárra, télre nem emlékszem,” (82.) a hangulatteremtést kissé kidolgozatlanul mutatja, Gyórrfy láthatóan ebbe nem fektetett írói energiákat. Így viszont eldönthetetlen, hogy az írásmód kliséihez (és használatukhoz) mikként viszonyul a szerző: azok reflektálatlanul, helyenként — úgy tűnik — leplezetlen automatikussággal jelennek meg. A következő három mondatban tisztán nyomon követhető az elvontság megteremtése: „A sirályoknak csak a hangját hallani, nem lehet megállapítani, merre lehetnek. Nincsenek irányok, nem érvényesek a tiszta, fág horizont szabályszerűségei, nincs lent, nincs fent, nincs jobbra és balra. Nem vagyok sehol.” (93.) A lét- és önértelmezést aprólékosan közvetítő szövegekben gyakran bukkannak fel túlzó, magyarázat és értelmezés nélkül hagyott *kinyilatkozások*, melyek így hiteltelennek tűnnek, s modorosságukkal kizökkentik az olvasót. Többször előfordul az is, hogy közhelyes gondolatot fogalmaz meg Gyórrfy, ezek ki is lógnak az amúgy igen koncentrált szövegből. Ilyen például a következő: „Emberek milliói élnek úgy az életüket, hogy sosem hallanak igazi zenét. Amit zene címén ömlesztettek rájuk a nap huszonegy órájában, nem zene, hanem előre programozott gépeken generált kábítószert.” (16.)

Kétségtelen, hogy a *Haza* nem szokványos kötet, sem az olvasója, sem az írója számára. A közhelyek és öncélúság kockázatával pedig Gyórrfy láthatóan tisztában is van. A *Haza* egyik szövegnek elbeszélője a következőt mondja: „[m]inden leírt mondatot és sort (...) az architektúrának kell tartania, különben nem más az egész, mint

puszta kellem, számalmas magamutogatás. Ennek a magammal szemben támasztott követelménynek igen ritkán vagyok képes megfelelni.” (87.) A *Haza* elgondolkodtató kötet, kétségtelesen hatással van az olvasóra, lelassítja és koncentrálja a figyelmét, ami hozzásegíti őt ahhoz, hogy az elbeszélő által sejtetett kérdésekre saját magára vonatkozó válaszokat, de legalábbis megfigyeléseket keressen. S mindemellett helyenként kimondottan szép, költői szövegek Gyórfyfi. (S nemcsak a szövegek, maga a kötet és a Szilágyi Lenke fotóját felhasználva készült borító is különösen szép.) Nemcsak azok az emlékezetesen szép képek teszik költőivé a *Hazát*, mint például ez: „a szívverés sámandobja” (49.), vagy: „bükkösök gótikus templomhajói” (20.), hanem a versornak is beillő hiányos mondatok is, mint a következő: „A szilvafa árnyéka egy kunyhó cseréptetőjén.” (14.) A költészetéről maga Gyórfy is ír kötete egyik utolsó szövegében. „Kagylók írnak a saját testükkel a holtág mély iszapjába gyönyörű kalligráfiákat, rövid verseket a fölöttük csillámló vizükörőről, és ez volt az a nyelv, amit meg akartam tanulni.” (85.)

A költészet nem természetes beszédmód, mégis ez az a megnyilatkozási forma, ami a *Haza* című kötetben megjelenő kérdésekről való gondolkodást, az *önfigyelem* leírását leginkább lehetővé teszi. „A költészet (...) számomra egyfajta betegséget jelent. Egy olyan betegséget, amely az *egyetlen* lehetőség a gyógyulásra.” (88.) (*Magvető*, Budapest, 2012)

SZARVAS MELINDA

PAUL BEAUCHAMP: A ZSOLTÁROK VILÁGA

„Mit tudtak a keresztények a zsoltárokról egészen a legutóbbi időkig, hacsak azt nem, hogy a papi breviárium és a szerzetesi zsolozsma első sorban ezeket tartalmazza?” (5.) — írja könyve bevezetőjében Paul Beauchamp (1924–2001) jezsuita szerzetes, biblikus teológus. A II. Vatikáni zsinat után „élő nyelveken megszólaló” zsoltárok szélesebb rétegek imádságává válva újjáéledtek. Ez a nagyobb érdeklődés és a személyes tapasztalat, hogy a bibliai imádság hitvallássá válhat, ösztönözte a szerzőt a könyv összeállítására. A *Zsoltárok világa* szándéka szerint nem kommentár és nem a Zsoltárok könyve teológiájának összefoglalása, hanem a szerző szavaival élve „beavatás”. Segítséget szeretne nyújtani írásával az önmagára kérdező, tapasztalataira reflektáló, a bibliai imádsághoz vonzó, a zsoltárok világába belépni kész ember mellé. A könyv az általános emberi tapasztalatból indul ki, s a zsidó imádságok mögötti lelkület, történelmi és

hívó tapasztalat talaján állva vezet a keresztény hit fényében kibomló értelemig.

Az első rész (*A zsoltárok és mi*; 11–45.) a 77. zsoltár segítségével nyújtja át a meghívót a Zsoltárok — és a Biblia — képeinek, elbeszéléseinek világába. Szól arról, hogy a csodákat, Istennek a történelmet és személyes életünket alakító tetteit olykor a múlt történéseinek véljük. A megpróbáltatások közt álló ember jelen tapasztalata és az örökölt, tanult hagyomány közötti feszültség kérdést ébreszt: érvénytelenné vált-e Isten ígérete? A személyes élmény az elbeszél — múltbeli — csodák újraértelmezésére késztet. — ez ember Istent misztériumként fedezi fel újra, s ráébred: nincs magányos ima, tapasztalata közöségbe vonja a zsoltárossal. Beauchamp az „elvezett” ember panaszain, vallomásain, Istenhez intézett fellebbezésén keresztül mutatja meg, hogy a zsoltárok tükrébe nézve létkérdésekkel bembesülünk, önmagunkról való álmaink helyett valódi önmagunkkal találkozhatunk, s a keresztény ember a zsoltárokat recitálva Jézus Krisztus mélyebb megismerésére juthat. Ennek mikéntjére ad példát a továbbiakban.

A második rész (*Könyörgés*; 47–87.) a szenvedő ember fájalmának, esdeklésének tipikus kifejezéseit, képeit vonultatja fel, hogy megmutassa, hogyan lehetnek a zsoltárok Jézus Passiójának kommentárjai. Jézus sorsának valódi *elszenvedője*. Beauchamp a szenvedő ember állapotának bemutatása mellett rávilágít a vádlók helyzetére, a Vádló és a vádaskodás jótól idegen természetére, és arra, hogy a jó látszata miként válik az ember vesztére. A szabadulás a rossz felismerésével kezdődik, azonban a rossz erősebb az embernél, önerejéből nem szabadulhat. „Hit a neve annak a várakozásnak, hogy igéretéhez híven Isten megadja nekünk ezt a szabadságot. Aki könyörög, Isten szabadságát szőlítgatja kiáltásával.” (83.)

A harmadik rész (*Dicsőítés*; 89–126.) a jó fölötti igazi öröm kifejezésének szentel figyelmet. A dicsőítés a megélt szabadság tükre, mely más képet mutat, mint amit az irigység börtönének foglya lát, aki csak saját java fölött képes örvendezni, másoké elsomorítja. Több zsoltárrészlet segítségével mutatja meg a szerző, hogy a dicsőítés és könyörgés nem választhatók el egymástól. A könyörgő fájalmát felróva Istennek, nem tudja nem észrevenni, amit kapott: a létezés ajándékát. A dicsőítés pedig befejezője, „véglegesítője” kéréseinknek. A könyörgő zsoltárok dicsőítéssel zárulnak, ami nem pusztán formai elem, hanem a jövő felé forduló tekintet, a remény tanúja. A drámai erő és a zsoltárok prófétai szerepe annak a „mostnak” a felismerésében rejlik, amelyben ez a remény születik: „a valódi

isteni örökkévalóság megközelítéséhez keresztül kell mennünk azon, ami a legkevésbé hasonlít hozzá, a *pillanaton*, egész pontosan létünk szédtően gyors elvesztésének pillanatán”. (114.) A zoltárok értelme e ponton Arra mutat, aki mindent odaadott.

A könyv negyedik részében (*Az ígéret*; 127–168.) a könyörgés és dicsőítés közötti fordulatot kiváltó válasz áll a középpontban. A zoltárokban Isten „válasza”, az ember meghallgatottságának élménye olykor megfogalmazott, máskor csak a hangnem változása érzékelteti. E remélt válasz diadalmas és végérvényes kifejezéseként Beauchamp a Zsid 5,7-et idézi: Jézus „testi élete idején könyörgésekkel és esedezésekkel... járult az elé, akinek hatalma van arra, hogy kiszabadítsa őt a halálból. És meghallgattatott.” A dicsőítés és könyörgés teljes egységét az Eucharishtiában látta meg, ahol szenvedés és feltámadás nem különülnek el egymástól.

A könyv ötödik része (*A zoltárok és a világ*; 169–243.) módszerében eltér az eddigiektől. A fejezetekben egy-egy zoltár részletes elemzésével találkozunk, és míg eddig az egyén imája volt hangsúlyos, itt arra emlékeztet, hogy a zoltárok a közösség, egy nép, végső soron az egész teremtett világ imádságai, amelyek Isten uralmának természetéről vallanak.

A 22. zoltár ébresztette gondolatok szolgálnak összegzésül. Izrael hagyományában a történelem egymást követő szereplőinek tulajdonították e zoltárt. Ebből kiindulva, és segítségül hívva a későbbi prófétai szöveget (Iz 52,13–53,12), ez utóbbi újdonságán keresztül mutatja meg, hogy miként tekintheti — és tekintette — a keresztény imádkozó előképnek a 22. zoltárt.

A magyar nyelven először 2003-ban megjelent, születésében a II. Vatikáni zsinat szellemiségétől ösztönzött mű újabb kiadásának különös aktualitást ad a zsinat jubileuma, a Hit éve, annál is inkább, mivel Paul Beauchamp a Biblia avatott tudósaként és a zoltárok termékeny, megújuló és megújító erejét — amelyet „inkább átélni kell, mint bizonyítani” (6.) — saját személyével tanúsító hitvallóként szólal meg művében. Szándéka: „segíteni a zoltárokat imádkozni, és fényesebbé tenni azt, amiben hiszünk”. (6.) Mindazok számára gazdagító olvasmány lehet, akik e hit gyökerei felé fordulva készek elfogadni az ott rejlő újdonságot, akik szeretnék szívvel és értelemmel keresni a két szövetség kapcsolatát. (Ford. Vajda András; *Bencés Kiadó*, Pannonhalma, 2013)

SZATMÁRI GYÖRGYI

MAURICE ZUNDEL: FÉLREÉRTÉS-E AZ ATEIZMUS? AZ EUCHARISZTIÁRÓL

Maurice Zundel (1897–1975) svájci pap teológus, misztikus filozófus, mintegy harminc könyv szerzője. Egész életében arra törekedett, hogy lerántsa a leplet a „zsarnok Isten” teóriáról, amely szerint Isten az embertől szolgálai engedelmisséget követel. Ez az Istent zsarnokként felfogó elképzelés borzadályal töltötte el, mint ami teljesen ellentétes az Evangéliummal.

A *Félreértés-e az ateizmus?* című tanulmányában Zundel arra figyelmeztet, hogy az egyház nem gettó, ahová egy választott nép bigottságában bezárkózik. Vallja, hogy „az egyház határok nélküli, ahogy Krisztus maga is az”. Ezért az egyház természetesen meg akarja szólítani mindazokat, akik a határain kívül élnek, és akik még mindig összekeverik valami zsarnoki hatalommal. Am ahhoz, hogy ez hatékony legyen, a keresztényeknek — egyháziaknak és világiaknak egyaránt — egész életüket el kell kötelezniük az igazság és a másik tiszteletben tartása melletti teremtő tanúságtételben. A svájci pap teológus emberi mércével felfoghatatlannak minősíti, hogy mielőtt Jézus elhagyta tanítványait, hogy „belemérüljön a keresztén végződő szenvedésébe”, Isten Fiaként megmosta a lábukat, és velük a miénket is, hiszen itt a tanítványok az egész emberiséget képviselik. Zundel hangsúlyozza, hogy ebben valami gyökeresen új történik, „az derül ki ugyanis, hogy Isten egyetlen szentélye az ember”. Az Evangélium megfordítja a dolgok állását, „olyan Istennel állunk szemben, aki térdre borul a teremtés előtt”. Ez az Isten nem tör be erőszakosan az ajtónkon, tiszteletben tartja és meg is alapozza méltóságunkat. Am ebből az is következik, hogy Jézus Krisztus tehetetlen az Őt kétségbe vonó tagadásainkkal szemben, „megjelenése feltétlenül a mi igenünktől függ. Amíg nem szánjuk rá magunkat erre az igenre, amíg nem érik meg a válaszunk, addig Isten tehetetlenségre kényszerítjük, és pontosan ez nyilvánul meg a Kereszten.” Zundel szerint az ateizmus akár el is tűnhetne, mert az nem más, mint egy hamis istennek, az ember mértékére szabott istennek a tagadása, amely istent az ember „saját tudatlansága és tehetetlensége hézagainak pótlékeként használja”. Nem lázadhatunk azonban egy olyan Isten ellen, aki az ember lelkében és szívében lakozó Isten, „csendes és rejtőzködő, önmagát minden ember lelkiismeretére bízó, törekény, az embernek kiszolgáltatott Isten. Olyan Isten, aki nem birtokol semmit, aki megtisztítja a tekintet, hogy a dolgokat már ne a birtoklás, hanem az ajándékozás lehetőségeiként lássuk meg.”

Az *Eucharisziáról* című tanulmányában Maurice Zundel rámutat, hogy Jézusnak a tanítványaival folytatott utolsó beszélgetései három alapvető eseményt emelnek ki: a legfőbb parancs megfogalmazását: „Szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket”, a lábmosás gesztusát és az utolsó vacsorát. Ahhoz tehát, hogy az Eucharisziában valóban Jézussal találkozzunk, mindennapi életünkben részt kell vállalnunk szeretete egyetemességében. Ha viszont ennél kevesebbel beérjük, akkor „hivatkozhatunk ugyan Jézusra, bálványt csináltunk belőle”. A pap teológus szerző kifejti: ha igazsággá válna számunkra, és valóban elhinnénk, hogy az ember „Isten Életét kapta váltságul a sajátjáért, hogy életének valóban Isten Élete a mércéje”, akkor azonnal megértenénk, miért küld minket Jézus Krisztus folyamatosan az emberhez, miért az ember és nem az Isten iránti szeretet a legfőbb utasítás, miért az emberi szeretet az evangéliumi hűség legfőbb kritériuma, és miért válik az Isten iránti szeretet merő képmutatássá az ember iránti szeretet nélkül. Maurice Zundel hitből fakadó meggyőződése, hogy az Eucharisztia „elsősorban és mindenekelőtt az emberi közösséget jelenti, az emberek egymással való közösségét, az egyes ember azonosulását a másik emberrel és minden emberét az egyes emberrel, azért, hogy új világ formálódjék, amely a meghaló Krisztus Szívéből születik. Új emberiség ez, neve egyház, Krisztus misztikus neve.” A misztikus test pedig újra megerősíti a megszüntethetetlen szolidaritást az emberiség feje, Krisztus és az emberi nem között. Mindezek tükrében egyértelmű, hogy miért hangsúlyozza Jézus az emberekkel való azonosulást még az utolsó ítéletnél is: „Éheztem, szomjaztam, fogságban voltam, meztelen, beteg voltam — én voltam az; amit megtettetek egynek, nekem tettétek” (Mt 25,35–40). Az Eucharisztika állítja és megvalósítja az emberiség és Jézus Krisztus egységét, vagy legalábbis megvalósítaná, „ha valóban átélnénk az Eucharisziát, átélnénk a liturgiát, átélnénk a Szentmisét” — írja Maurice Zundel. Az Evangélium és az evangéliumi hit pedig éppen ebben, vagyis az emberiség és Jézus Krisztus azonosulásában, Isten és ember egységében áll, csakis így érthetjük meg a megtestesülés lényegét. Ebben ragadható meg az evangéliumi erkölcs is, mert az a szeretet magatartását jelenti. A mindennapi cselekedeteinkben megmutatkozó, élő szeretetét.

Maurice Zundel 1926-tól kezdődően egészen haláláig a barátja volt Battista Montininék, vagyis a későbbi VI. Pál pápának, aki így jellemezte őt: „Költőgéniusz, a misztika géniusza, író és teológus, s mindez csodálatos egységben és ra-

gyogásban.” Ez a jellemzés tökéletes, nincs mit hozzátennünk. (Ford. Pump Edit; *Korda Kiadó*, Kecskemét, 2013)

BODNÁR DÁNIEL

MAGYARORSZÁG ÉS A RÓMAI SZENTSZÉK (FORRÁSOK ÉS TÁVLATOK)

Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére

A *Collectanea Vaticana Hungariae* könyvsorozat 2012-ben megjelent, Erdő Péter esztergom-budapesti bíboros érsek, Magyarország prímása, a PPKE nagykancellárja — a sorozat patrónusa — hatvanadik születésnapjára ajánlott kötete tizenhat tanulmányt tartalmaz, melyek a középkortól a 20. századig tekintik át hazánk és az Apostoli Szentszék kapcsolatát, feltárva a magyar vonatkozású külföldi forrásokat és bemutatva azt is, hogy jelenleg milyen stádiumban állnak a vatikáni magyar kutatások. A tanulmányok szerzői nagy számban vonultatnak fel szentszéki forrásokat, melyek segítségével rávilágítanak több, az egykori Magyar Királyság területén lezajlott eseményre, személyek tevékenységére, új látószög-ből világítva meg a már ismert és a csak most megismert múltbeli történéseket.

A tanulmányok kronologikus sorrendben követik egymást, a középkortól a múlt évszázadig bezárólag. Fedeles Tamás *Az Apostoli Kamara középkori nyugtáiról* szóló írásában a gazdasági és pénzügyi források segítségével ad betekintést a Magyar Királyság egyházi hierarchiájával való szentszéki kapcsolatra, historiográfiai áttekintést is adva. *Ilkusi (Bylica) Márton pápai bullái* című forrásközlő munkájában Szovák Kornél a lengyel klerikus magyarországi működéséhez köthető vatikáni forrásokat közöl, s azok alapján elemzi az eseményeket. Egy olyan csillagászról ír, aki reneszánsz tudósként megfordult I. Mátyás király udvarában, s tanított is hazánkban. Nemes Gábor *VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brévéit* tanulmányozta, az 1523–1526 közötti időszakban. Munkájában brévé típusokat különít el, áttekintve azt is, mely előke-rült források honnan származnak, illetve mi a tartalmi jellegük. A brévék a tengeremléki történésekbe adnak érdekes betekintést, a Mohács előtti török–magyar viszonyba, kitérve arra is, hogy Róma miként viszonyult a helyzethez. Fazekas István bécsi források segítségével ábrázolja, hogy miként zajlott le *A magyar püspökök pápai megerősítése (kinevezése) 1554-ben*. Olvasmányosan mutatja be az egyes püspöki székekben történő változások körülményeit, az uralkodó e téren jelentkező szerepét. Molnár Antal *Raguza és a balkáni missziók kezdetei* címmel vetette papírra tanulmányát, melyben

ugyancsak olvasmányosan vetíti elének a 16. századi missziós tevékenység balkáni sikereit és nehézségeit egyaránt. Nagy figyelmet szentel munkájában a szerző Matteucci raguzai érsek személyének, valamint az egyes, missziós szempontból fontos személyeknek.

Kruppa Tamás *Náprági Demeter erdélyi püspök és kancellár apológiaija 1601-ből* című munkájában a Vatikáni Titkos Levéltárban fennmaradt emlékiratát analizálja az egykori főpásztornak, aki a (re)katolizáció jeles alakja volt saját korában, Erdélyben. Náprági írása fontos adalékkal szolgál számunkra a felekezeti villongások erdélyi alakulását tekintve. Az olvasó ezúttal egy korabeli püspök gondolkodásmódjába is betekintést nyerhet. *Pázmány és Klesl levélváltása 1626/1627 fordulóján* címmel Tusor Péter, a kötet szerkesztője a firenzei Magalotti-levéltárban fellelt Pázmány-leveleket tár az olvasó elé, melyeket Lorenzo Magalotti bíboros hagyatékában talált meg, s a magyar főpap Melchior Kleslrel történt levélváltását tartalmazza. Írásában a kutató a két főpásztor munkakapcsolatát alaposan bemutatva ábrázolja az osztrák patrónus és magyar kliens viszonyának alakulását, kettejük Bethlen Gáborral és Erdéllyel kapcsolatos nézeteit.

A Collegium Germanicum et Hungaricum levéltárának az anyagában végzett kutatást Tóth Tamás, aki történeti áttekintést ad az egységesült német és magyar kollégium kialakulásáról, majd kronologikus rendben áttekintve bemutatja az intézmény működését, az ott tanult ismert diákokat, akik közül nagy arányban kerültek ki egykori püspökeink. Írása hátralevő részében Tóth a levéltár anyagának felépítését állítja össze, mely nagy segítségére lehet a továbbiakban a kutatóknak. A következő historiográfiai jellegű tanulmányban Karlinszky Balázs *A Monumentától az Annátáig* tekinti át a veszprémi egyházmegyes pap-történészek vatikáni kutatásait, kezdve a báró Hornig Károly püspök által patronált kutatásoktól a Lékaai László bíboros által támogatott Horváth és Körmeny József atyák '80-as évekbeli munkájáig. *Csiszárík püspök veszprémi hagyatékának* kutatása alapján vázolja fel Gárdonyi Máté az egykori címzetes püspök diplomáciai vonalon befutott karrierjét. A szerző sorából az élete delén diplomáciai pályára átálló Csiszárík János személye kapcsán egy felelősségteljes, kimagasló politikai intelligenciával megáldott pap képe bontakozik ki, aki a Monarchia utolsó időszakától egészen haláláig diplomáciai pályán szolgált Magyarországot, olykor tárgyalásokon is. Tusor Péter és Tóth

Krisztina *Az újonnan megnyitott vatikáni fondok és a magyar történetkutatás viszonylatában* vázolja archivistikai és historiográfiai írásukban a szentszéki kutatások mai állását, s távlatait; kiegészítve hasznos kutatástörténeti áttekintéssel XIII. Leó pápa intézkedéseitől napjainkig.

Csiky Balázs érdekes és hiánypótló tanulmányában vatikáni források tükrében meséli el, miként történt meg *Az esztergomi érseki szék betöltése 1927-ben*, s lett ellenszélben Magyarország utolsó előtti hercegprímása Serédi Jusztinián bencés kánonjogász. Ugyancsak olvasmányosan tárja elének Tóth Krisztina gróf Mikes János szombathelyi püspöki székéből történő távozásának körülményeit *Egy apostoli adminisztrátori kinevezés háttere* címmel közreadott tanulmányában, mely Grösz József szombathelyi kinevezésének előzményeit mutatja be (a szerző a témával disszertációjában is foglalkozott). A következő tanulmány ismételen egy főpásztori szék betöltésének körülményeit mutatja be, ezúttal *Miklós István hajdúdorogi püspök utódlását* Végheő Tamás tollából. Eme írás fontos adalékként szolgálhat az eddig talán kevésbé kutatott görögkatolikus egyháztörténetírásnak, mind Miklós, mind pedig Takács Bazil és Dudás Miklós személyével kapcsolatban.

Rétfalvy Balázs *A vatikáni magyar követség világa és az Opus Dei* kapcsolatát vizsgálja tanulmányában. A fiatal történész írásában részletesen bemutatja a követségi épület tulajdonjoga körüli változásokat, illetve bonyodalmakat, a felek közötti kontaktus alakulását, a vitákat és tárgyalásokat. A kötet utolsó, nagyobb lélegzetű tanulmányában Balogh Margit arról számol be, hogy miként alakultak a *Szentszéki–magyar kapcsolatok a koalíció (1945–1949) éveiben*. Mély és alapos nemzetközi kutatómunkája eredményeként írása több új adalékkal is szolgál a történettudomány számára, kiemelten például Mindszenty és a szovjet/kommunista-fél viszonya tekintetében.

A kötet tanulmányonként gazdagon vonultat fel korabeli forrásokat, ezzel is elősegítve a további kutatások menetét. Tartalmaz továbbá térképeket, fotókat és facsimilét, ugyancsak emelve a kiadás színvonalát. A könyv végén e sorok írója által összeállított hely- és névmutatót tartalmazó *Index* segíti a tájékozódást, továbbá Palotai Ágnesnek az egyes tanulmányokról precízen megírt angol nyelvű *Összegzései* állnak az érdeklődő olvasó rendelkezésére. (MTA –PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport, Budapest – Róma, 2012)

SÁGI GYÖRGY

SOMMAIRE*Centenaire de la naissance de György Rónay*

- GYÖRGY POSZLER: Les soixante-cinq années de György Rónay
 MELINDA SEBŐK: Synthèse du classicisme et de la modernité
 MÁRIA HERNÁDI: György Rónay et la revue Újhold
 GYÖRGY CZIGÁNY: Les amis de György Rónay
 GYÖRGY ERDÉLYI: Mes souvenirs sur György Rónay
 ■ Entretien avec István Jelenits et László Rónay sur György Rónay
 ■ Essais de Tamás Halmai et Balázs Béla Végh
 ■ Poèmes de Tamás Kakuk, Eszter Posgay et Valéria Simek

INHALT*Hundertjahrfeier der Geburt von György Rónay*

- GYÖRGY POSZLER: Die fünfundsechzig Lebensjahre von György Rónay
 MELINDA SEBŐK: Synthese von Klassizismus und Modernität
 MÁRIA HERNÁDI: György Rónay und die Zeitschrift Újhold
 GYÖRGY CZIGÁNY: Die Freunde von György Rónay
 GYÖRGY ERDÉLYI: Meine Erinnerungen über György Rónay
 ■ Gespräch mit István Jelenits und László Rónay über György Rónay
 ■ Essays von Tamás Halmai und Balázs Béla Végh
 ■ Gedichte von Tamás Kakuk, Eszter Posgay und Valéria Simek

CONTENTS*Centenary of the Birth of György Rónay*

- GYÖRGY POSZLER: Sixty five Years of György Rónay's Life
 MELINDA SEBŐK: Synthesis of Classicism and Modernity
 MÁRIA HERNÁDI: György Rónay and the Periodical Újhold
 GYÖRGY CZIGÁNY: The Friends of György Rónay
 GYÖRGY ERDÉLYI: My Memories about György Rónay
 ■ Interview with István Jelenits and László Rónay about György Rónay
 ■ Essays by Tamás Halmai and Balázs Béla Végh
 ■ Poems by Tamás Kakuk, Eszter Posgay and Valéria Simek

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2013. évre 5.340,- Ft, fél évre 2.670,- Ft, negyed évre 1.335,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.040,- Ft/év vagy 98,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 525 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- GYÖRFFY ÁKOS
PAUL BEAUCHAMP
MAURICE ZUNDEL
- Hónapról hónapra
Haza
A zsoltárok világa
Félreértés-e az ateizmus?; Az Eucharisziáról
Magyarország és a Római Szentszék

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bodnár Dániel, Rónay László, Sági György,
Szarvas Melinda és Szatmári Györgyi

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A Vigilia karácsonyi körkérdése
- A szülő felelőssége az élet kezdetén
- Havas László, Heidl György,
Kamarás István, Nacsinák Gergely András,
Nagy J. Endre, Szelestei N. László,
Takács Gyula és Notker Wolf tanulmánya
- Czigány György, Halmai Tamás,
Rainer Maria Rilke, Sárándi József,
Vasadi Péter és Vörös István írása

20 éves az nka

9 770042 602104